

88-2

123

NIKOLAJS BARANOVSKIS, BRUNO MEŽGAILIS

Tautas skaitīšana LATVIJĀ:

*īsa vēsture,
organizēšana,
problēmas*

SKAITĪŠANAS NO- DAĻAS Nr.	INSTRUK- TORA IECIR- KĻA Nr.	SKAITĪŠANAS IECIR- KĻA Nr.	TĒLPĀ DZĪVO- JOŠO SARA- KSTA Nr.	KĀRTAS NU- MURS TEL- PAS ROBEŽĀS

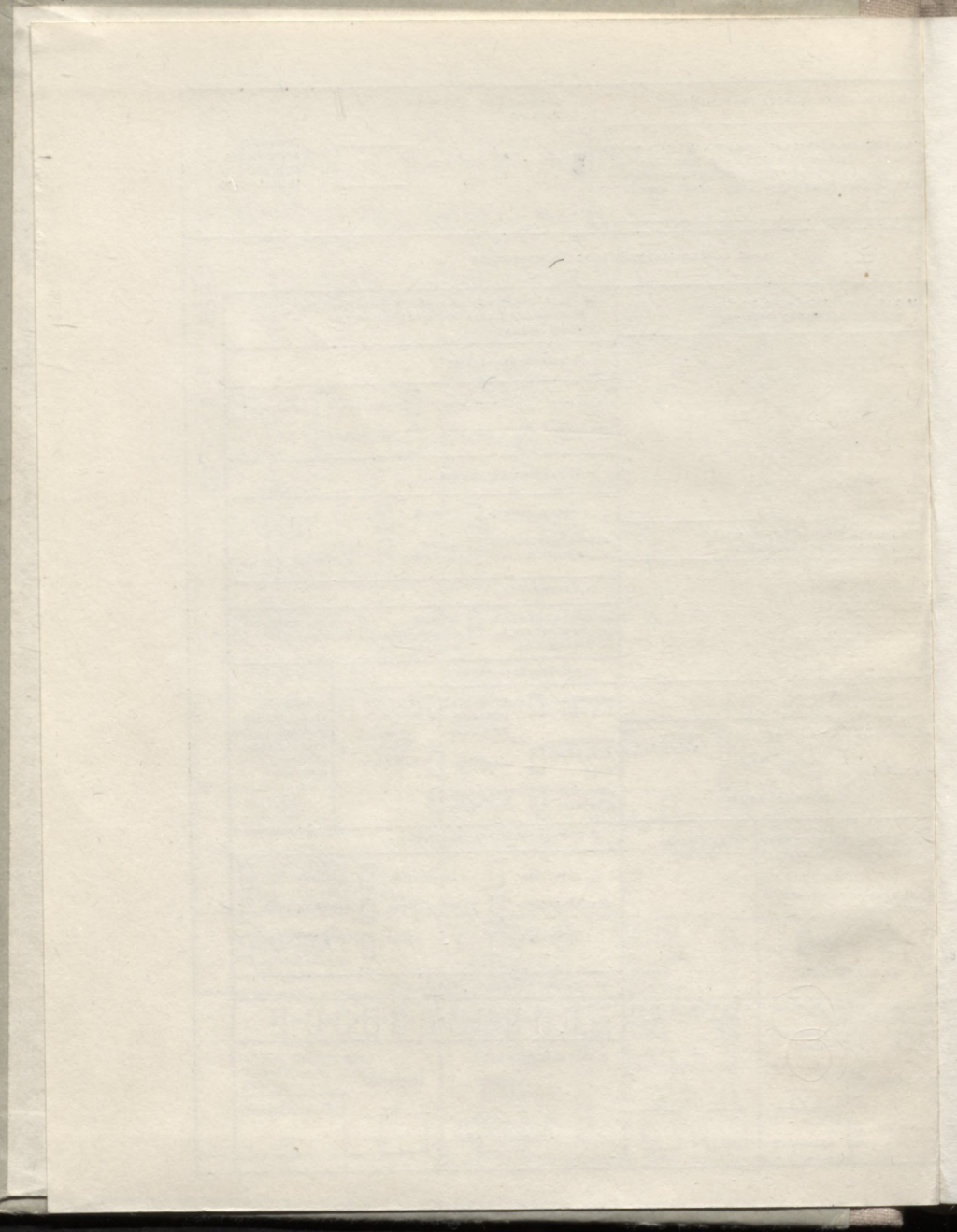
B
(IZLASVEIDA SKAITĪŠANA)
SKAITĪŠANAS LAPA

IERAKSTI SKAITĪŠANAS LAPĀ IZMANTOJAMI TIKAI KOPSAVI-
KUMA DATU IEGŪŠANAI PAR IEDZĪVOTĀJU SKAITĪSASTĀVU
UN DZĪVOKĻA APSTĀKĻIEM PĒC NOTEIKTAS PROGRAMMAS.
SKAITĪŠANAS DARBINIEKIEM AIZLIEGTS IZĻAUST ATBILŽU
SATURU.

PAREIZI NEPAREIZI

FORMA 3V
APSTIPRINĀTA
PSRS VSK
16.10.87. Nr. 146

UZVĀRDS UN INICIĀĻI		Nr.		14.-25. JAUTĀJUMU PAGAIĀM DZĪVOJOŠAJAM NEIZPILDA		A			
1. RADNIECĪBA AR PIRMO IERAKSTĪTO ĢIMENES LOCEKLI		PIRMAIS ĢIMENES LOCEKLIS ☐ SIEVA, VĪRS ☐ MĀSA, BRĀĻIS ☐ VECĀMĀTE, VECTĒVS ☐ DZĪVES-BIEDRA Nr. ☐ VIENINIEKS ☐ MEITA DĒLS ☐ SIEVAS(VĪRA) MĀTE(ITĒVS) ☐ MAZMEITA, MAZDĒLS ☐ ATSEVIŠĶI DZĪVOJOŠS ĢIMENES LOCEKLIS ☐ MĀTE, TĒVS ☐ VEDEKLA, ZNOTS ☐ BRĀĻA (MĀSAS) DĒLS (MEITA) U.C. ☐ MĀTES Nr. ☐		14. DARBA VIETA (UZŅĒMUMA, IESTĀDES, KOLHOZA PĪLNS NOSAUKUMS)		19.-25. JAUTĀJUMU IZPILDA PIRMAJAM ĢIMENES LOCEKLIM, VIENINIEKAM VAI ATSEVIŠĶI DZĪVOJOŠAJAM ĢIMENES LOCEKLIM		6	
2. DZIMUMS		VĪRIETIS ☐ SIEVIETE ☐		19. ĒKAS UZCEĻŠANAS LAIKS		8			
3. PAGAIĀM PROMESOŠS		☐		LĪDZ 1918 ☐ 1911-1950 ☐ 1961-1970 ☐ 1981-1983 ☐ 1918-1940 ☐ 1951-1960 ☐ 1971-1980 ☐		8			
4. PAGAIĀM DZĪVOJOŠS		☐		20. ĒKAS ĀRSIENU MATERIĀLS		☐			
5. DZIMŠANAS DATUMS		DATUMS ☐ MĒNESIS ☐ GADS ☐ PĪLNU GADU SKAITS ☐		15. NODARBOŠANĀS ŠAJĀ DARBAVIETĀ (AMATS VAI IZPILDĀMAIS DARBS)		ĶĪEGĒLIS, AKMENS ☐ KOKS ☐ MĀLS ☐ BĒTONS, DZELZBĒTONS, BLOKS, PANELIS ☐ JAUKTS MATERIĀLS ☐ CITS MATERIĀLS ☐			
6. DZIMŠANAS VIETA (REPUBLIKA, NOVADS, APGABALS)		☐		21. ĒKAS PIEDERĪBA		VALSTS, KOOPERĀTĪVAJAI VAI SABIEDRISKAJAI ORGANIZĀCIJAI ☐ DZĪVOKĻU CELTNIECĪBAS KOOPERĀTĪVAM ☐ PILSONU PERSONISKAJAI IPAŠUMĀ ☐			
7. SASTĀVĒŠANA LAULĪBĀ		SASTĀV LAULĪBĀ ☐ NAV SASTĀVĒJIS (-USI) LAULĪBĀ ☐ ATRAITNIS (-E) ☐ ŠĶIRTIS (-A), ŠĶĪRIES (-USIES) ☐		16. SABIEDRISKĀ GRUPA		22. DZĪVOJAMĀS TĒLPAS TIPS			
8. TAUTĪBA ĀRVALSTNIEKIEM UZRĀDĪT ARĪ PILSONĪBU		☐		STRĀDNIEKS (-CE) ☐ KOLHOZNIEKS (-CE) ☐ KULTA KALPOTĀJS ☐ KALPOTĀJS (-A) ☐ INDIVIDUĀLAJĀ DARBĀ ☐ NODARBINĀTĀIS (-Ā) ☐		INDIVIDUĀLĀ MĀJA ☐ KOPĒJAIS (KOMUNĀLAIS) DZĪVOKĻIS ☐ TRĒ DZĪVOJAMO TĒLPU ☐ DZĪVOJAMĀS TĒLPAS SĀKUMS (PIRMAJAI TĒLPAS ROBEŽĀS IERAKSTĪTAJAI PERSONAI) ☐ INDIVIDUĀLĀS MĀJAS DAĻA ☐ KOPMĪTNE ☐ VISĶĪMIEM PILSONIEM ☐ ATSEVIŠĶS DZĪVOKĻIS ☐ CITA DZĪVOJAMĀ TĒLPA ☐			
9. DZIMTĀ VALŌDA. UZRĀDĪT ARĪ OTRU PSRS TAUTU VALODU, KĀDU BRĪVĒ PĀRVALDA		☐		17. NEPĀRTRAKTĀS DZĪVOŠANAS IĻGUMS ŠAJĀ APDZĪVOTĀJĀ VIETĀ		23. DZĪVOJAMĀS TĒLPAS LABIERĪCĪBAS			
10. IZGLĪTĪBA (6 UN VAI RĀK GADU VECĀM PERSONĀMI)		AUGSTĀKĀ ☐ VIDEJĀ SPECIĀLĀ VISPĀRĒJĀ VIDEJĀ ☐ NEPILNA VIDEJĀ ☐ ZEMĀKA PAR PAMATSKOLAS ANĀLFABĒTS (-E) ☐ NEPABEIGTA AUGSTĀKĀ ☐ VISPĀRĒJĀ VISPĀRĒJĀ VIDEJĀ ☐ PAMATSKOLA ☐		18. SIEVIETEI NORĀDĪT:		ELEKTRĪBA ☐ KANALIZĀCIJA ☐ GRĪDAS ELEKTROPĻĪTS ☐ CENTRĀLĀPKURE ☐ KARSTĀIS ŪDENS ☐ VANNA VAI DUŠĀ ☐ ŪDENSVADES ☐ GĀZE ☐ LABIERĪCĪBU NAV ☐			
11. VAI PABEIGTA PROF. TEHN. MĀCĪBU IESTĀDE (15 UN VAI RĀK GADU VECĀM PERSONĀMI)		JĀ ☐ NĒ ☐		a) DZĪVO NEPĀRTRAKTI KOPĒ DZIMŠANAS		24. AIZNEMTO DZĪVOJAMO ISTABU SKAITS			
12. KĀDA TIPA MĀCĪBU IESTĀDE MĀCĀS (6 UN VAI RĀK GADU VECĀM PERSONĀMI)		AUGSTĀKĀ MĀCĪBU IESTĀDE ☐ VISPĀRIZGLĪTOJŌŠĀ SKOLA ☐ CITA SKOLA, KURSI ☐ VIDEJĀ SPECIĀLĀ MĀCĪBU IESTĀDE ☐ PROFESIONĀLI TEHNISKĀ VIDUSSKOLA ☐ NEMĀCĀS ☐		JĀ ☐ NĒ ☐ JA "NĒ", TAD NORĀDĪT:		1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ 6 ☐ 7 ☐ 8 ☐ 9 ☐ 30 ☐			
13. IZTIKAS LĪDZEKĻU AVOTI (UZRĀDĪT VIENU VAI DIVUS AVOTUS)		DARBS UZŅĒMUMĀ IESTĀDE ☐ INDIVIDUĀLAIS DARBS ☐ CITS VALSTS NODROŠINĀJUMA VEIDS ☐ DARBS KOLHOZĀ ☐ PERSONISKĀ PALĪGSAIMNIECĪBA ☐ APGĀDĪTĀ ☐ DARBS KOOPERĀTĪVĀ ☐ PENSĪJA, PABALSTS ☐ CITS IZTIKAS AVOTS ☐ DARBS PIE ATSEVIŠĶIEM PILSONIEM ☐ STIPENDIJA ☐		b) NO KĀDAS APDZĪVOTĀS VIETAS IERADĀS ☐ c) GADU, NO KURA DZĪVO NEPĀRTRAKTI ☐ a) CIK BĒRNU BI CIK NO PIEDZIMUŠI ☐ CIK NO TIEM IR DZĪVI ☐		25. TĒLPAS PLATĪBA (m ²) KOPĒJĀ ☐ DZĪVOJAMĀ ☐ ĀRVALSTNIEKAM ☐			
13. IZTIKAS LĪDZEKĻU AVOTI (UZRĀDĪT VIENU VAI DIVUS AVOTUS)		DARBS UZŅĒMUMĀ IESTĀDE ☐ INDIVIDUĀLAIS DARBS ☐ CITS VALSTS NODROŠINĀJUMA VEIDS ☐ DARBS KOLHOZĀ ☐ PERSONISKĀ PALĪGSAIMNIECĪBA ☐ APGĀDĪTĀ ☐ DARBS KOOPERĀTĪVĀ ☐ PENSĪJA, PABALSTS ☐ CITS IZTIKAS AVOTS ☐ DARBS PIE ATSEVIŠĶIEM PILSONIEM ☐ STIPENDIJA ☐		b) NO KĀDAS APDZĪVOTĀS VIETAS IERADĀS ☐ c) GADU, NO KURA DZĪVO NEPĀRTRAKTI ☐ a) CIK BĒRNU BI CIK NO PIEDZIMUŠI ☐ CIK NO TIEM IR DZĪVI ☐		25. TĒLPAS PLATĪBA (m ²) KOPĒJĀ ☐ DZĪVOJAMĀ ☐ ĀRVALSTNIEKAM ☐			

**Tautas
skaitīšana
LATVIJĀ**

*Gatavojoties 1989. gada
pilsavienības tautas skaitīšanai*

1988. gada 1. izdevums

Latvian
Soviet Socialist
Republic

1977

58

88-2
123

Dupl.
3

NIKOLAJS BARANOVSKIS, BRUNO MEŽGAILIS

Tautas skaitīšana LATVIJĀ:

*īsa vēsture,
organizēšana,
problēmas*

*Gatavojoties 1989. gada
Vissavienības tautas skaitīšanai Latvijā*

RIGA «AVOTS» 1988

60.7
Ba 534

Vīļa Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA 0304046015
~~98 -~~ 47. 199

Recenzenti Jānis Porietis un Jānis Rudzāts.
Mākslinieks Aldis Ruskulis

Baranovskis N., Mežgailis B.

Ba 534 Tautas skaitīšana Latvijā: īsa vēsture, organizēšana, problēmas: (Gatavojoties 1989. gada Vissavienības tautas skaitīšanai Latvijā). — R.: Avots, 1988. — 160 lpp.

Grāmatas uzdevums ir palīdzēt darbā, gatavojot un veicot 1989. gada Vissavienības tautas skaitīšanu Latvijā, kā arī atvieglot iedzīvotājiem izdarīt pareizus un precīzus ierakstus skaitīšanas dokumentos. Tas ir īpaši svarīgi tāpēc, ka pirmoreiz skaitīšanas programmā ietverti jautājumi par iedzīvotāju dzīvokļu apstākļiem.

Autori populārā veidā pastāsta par tautas skaitīšanā iegūtās informācijas nepieciešamību, lai varētu pilnīgāk un aizvien labāk apmierināt iedzīvotāju vajadzības.

Grāmata adresēta ikvienam Latvijas iedzīvotājam.

B 070300000—83 438—88
M 803(11)—88

60.7

ISBN 5—401—00316—1

© «Avots», 1988

PRIEKŠVārds

Tautas skaitīšanai ir gara vēsture. Kā jebkurš pasākums, kas saistīts ar praktisku nepieciešamību, tas mainās, pilnveidojas. Dzīve izvirza arvien jaunus uzdevumus. To veikšanai nepieciešama papildus informācija. Pirmreizēju informāciju sniedz tautas skaitīšana.

1985. gada 29. novembrī PSKP CK Politbiroja sēdē nolēma 1989. gada 12. janvārī izdarīt kārtējo Vissavienības tautas skaitīšanu.

Savukārt Latvijas PSR Ministru Padome 1985. gada 30. decembrī pieņēma lēmumu 1989. gada 12. janvārī veikt kārtējo tautas skaitīšanu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā.

1989. gada Vissavienības tautas skaitīšanā iegūtie dati palīdzēs pilnīgāk izanalizēt pārmaiņas, kuras mūsu valsts ekonomiskajā un sociālajā izaugsmē notikušas divpadsmitajā piecgadē — tādā periodā, kad tika veikti radikāli pasākumi, pārkārtojot saimniecisko mehānismu un aktivizējot cilvēcisko faktoru. Minētā tautas skaitīšana vienlaicīgi ir ceturta tautas skaitīšana Padomju Latvijā. Līdz šim mūsu republikā tautas skaitīšana ir notikusi 1959., 1970. un 1979. gadā.

Tautas skaitīšana ir nozīmīgs pasākums ikvienas valsts dzīvē. To nevar reducēt tikai uz noteiktu datumu. Tautas skaitīšana, tās sagatavošana un norise ir masveida pasākums, kurš ilgst vairākus gadus. Mūsu valstī tās organizēšanā un veikšanā iesaistīti vairāki simti tūkstoši cilvēku, dažādas organizācijas un iestādes. Centrālo vietu te ieņem PSRS Valsts statistikas komiteja. Jāteic, ka mūsu republikā

pāri par 10 tūkstošu cilvēku būs tiešie skaitīšanas dalībnieki. Viņi aptvers visas mūsu republikas apdzīvotās vietas.

Daudz jaunu ekonomisko un sociālo uzdevumu noteica PSKP XXVII kongress periodam līdz pat 2000. gadam. Vairāki no tiem saistīti ar iedzīvotāju sociālo nodrošinājumu: ģimeņu apgādi ar dzīvokļiem, ģimenes lomas palielināšanu jaunās paaudzes audzināšanā, sievietes dzīves apstākļu uzlabošanu darbā un mājā u. c. So un citu jautājumu risināšanā svarīga nozīme ir informācijai, kuru iegūs no 1989. gada tautas skaitīšanas.

Grāmatā apskatīti visi svarīgākie darbi un jautājumi, kas saistās ar gatavojamo skaitīšanu. Tie jāzina katram skaitīšanas dalībniekam, kā arī visiem iedzīvotājiem — ziņu sniedzējiem. Publikācijā izklāstītā tautas skaitīšanas kārtība un jautājumi, uz kuriem jāsniedz atbildes, atļauj izvērtēt kā sagatavošanas darbu plašumu un precizitāti, var teikt, punktuālo raksturu, tā arī aplēst iespējas skaitīšanas rezultātu izmantošanai.

Tautas skaitīšanas dati, apkopoti ar citiem datiem par iedzīvotājiem, nav tikai interesanta lasāmviela, bet arī precīzs materiāls tautas saimniecības plānošanā un vadīšanā, kā arī pamats demogrāfijas zinātnei. Tāpēc arī grāmatā liela vērība veltīta tām aktuālajām demogrāfijas problēmām, kuras mūsu republikā ir visakūtākās. To risinājums nav atliekams. Šajā darbā būtisku ieguldījumu var sniegt kārtējās tautas skaitīšanas dati.

1989. gada Vissavienības tautas skaitīšanai ir daudz kā kopīga ar iepriekšējām tautas skaitīšanām mūsu valsti. Vienlaikus tai ir īpatnības, kas to atšķir no līdz šim notikušajām tautas skaitīšanām.

Kopēja ar iepriekšējām tautas skaitīšanām ir pamatprogramma, t. i., jautājumi, kurus uzdos iedzīvotājiem. Arī skaitīšanas organizācija pamatos ir līdzšinējā — datus iegūs, skaitītājiem tiekoties ar iedzīvotājiem un viņus aptaujājot.

Atšķirība ir tā, ka pirmoreiz vienlaicīgi veiks kā iedzīvotāju, tā viņu dzīvokļu apstākļu reģistrāciju. Vienlaicīga iedzī-

voņāju un viņu dzīvokļu apstākļu reģistrācija tautas skaitīšanā nedrīkst radīt pārpratumus, it kā tā varētu būt par pamatu dzīvokļu «pārdalei». Tautas skaitīšanas materiālus izmanto tikai kopsavilkuma veidā par iedzīvotājiem un viņu dzīvokļa apstākļiem kopumā pa valsti, republiku, pilsētu, rajonu. Tāpēc arī tautas skaitīšanas lapās ierakstītas ziņas par katru atsevišķo cilvēku nevienam netiek izpaustas.

Tautas skaitīšanas nozīme un uzdevumi tālu pārsniedz datu ievākšanas un izstrādes darbu. Skaitīšanā iegūtie rezultāti ir ļoti gaidīti, jo tos izmanto un izmantos visdažādākajām ekonomikas un kultūras attīstības praktiskajām un zinātniskajām vajadzībām.

Grāmata ļauj uzzināt daudz ko tuvāk par tautas skaitīšanas vēsturi, organizēšanu un problēmām. Savukārt problēmu atrisināšana daudzējādā ziņā ir atkarīga no informācijas, kuru iegūs, veicot 1989. gada tautas skaitīšanu. Šī publikācija adresēta ne vien visiem tautas skaitīšanā iesaistītajiem darbiniekiem, bet arī ikvienam Latvijas iedzīvotājam. Tā palīdzēs labāk izprast pašu iedzīvotāju ieinteresētību sniegt objektīvas un pilnīgas atbildes uz visiem tautas skaitīšanas programmā ietvertajiem jautājumiem. Lai lasītājs gūtu pilnīgāku priekšstatu, grāmatas sākumā un tās beigās ievietots tautas skaitīšanas lapas teksta paraugs latviešu valodā.

Nikolajs Baranovskis uzrakstījis grāmatas 1., 2. un 6. nodaļu. Bruno Mežgailis — 3., 4. un 5. nodaļu. Priekšvārdā un nobeigumā teiktais ir abu autoru kopējs darbs.

Autori

TAUTAS SKAITĪŠANAS VĒSTURE

Tautas skaitīšanas aizsākumi meklējami jau tālā senatnē. Vairāk attīstītās valstīs praktisku nolūku dēļ tika organizētas dažādas iedzīvotāju uzskaites. Iegūtā informācija galvenokārt tika izmantota militārām vajadzībām, nodokļu sadales, iedzīvotāju apgādes un vēl dažu citu jautājumu risināšanai. Parasti uzskaitīja ne jau visus attiecīgajā teritorijā dzīvojošos cilvēkus, bet gan tikai atsevišķus iedzīvotāju grupējumus. Vairākus gadu tūkstošus pirms mūsu ēras iedzīvotāju uzskaiti veica Ķīnā, Indijā, Ēģiptē, Irānā, Japānā un vēl dažās citās valstīs. Iedzīvotāju uzskaites metodes tajā laikā bija dažādas. Ir zināms, ka skiti karavīru skaitu noteica pēc bultu uzgaļu daudzuma. Tamerlāns valdīšanas laikā karavīru skaitu noteica pēc viņu kaudzē samesto akmeņu skaita. Lielu uzmanību iedzīvotāju skaita noteikšanai veltīja senajā Grieķijā un Romā. Tā, piemēram, IV gs. nogalē p. m. ē. tur notika visu pieaugušo vīriešu uzskaitē. Senajā Romā kopš 435. gada p. m. ē. regulāri tika izdarīti tā saucamie cenzi, t. i., pilsoņu īpašuma periodiska novērtēšana viņu iedalei attiecīgās nodokļu maksātāju grupās. Uzskaites ir Grieķijā, ir Romā tika organizētas ik pēc 5 vai 10 gadiem. Līdz ar iedzīvotāju mantiskā stāvokļa uzskaiti šajās skaitīšanās noteica arī iedzīvotāju skaitu. Jau šajā laikā ļoti lielu nozīmi piešķīra datu ticamībai. Tā, piemēram, katram Romas pilsonim ar zvērestu bija jāapliecina sniegto ziņu pareizība.

Agrīnā feodālisma periods ir laiks, kad nedaudz samazinājās interese par pašu iedzīvotāju uzskaiti. Feodālismā par pamata uzskaites vienību izvirzījās iedzīvotāju nekustamais

īpašums (māja, zemes gabals utt.), nevis atsevišķi cilvēki un viņu ģimenes locekļi. Sādu pāvērsienu, protams, noteica pastāvošā nodokļu politika. Līdzīga veida iedzīvotāju uzskaitē notika 1086. gadā Anglijā, 1449. gadā — Nirnbergā, 1473. gadā — Strasburgā, 1567. gadā — Cīrihes kantonā. XVIII gs. vidū sāka strauji pieaugt interese tieši par iedzīvotāju uzskaiti. Sajā laikā par galveno pētījuma objektu kļuva pieaugušie vīrieši. Skaitīšanu termiņi netika noteikti, tādēļ tās parasti ilga vairākus gadus. Tādējādi, balstoties uz šo skaitīšanu rezultātiem, nebija iespējams noteikt iedzīvotāju kopskaitu kādā konkrētā valstī.

Laika gaitā mainījās tautas skaitīšanas materiālu izmantošanas nolūki. Radās nepieciešamība noteikt iedzīvotāju skaitu dažādos valsts rajonos, lai varētu aprēķināt deputātu skaitu parlamentos no katra valsts rajona. Ar laiku valstīs sāka lielu vērību veltīt demogrāfijas politikai, meklējot ceļus, kā regulēt dzimstību un citus demogrāfiskos procesus. Sākas pētījumi jautājumā par iedzīvotāju sadalījumu. Tā, piemēram, par iedzīvotāju sadalījumu starp pilsētām un laukiem utt.

Vēsturiski par pirmo tautas skaitīšanu ir pieņemts uzskatīt 1790. gada skaitīšanu Amerikas Savienotajās Valstīs. Sakarā ar ASV 1787. gada konstitūcijas pieņemšanu radās vajadzība nokārtot tautas pārstāvniecības jautājumu (tautas pārstāvniecības institūts balstās uz vēlēšanu tiesībām), sadalot mandātus starp lieliem un maziem štatiem. Jāatzīst, ka veiktā tautas skaitīšana palīdzēja šo jautājumu sekmīgi atrisināt. Tika nolemts turpmāk ik pa 10 gadiem rīkot tautas skaitīšanu.

1790. gada tautas skaitīšanā Amerikas Savienotajās Valstīs netika fiksēts iedzīvotāju skaits uz noteiktu datumu vai mēnesi. Līdzīgas tautas skaitīšanas vēlāk notika Indijā 1872. un 1891. gadā, Portugālē — 1841., 1854., 1858. un 1861. gadā, kā arī Mongolijā 1918. gadā. Tādējādi tika ignorēts jautājums par tautas skaitīšanas kritisko momentu (skaitīšanas operāciju veikšana stingri noteiktā laikā un

vietā, t. i., informācijas vākšana konkrētā dienā vai īsā noteiktā laika periodā). Jāatzīst, ka šis jautājums vēl ilgi bija neskaidrs. Tikai pamazām tika gūta pārlicība par kritiskā momenta ievērošanas nepieciešamību. Uzskatāmi tika pierādīts, ka valstīs, kurās šo noteikumu neievēroja, tika pieļautas lielas kļūdas iedzīvotāju uzskaitē. Reāli bija iespējami gadījumi, ka vieni un tie paši iedzīvotāji tika uzskaitīti atkārtoti (un pat vairākkārtīgi!). Varēja gadīties, ka daļa iedzīvotāju vispār netika uzskaitīti. Tas viss, protams, jūtami samazināja iegūto rezultātu ticamību.

Daudzās valstīs par tautas skaitīšanas kritisko momentu pieņēma nevis konkrētu dienu, bet gan noteiktu mēnesi. Tomēr arī tā veiktajās tautas skaitīšanās pieļautās kļūdas lielums iedzīvotāju skaita noteikšanā bija vērā ņemams. Šādas skaitīšanas notika Amerikas Savienotajās Valstīs 1800., 1810., 1820. un 1830. gadā, Francijā visās tautas skaitīšanās no 1801. līdz 1866. gadam, Zviedrijā — 1872. un 1876. gadā, Šveicē — 1837. gadā, Dienvidslāvijā — 1834., 1841., 1843. un 1846. gadā, kā arī vēl citās valstīs. Pastāvēja lielas atšķirības, nosakot mēnesi, kurā veica tautas skaitīšanu. Tautas skaitīšana gandrīz katrā konkrētajā valstī notika dažādā laikā: gan janvārī, februārī, aprīlī, maijā, jūnijā, oktobrī, gan pat decembrī. Šādā situācijā bija ļoti grūti salīdzināt tautas skaitīšanas rezultātus, kuri iegūti dažādās valstīs.

XIX gs. iedzīvotāju uzskaites kļuva jau gandrīz regulāras. Tomēr tās vēl nevarēja nosaukt par tautas skaitīšanām mūsdienu izpratnē. Iedzīvotāju uzskaites programmas bija ļoti vienkāršas. Tajās netika paredzēta demogrāfijas pamatrādītāju izpēte. Pamatā aprobežojās tikai ar kopējo vīriešu un sieviešu skaita reģistrāciju. Tā, piemēram, Eiropā tādu demogrāfijas pamatrādītāju kā iedzīvotāju vecums, pirmoreiz fiksēja tikai 1841. gada tautas skaitīšanā Anglijā.

Lai gan 1846. gada tautas skaitīšana bija pirmā skaitīšana Beļģijas vēsturē, tomēr tai tika izstrādāta principiāli jauna iedzīvotāju uzskaites programma. Tās autors — pasaulē plaši pazīstamais statistiķis Ādolfs Kettle (1796—1874). Fak-

tiski šās programmas principus var uzskatīt par pamatu mūsdienās izstrādātajām tautas skaitīšanas programmām. Tā bija reducēta uz vienu noteiktu datumu, t. i., 15. oktobri. Uzskaites pamatā bija individuālais princips — informāciju vāca nevis kopumā par «sētu», bet gan par katru atsevišķu iedzīvotāju. Šajā skaitīšanā pirmoreiz fiksēja nevis jurisdikcijas, tā saucamos pierakstītos iedzīvotājus katrā kopienā, bet gan klātesošo iedzīvotāju skaitu. Kopš šā laika tautas skaitīšanā sāka lietot speciālas iedzīvotāju aptaujas lapas, kuru aizpildīšanas kārtību reglamentēja stingri izstrādātas instrukcijas. Aizvien saturīgāka kļuva iedzīvotāju uzskaites programma. Iepriekšējās tautas skaitīšanās fiksēto iedzīvotāju divu vai trīs vecuma grupu vietā (piemēram, ASV 1790. gada tautas skaitīšana) sāka izdalīt vecuma grupas ik pa 5 vai 10 gadiem. Daudzās valstīs jau sāka fiksēt precīzu iedzīvotāju dzimšanas datumu un nodzīvoto gadu skaitu. XIX gs. četrdesmitajos-piecdesmitajos gados šos rādītājus sāka uzskaitīt Francijā, Anglijā, Vācijā, Itālijā un vēl dažās citās Eiropas valstīs. Tādējādi gadsimta nogalē praktiski jau visās valstīs, kurās notika tautas skaitīšanas, tika iegūti dati par iedzīvotāju demogrāfisko sastāvu.

Tautas skaitīšanu rezultāti kļuva par reālu pamatu, lai noteiktu ne vien atsevišķu valstu, bet arī kontinentu un pat visas planētas iedzīvotāju skaitu. Šāda iespēja radās tikai XIX gs. nogalē ne nostiprinājās XX gadsimtā, jo pirmās tautas skaitīšanas notika 1790. gadā Amerikas Savienotajās Valstīs, 1800. gadā — Somijā, 1801. gadā — Francijā un Norvēģijā, 1852. gadā — Kanādā, 1857. gadā — Spānijā, 1860. gadā — Portugālē, 1861. gadā — Itālijā, 1871. gadā — Vācijā, 1872. gadā — Indijā, 1881. gadā — Austrālijā, 1895. gadā — Meksikā, 1897. gadā — Krievijas impērijā. Savukārt tādās valstīs kā Mongolija pirmā tautas skaitīšana notika 1918. gadā, Polijā — 1921. gadā, bet Ķīnā — tikai 1953. gadā. Kā jau teikts, tautas skaitīšanas ne vienmēr uzskaitīja visus valstī dzīvojošos iedzīvotājus. Tā, piemēram, Bulgārijā 1880. gadā tautas skaitīšana aptvēra tikai Ziemeļ-

bulgārijas teritoriju, t. i., apmēram divas trešdaļas no kopējās teritorijas. Tautas skaitīšanā sāka praktizēt arī citus principus. Tā, piemēram, Norvēģijā 1885. gadā un Padomju Savienībā 1923. gadā tika uzskaitīti tikai pilsētu iedzīvotāji. Tas viss jūtami ietekmēja iegūto datu informatīvo vērtību. Jāteic, ka šādu nepilnīgu tautas skaitīšanu pasaulē ir bijis ļoti daudz, praktiski ikvienā valstī. Tā, piemēram, pēc iedzīvotāju kopskaita pasaules lielākajā valstī Ķīnā šādas skaitīšanas tika veiktas 1906., 1909., 1911. un 1912. gadā. Jāteic, ka 1928.—1930. gada tautas skaitīšana Ķīnā, lai gan tika organizēta visā valstī, diemžēl netika pabeigta. Tādējādi ticamus datus par iedzīvotāju skaitu Ķīnā ieguva tikai XX gs. otrajā pusē, kad 1953. gadā pirmoreiz šajā valstī veica visu iedzīvotāju uzskaiti. 1964. gadā Ķīnā notika otrā tautas skaitīšana. Šās skaitīšanas programmā bija ietverti tikai deviņi jautājumi. Vispilnīgākā tautas skaitīšana Ķīnā notika 1982. gadā. Skaitīšanas programmā bija jau 19 jautājumi. Tie sniedza pietiekami pilnīgu priekšstatu par iedzīvotāju procesiem valstī. 1982. gada tautas skaitīšanas datus pirmoreiz apstrādāja ar elektronskaitļošanas mašīnu palīdzību. Taču Ķīnā sarežģīta bija bērnu uzskaitē. Bieži bija sastopamas ģimenes, kuras centās neuzrādīt faktisko bērnu skaitu, bet gan mazāku. Te jāpaskaidro, ka pārapskaitības dēļ Ķīnas valdība ar konkrētām ekonomiskām sankcijām centās ierobežot bērnu skaitu ik ģimenē. Lai daudz maz novērstu pieļautās kļūdas, Ķīnā tika veikta atkārtota iedzīvotāju uzskaitē. No 1. līdz 8. jūlijam to veica vietējie skaitītāji, bet no 10. līdz 15. jūlijam — cita rajona skaitītāji.

Ļoti sarežģīti bija iedzīvotāju skaitu noteikt daudzās Āfrikas valstīs. Te bija sastopami gadījumi, kad uzskaitīja daļu iedzīvotāju (vietējos iedzīvotājus, iebrucējus u. c. grupas), vai arī skaitīšana aptvēra kādas teritorijas daļas iedzīvotājus. Pasaulē joprojām ir valstis, galvenokārt Āzijā un Āfrikā, kurās vēl līdz šim nav veikta neviena tautas skaitīšana. Tas neļauj precīzi noteikt atsevišķu kontinentu un visas planētas iedzīvotāju kopskaitu. Jāuzsver, ka pasaulē

lielu vērību piešķir visas planētas iedzīvotāju kopskaita noteikšanai, lai varētu spriest par pasaules apdzīvotību kopumā.

Kopš pirmās tautas skaitīšanas pagājuši gandrīz 200 gadu. Šajā laika posmā ir uzkrāts ļoti liels un bagāts materiālu klāsts. Tautas skaitīšanas notikušas gandrīz visās pasaules valstīs. Laiku gaitā precīzākas kļuva datu savākšanas metodes, tika izstrādātas bagātākas un plašākas tautas skaitīšanas programmas, mainījās iedzīvotāju uzskaites rādītāju saturs un daudzums. Ar iedzīvotāju izpēti sāka nodarboties starptautiskās statistikas asociācijas. Pašreiz ar to nodarbojas Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) attiecīgs departaments. Pēckara periodā ANO katram kontinentam nodibināja speciālas demogrāfijas komisijas. Tās izstrādāja tematiskās tautas skaitīšanas programmas attiecīgā kontinenta valstīm. Visvairāk tautas skaitīšanas notikušas Eiropā un Amerikā, vismazāk Āfrikā (rēķinot vidēji uz vienu valsti).

Zemeslodes iedzīvotāju skaitu, balstoties uz notikušo tautas skaitīšanu datiem un uz speciāliem aprēķiniem, sāka noteikt XVII gs. otrajā pusē. Tomēr kopējā iedzīvotāju skaita noteikšana bija grūts process, jo trūka ticamas informācijas. Iedzīvotāju kopskaita aprēķināšanā pieļāva lielas neprecizitātes. Tā, piemēram, 1672. gadā Rikočeli aprēķināja, ka uz zemeslodes dzīvo 1 miljards cilvēku, bet 1765. gadā (pēc Zusmilha aprēķiniem) — 1 miljards 80 miljoni cilvēku. 1778. gadā Ulbeks aprēķināja, ka planētas iedzīvotāju skaits esot 800 miljoni cilvēki, bet savukārt Volnejs 1803. gadā uzskatīja, ka iedzīvotāju kopskaits ir 437 miljoni, bet Pinkertons 1804. gadā — 700 miljoni cilvēku. 1810. gadā Malte-Brens aprēķināja, ka zemeslodes iedzīvotāju skaits esot 640 miljoni cilvēku. 1987. gadā Zemes iedzīvotāju skaits ir sasniedzis jau 5 miljardus cilvēku. Arī šis skaitlis ir tikai aptuvens. Pilnīgi precīzi noteikt to nav iespējams. Praksē šādu aprēķinu mēģinājumi tomēr sastopami. Tā, piemēram, pēc preses ziņām 5 miljardais planētas iedzīvotājs esot zēns,

kurš 1987. gada jūlijā piedzimis Dienvidslāvijā. Tik konkrētai informācijai ir maza ticamība un faktiski nav nekādas praktiskās nozīmes.

Krievzemē tautas uzskaitēm ir senas un bagātas tradīcijas. Tās notika 1245., 1257., 1259. un 1273. gadā atsevišķās krievu kņazistēs. Šo uzskaišu galvenais uzdevums bija aplikt iedzīvotājus ar nodevām, noteikt meslu apmērus. Iedzīvotāju uzskaites rikoja arī pēc centralizētas krievu valsts izveidošanas. Tajās uzskaitēja mājas vai «dūmeņus». Vēlāk, XIV—XV gs. par uzskaites vienību kļuva saimniecība vai «sēta» un iedzīvotāju skaitīšanas sāka dēvēt par sētu skaitīšanām. Ir zināms, ka plašas tautas skaitīšanas notika 1646., 1678. un 1710. gadā. Pie tam 1710. gada tautas skaitīšanā jau centās reģistrēt visus valsts iedzīvotājus. 1718. gadā Pēteris I akceptēja visu vīriešu dzimtas iedzīvotāju uzskaiti. Paredzētā viena gada vietā šī uzskaitē ilga trīs gadus, bet pēc tam vēl trīs gadus tās rezultātus pārbaudīja dažādas «revīzijas». Kopš tā laika iedzīvotāju uzskaites sāka dēvēt par «dvēseļu revīzijām». Šāda rakstura revīzijas Krievijā notika 10 reizes. Katra no tām ilga vairākus gadus. Tā dēvētā pēdējā revīzija tika organizēta 1857.—1860. gadā.

Cariskajā Krievijā tikai pēc dzimtbūšanas atcelšanas uzsāka visu iedzīvotāju uzskaiti gan atsevišķās pilsētās, gan gubernās. Tā 1871., 1882., 1902. un 1912. gadā tika veiktas iedzīvotāju uzskaites Maskavā, bet 1862., 1863., 1864., 1881., 1890., 1900. un 1910. gadā — Pēterburgā. Laika periodā no 1862. līdz 1917. gadam Krievijā tika izdarītas vairāk nekā 200 vietēja rakstura iedzīvotāju skaitīšanas. Taču pirmo un vienīgo vispārējo tautas skaitīšanu Cariskajā Krievijā noorganizēja 1897. gadā par stāvokli uz 9. februāri (kritiskais moments, pēc jaunā stila). Šīs tautas skaitīšanas programmā un organizācijā bija pieļautas kļūdas. Daudzi iedzīvotāji centās izvairīties no uzskaites, jo tā tika organizēta kā policiski administratīvs pasākums. Tomēr šās tautas skaitīšanas materiāli bija vienīgais ticamais avots par iedzīvotāju skaitu un sastāvu Krievijā XIX gs. nogalē.

Arī Latvijā iedzīvotāju skaitīšanai ir jau senas tradīcijas. Pirmā skaitīšana notika 1863. gadā Kurzemē. 1867. gadā — Vidzemes guberņas pilsētās. Lauku iedzīvotājus šajā skaitīšanā neregistrēja, jo bija sagaidāmi lauku iedzīvotāju nemierni. Ļaudis neizprata skaitīšanas mērķus un uzdevumus. Sagaidāmo registrāciju viņi saistīja ar iespējamo zemes gabalu pārdali. XIX gadsimtā plašākā iedzīvotāju uzskaitē notika 1881. gadā, kad reģistrēja Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņu iedzīvotājus. Taču visus iedzīvotājus reģistrēt neizdevās, jo Ilūkstes apriņķa iedzīvotāji atteicās tajā piedalīties. Krievijas 1897. gada tautas skaitīšana bija pirmā tautas skaitīšana Latgalē, jo tolaik Latgale ietilpa Vitebskas guberņā. Iedzīvotāju skaitīšanas bija organizētas arī atsevišķās Latvijas pilsētās. Tā, piemēram, 1868. gadā tautas skaitīšana notika Daugavpilī, bet 1913. gadā — Rīgā.

Buržuāziskās Latvijas laikā organizētas četras tautas skaitīšanas — 1920., 1925., 1930. un 1935. gadā. Uzskaitē liela uzmanība tika veltīta datu ticamībai. Lai nodrošinātu ticamus datus, tika pielietoti pat administratīva rakstura sodi. Tā, piemēram, tautas skaitīšanas noteikumu neizpildīšana, atteikšanās sniegt ziņas, kā arī apzināta nepareizu ziņu sniegšana tika sodīta ar arestu līdz 1 mēnesim vai naudas sodu 100 latu apmērā. Vispilnīgākā šai periodā bija 1935. gada tautas skaitīšana. Tomēr arī šās skaitīšanas rezultāti jāaplūko visai kritiski. Jāatzīmē gan, ka salīdzinājumā ar tautas skaitīšanām, kuras šajā laikā tika veiktas citās pasaules valstīs, buržuāziskajā Latvijā bija sasniegts samērā augsts precizitātes līmenis. Taču šai laikā apzināti tika pieļauta datu falsifikācija. To noteica politiska rakstura apsvērumi. Buržuāziskās Latvijas valdība centās mākslīgi palielināt latviešu tautības iedzīvotāju kopskaitu un, protams, arī īpatsvaru. Vēlamais stāvoklis tika panākts ar dažādām metodēm. Tā, piemēram, jebkurā starp latviešiem un citu tautību pārstāvjiem noslēgtā laulībā dzimušie bērni tika pieskaitīti latviešu tautībai. Par latviešiem tika uzskatīti arī tie iedzīvotāji, kuri, neizprazdami ļoti sarežģīti noformulēto

jautājumu, piederību noteiktai tautībai dažkārt sajauca ar piederību reliģiozām kultām. Tika pieļautas arī citas kļūdas. Visā tā rezultātā izveidojās situācija, ka 1935. gada tautas skaitīšana konstatēja: latviešu tautības iedzīvotāju kopskaits kopš 1930. gada tautas skaitīšanas palielinājies par 78 tūkstošiem cilvēku. Taču tai pašā laikā kopējais iedzīvotāju skaits bija palielinājies tikai par 51 tūkstošiem cilvēku. Jau Padomju varas gados tika veikts pārrēķins, vadoties pēc datiem par iedzīvotāju dabisko un mehānisko kustību. Tādējādi noskaidrojās, ka faktiskais latviešu tautības iedzīvotāju kopskaits pieaugums periodā no 1930. līdz 1935. gadam bijis tikai 29 tūkstoši cilvēku. Arī pārējie 1935. gada tautas skaitīšanas dati tika apstrādāti atbilstoši padomju skaitīšanas metodoloģijai. Tādējādi tika iegūti salīdzināmi dati par Latvijas iedzīvotāju skaitu, sastāvu un nodarbinātību.

Pirmo padomju laika iedzīvotāju skaitīšanu Padomju Savienībā veica 1920. gadā. Intervences un pilsoņu kara apstākļos, laikā, kad valstī bija bads un vispārējs posts. Šajos smagajos apstākļos tika uzskaitīti 72% no visiem valsts iedzīvotājiem. Šī tautas skaitīšana tika apvienota ar lauksaimniecības uzņēmumu un daļēju rūpniecības uzņēmumu uzskaiti. Tas, protams, sarežģīja skaitīšanas programmu. Vēl pēc trim gadiem, 1923. gadā, notika iedzīvotāju skaitīšana pilsētās un pilsētīpa apdzīvotajās vietās. Šajā skaitīšanā vienlaikus reģistrēja arī rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumus. 1923. gadā apzināti neuzskaitīja lauku iedzīvotājus. Informāciju par viņiem bija paredzēts iegūt no finanšu orgānu dokumentiem. Taču šie dokumenti informācijai izrādījās nepietiekami. Tādēļ vēl pēc trim gadiem, 1926. gadā, organizēja Vissavienības tautas skaitīšanu. Šī skaitīšana aptvēra visus valsts iedzīvotājus. Skaitīšanas rezultātus izmantoja mūsu valsts tautas saimniecības attīstības pirmās piecgades plānu izstrādāšanā.

1931. gadā Padomju Savienībā veica pilsētu iedzīvotāju reģistrāciju. Taču iegūto datu ticamība nebija pietiekama un 1937. gadā notika jauna tautas skaitīšana. 1937. gada tautas

skaitīšanas rezultāti būtiski atšķirās no iepriekšējiem iedzīvotāju skaita novērtējumiem. Tādēļ iegūtos materiālus atzina par neapmierinošiem un 1939. gadā notika jauna tautas skaitīšana. 1939. gada tautas skaitīšanā pirmo reizi uzskaitīja gan pastāvīgos, gan arī klātesošos iedzīvotājus (tātad gan iedzīvotājus, kuri attiecīgajā apdzīvotajā vietā ir pierakstīti, gan arī iedzīvotājus, kuri šai vietā uzturējās skaitīšanas brīdī). Skaitīšana parādīja iedzīvotāju skaita un sastāva pārmaiņas divu piecgažu periodā. Taču sakarā ar Lielā Tēvijas kara sākumu skaitīšanas materiālu apstrāde netika pabeigta, jo visi spēki bija jākoncentrē cīņai pret fašistiskajiem iebrucējiem.

Pirmo pēckara tautas skaitīšanu Padomju Savienībā veica 1959. gadā. Pēc organizācijas principiem un programmas tā gandrīz nemaz neatšķirās no 1939. gada tautas skaitīšanas. Taču būtiski atšķirās šo tautas skaitīšanu materiālu izstrādes. Un tas ir saprotams, jo 1959. gadā šai ziņā bija daudz labvēlīgāki apstākļi. Karš bija beidzies un valsts saimnieciskā dzīve daudz maz nostabilizējusies. Arī tehniskās iespējas jau bija plašākas. Tas viss ļāva 1959. gada tautas skaitīšanas materiālus izstrādāt daudz sīkāk un pilnīgāk nekā 1939. gadā. Vajadzība pēc vispusīgas informācijas par iedzīvotāju skaitu, sastāvu, teritoriālo izvietojumu un nodarbinātību bija ļoti liela. Te jāievēro, ka Padomju Savienībā jau 20 gadus nebija veikta tautas skaitīšana. Tautas skaitīšanas datus ļoti vajadzēja gan plānošanas, gan arī pārvaldes orgāniem.

Nākamā, pēc skaita jau piektā, tautas skaitīšana Padomju Savienībā notika 1970. gadā. Kā organizatoriskajā, tā arī metodoloģiskajā ziņā tā atgādināja iepriekšējās divas tautas skaitīšanas. Taču uzskaites programma bija jau daudz plašāka. Pirmoreiz padomju tautas skaitīšanas praksē pēc paplašinātas programmas ziņas ievāca no katra ceturtā iedzīvotāja. Tādējādi uzskaites programma tika ievērojami bagātināta. Tautas skaitīšanas materiālus intensīvi izmantoja,

izstrādājot mūsu valsts ekonomiskās un sociālās attīstības desmitās piecgades plānus.

Tā dēvētā sestā tautas skaitīšana mūsu valstī norisa 1979. gadā. Šī skaitīšanas organizēšana un izstrāde būtiski atšķīrās no visām iepriekšējām tautas skaitīšanām. Tika izmantotas principiāli jaunas tautas skaitīšanas lapas. Pirmoreiz padomju statistikas praksē skaitīšanas lapās ierakstītie dati tika pārnesti uz magnētiskās lentas ar speciālas informācijas nolasīšanas iekārtas palīdzību. 1979. gada tautas skaitīšanas rezultātus izmantoja PSRS ekonomiskās un sociālās izaugsmes vienpadsmitās piecgades plāna izstrādei.

Padomju Savienībā svarīga nozīme ir tā saucamajām izmēģinājuma tautas skaitīšanām, kurās pārbauda skaitīšanas metodes, to instrumentāriju, atsevišķu skaitīšanas lapās ietvertu jautājumu formulējumus, kā arī vairākus jautājumus, kas saistīti ar tautas skaitīšanas praktisko organizēšanu. Padomju Savienībā līdz šim ir veiktas piecas izmēģinājuma tautas skaitīšanas: 1932., 1957., 1967., 1976. un 1986. gadā. Pēdējās četras izmēģinājuma tautas skaitīšanas veica arī Latvijā 1957. un 1967. gadā — Tukuma rajonā, bet 1976. un 1986. gadā — Valmieras rajonā. Organizējot tādu masveida kampaņu, kāda ir tautas skaitīšana tik teritoriāli un pēc iedzīvotāju skaita lielā valstī kā Padomju Savienība, izmēģinājuma tautas skaitīšana ir nepieciešama. Jāievēro, ka izmēģinājuma tautas skaitīšanas rezultāti nav izmantojami kā informācijas avots par iedzīvotājiem un to procesiem. Izmēģinājuma tautas skaitīšana ļauj pārbaudīt un izdarīt nepieciešamos labojumus praktiski visos tautas skaitīšanas organizēšanas, datu vākšanas un apstrādes posmos. Tās pamatuzdevums — sagatavoties kārtējai tautas skaitīšanai. Tā, piemēram, 1986. gada izmēģinājuma tautas skaitīšana ļāva apbērt 1989. gada tautas skaitīšanas instrumentāriju, daudzējādā ziņā palīdzēja precizēt skaitīšanas programmu, atrast optimālākos organizatorisko jautājumu risinājumus. Tautas skaitīšanas rezultātu tautsaimnieciskā un sociālā nozīmība aizvien palielinās. Valsts plānošanas un pārvaldes

orgāniem visai bieži trūkst operatīvas informācijas. Jā, informācija, kuru iegūst reizi 10 gados, izrādās nepietiekama. Lai kompensētu operatīvās informācijas trūkumu, 1985. gadā Padomju Savienībā tika veikts iedzīvotāju sociāli demogrāfisks apsekojums, kas aptvēra katru divdesmito mūsu valsts iedzīvotāju. Tas nodrošināja iespēju izsekot iedzīvotāju skaita, sastāva, izvietojuma, nodarbinātības un citu aspektu pārmaiņām laika periodā kopš 1979. gada tautas skaitīšanas. Šos procesus atspoguļo arī daudzi izlasveida apsekojumi, kurus veic statistikas iestādes, kā arī citas iestādes vai organizācijas. Taču visa šī bagātā informācija var vienīgi papildināt tautas skaitīšanas materiālus, bet nevis tos aizstāt. Nepieciešamība pēc šādiem apsekojumiem ir neapstrīdama. Šķiet, ka turpmāk iedzīvotāju sociāli demogrāfiskos izlasveida apsekojumus vajadzēs organizēt ikkatrā tautas skaitīšanas starpposmā. Tas ļaus precīzāk izstrādāt mūsu valsts ekonomiskās un sociālās attīstības piecgadu plānus, pilnīgāk sekot valstī notiekošajām pārmaiņām iedzīvotāju skaitā, sastāvā un izvietojumā, viņu sabiedriskajā un ražošanas aktivitātē, vērtību orientācijā un dzīveslīmenī.

TAUTAS SKAITĪŠANAS UZDEVUMI UN NOZĪME

Tautas skaitīšana ir viens no nozīmīgākajiem statistiskās informācijas avotiem. Faktiski visa iedzīvotāju statistika balstās uz tautas skaitīšanas datiem. Tautas skaitīšana ir orientēta uz iedzīvotāju uzskaites vienotas informācijas bāzes izveidošanu. Tā atspoguļo reālās pārmaiņas iedzīvotāju skaitā, sastāvā, izvietojumā, ģimenes stāvoklī, nodarbinātībā un citos skaitīšanas programmā ietvertajos jautājumos. Tā tad, visas tās pārmaiņas, kas norisušas kopš iepriekšējās tautas skaitīšanas. Kopumā tie ir tautas skaitīšanas un iedzīvotāju statistikas vispārīgie uzdevumi. Taču pastāv arī specifiskie, konkrētie tautas skaitīšanas uzdevumi. Tie savukārt izriet no tautas skaitīšanas datu vietas kopējā iedzīvotāju statistikas rādītāju sistēmā un no datu izmantošanas iespējām. Noteicošā nozīme te ir pieprasījumam pēc statistiskās informācijas un iespējām to apmierināt, veicot iedzīvotāju kārtējo uzskaiti, kā arī organizējot dažādus izlasveida apsekojumus. Tautas skaitīšanas konkrētie uzdevumi var mainīties. Šīs pārmaiņas nosaka pieprasījums pēc attiecīgās informācijas. Atbilstoši tam mainās arī tautas skaitīšanas programma un datu izstrāde. Tā, piemēram, 1989. gada tautas skaitīšana paredz dzīvokļu fonda, tā fiziskā stāvokļa un labiekārtotības uzskaiti. Iepriekšējās tautas skaitīšanas Padomju Savienībā tādu uzskaiti neveica. Līdzīgs stāvoklis ir jautājumā par iedzīvotāju dzimšanas vietu. Pēdējās tautas skaitīšanās šo rādītāju neatspoguļoja. 1989. gada tautas skaitīšanas gaitā būs iespēja sīkāk izpētīt iedzīvotāju migrācijas plūsmas, parādīt viņu pārvietošanās virzienus un attālumus.

Jānorāda, ka migrācijas uzskaites jautājumi mūsu valstī veiktajās tautas skaitīšanās ir būtiski mainījušies. Atsevišķi migrācijas aspekti tika fiksēti 1926., 1970. un 1979. gada tautas skaitīšanās. Taču visās skaitīšanās tika pieļauta kļūda — iedzīvotāju skaitu, kuri attiecīgajā dzīves vietā nedzīvo kopš dzimšanas, uzskatīja par migrantu skaitu. Bet cilvēks dzīves vietu var mainīt daudzreiz. Šo aspektu tautas skaitīšanās vērā neņēma. Diemžēl arī 1989. gada skaitīšana šajā ziņā nebūs izņēmums. Lai noteiktu faktisko migrantu skaitu, nepieciešams fiksēt, cik reižu cilvēks ir mainījis savu dzīves vietu. Tātad jānosaka migrācijas biežums.

Tautas skaitīšanas konkrēto uzdevumu maiņa parasti saistīta ar operatīvo jautājumu risināšanu. Un tas ir saprotams, jo tautas skaitīšanu mūsu valstī veic ik pēc 10 gadiem. Protams, desmit gadu laikā notiek pārmaiņas iedzīvotāju skaitā, sastāvā un izvietojumā, viņu atražošanās režīmā, nodarbinātībā un sadzīves apstākļos. Rodas nepieciešamība kādu konkrētu jautājumu izpētīt sīkāk, iegūt par to pilnīgāku informāciju. Taču skaitīšanas programmu pārmaiņas sarežģī tautas skaitīšanas datu analīzi, rada grūtības atsevišķajās tautas skaitīšanās iegūto datu salīdzināšanā. Tādēļ skaitīšanas programmu rādītāju sistēmas koriģēšana, kā arī atsevišķu aptaujas lapas jautājumu formulējumu precizēšana tiek veikta ļoti uzmanīgi, kritiski un vispusīgi apsverot tās nepieciešamību. Jāatceras, ka jebkurš labojums var izraisīt tā saucamo sistemātisko kļūdu ieviešanos. Bet tas savukārt samazina datu ticamību.

Informācija, ko iegūst tautas skaitīšanās, veido iedzīvotāju statistikas informatīvo bāzi. Būtībā jebkura demogrāfijas jautājuma analīzē nepieciešams izmantot tautas skaitīšanas datus. Seit atklājas tautas skaitīšanas kā informācijas avota lielā nozīme. Visu mūsu valsts saimniecisko dzīvi daudzējādā ziņā ietekmē iegūtā informācija par iedzīvotājiem. Iedzīvotāju skaits, sastāvs un izvietojums nosaka atsevišķu tautsaimniecības nozaru attīstības tempus, preču sadali, transporta noslodzi utt. Nav tādas dzīves sfēras, kuras dar-

bība nebūtu atkarīga no iedzīvotāju skaita un sastāva, no izvietojuma. Lai šādu informāciju iegūtu, noteicošā nozīme ir tautas skaitīšanai. Uzskatāmi tas redzams, aplūkojot plānošanas darbu. Valsts tālāko izaugsmi lielā mērā ietekmē plānošanas efektivitāte, tas, cik pareizi un reāli ir izstrādātie plāni. Savukārt plānu izstrāde balstās uz statistiku, tai skaitā arī uz datiem, kuri iegūti, veicot tautas skaitīšanu. Tautas skaitīšanā iegūtā informācija vienmēr tiek ņemta vērā, plānojot valsts ekonomisko un sociālo izaugsmi. Šajā ziņā pieļautās kļūdas un nepilnības rada būtiskas problēmas visdažādākajās dzīves jomās (izglītības, veselības aizsardzības, tirdzniecības u. c. sfēru attīstībā), savu ietekmi atstāj uz iedzīvotāju dzīves līmeni. Tādējādi iedzīvotāju labklājība zināmā mērā ir atkarīga no tautas skaitīšanas. Šajā pieeģadē pastiprināta uzmanība pievērsta cilvēciskajam faktoram un konkrētiem sociāliem aspektiem. Tādēļ strauji sāk attīstīties sociālā statistika, kura arī nevar iztikt bez tautas skaitīšanā iegūtajiem jaunākajiem datiem.

Tautas skaitīšanu pamatoti var uzskatīt par nozīmīgāko un vispusīgāko informācijas avotu par iedzīvotājiem, viņu demogrāfisko un sociāli ekonomisko sastāvu, teritoriālo izvietojumu un nodarbinātību, kā arī par daudziem citiem tautsaimnieciski un sociāli ļoti nozīmīgiem jautājumiem. Tautas skaitīšanā informāciju savāc par visiem attiecīgajā teritorijā dzīvojošajiem iedzīvotājiem pēc plašas, gan satura, gan struktūras ziņā stingri sabalansētas programmas. Līdz šim iegūtā informācija parasti apmierināja kā plānošanas, tā arī operatīvās vadības pieprasījumu. Taču minēto orgānu darbs aizvien pilnveidojas. Dzīve izvirza jaunus sarežģītākus uzdevumus. Rodas nepieciešamība pēc sīkākas demogrāfiskās un sociāli ekonomiskās informācijas par iedzīvotājiem ne vien katrā republikā vai reģionā, bet pat atsevišķā apdzīvotajā vietā. Īpaši tas atklājas pašreizējās pārkārtošanās apstākļos. Tas rod atspoguļojumu tautas skaitīšanas programmas pārmaiņās un iegūtās informācijas izstrādē. Šo pārmaiņu ietekmē mainās arī skaitīšanas specifiskie uzdevumi.

Tautas skaitīšanai ir vairākas metodoloģiska rakstura priekšrocības salīdzinājumā ar valsts statistikas kārtējās uzskaites un iedzīvotāju dažādo apsekojumu datiem. Skaitīšanas laikā informāciju vāc pēc vienotas programmas par visiem iedzīvotājiem. Pie tam datus iegūst par katru atsevišķu cilvēku uz noteiktu kritisko momentu. Tādējādi dažādus statistiskos grupējumus veido uz individuālo datu bāzes. Tas neapšaubāmi palielina uzkrāto datu informatīvo vērtību. Rodas iespēja veidot dažādus kombinētus datu grupējumus, tādējādi pilnīgāk atsedzot sabiedrisko procesu tendences un likumsakarības, dziļāk analizēt dažādos procesus un parādības. Tautas skaitīšanā uzskaitē balstās nevis uz oficiālajiem dokumentiem, kā tas parasti ir pie kārtējās uzskaites, bet gan uz pašu iedzīvotāju izteikumiem. Šim apstāklim datu precizitātes ziņā var būt gan pozitīva, gan negatīva ietekme. Diemžēl iedzīvotāju izteikumu pareizību nav iespējams dokumentāli pārbaudīt. Tādēļ atsevišķos gadījumos rodas pamatotas šaubas par tautas skaitīšanā iegūtās informācijas pareizību. Jāpiekrīt, ka atsevišķas neprecizitātes iedzīvotāju sniegtajās ziņās ir iespējamās. Statistiķiem ir labi zināmas visizplatītākās no tām. Tā, piemēram, gados ļoti veci cilvēki var kļūdīties, nosaucot savu dzimšanas gadu utt. Novirzes rodas, nosakot ģimenes stāvokli, jo juridiski laulībā nesastāvošie pilsoņi drīkst sniegt ziņas, ka viņi ir laulāts pāris, ja paši tā uzskata. Taču jāteic, ka kopumā minētās novirzes statistikas izstrāžu pareizību būtiski nemaina, jo iedzīvotāji pārsvarā tautas skaitītājiem sniedz pareizas un izsmelošas atbildes. Tā kā tautas skaitīšanas tiek veiktas regulāri, iedzīvotāju vairākums labi izprot to uzdevumus un mērķus, apzinās šo tik ļoti darbietilpīgo pasākumu tautsaimniecisko un sociālo nozīmi viņu pašu dzīves līmeņa tālākai paaugstināšanai, vajadzību pilnīgākai apmierināšanai. Tādēļ var droši uzskatīt, ka izvēlēta datu vākšanas tehnoloģija kopumā panāk pieļaujamo datu ticamības pakāpi. Vēl jāuzsver, ka praksē bieži vien vērojamas atšķirības starp tautas skaitīšanas datiem un datiem, kuri iegūti valsts sta-

tistikas kārtējā uzskaitē, kā arī veicot iedzīvotāju atsevišķu kontingentu dažādus apsekojumus. Šādos gadījumos par precīzākiem tiek uzskatīti tautas skaitīšanas dati. Un tas ir likumsakarīgi. Tautas skaitīšana uztver faktisko stāvokli. Tas ļauj precīzēt valsts kārtējo uzskaiti. Valsts uzskaitē atspoguļo apstiprināto stāvokli. Praksē apstiprinātais stāvoklis bieži vien pat būtiski atšķiras no faktiskā. Tas var negatīvi ietekmēt kā plānošanas, tā arī operatīvās vadības darbu. Tā, piemēram, cilvēks var būt pierakstīts vienā vietā, bet faktiski dzīvot pavisam citā vietā. Statistika vitāli ir ieinteresēta iegūt faktiskos datus par iedzīvotāju skaitu un sastāvu konkrētajā apdzīvotajā vietā. Tas ļaus pareizi risināt visdažādākos pilsētas vai lauku rajonu saimnieciskos jautājumus, noteikt transporta noslodzi, nodrošinātību ar precēm un sadzīves pakalpojumiem utt.

Padomju Savienībā tiek uzskaitītas praktiski visas nozīmīgākās pārmaiņas, kādas notiek iedzīvotāju skaitā un sastāvā. Uzskaitē tiek izdarīta organizācijās, iestādēs, uzņēmumos utt. Tā, piemēram, civilstāvokļa aktu registrācijas nodaļās tiek fiksēta iedzīvotāju dzimstība un mirstība, ģimenes nodibināšana un tās sairšana, bet iekšlietu daļās — iedzīvotāju pierakstīšanās un izrakstīšanās no attiecīgās apdzīvotās vietas. Tādējādi varētu rasties iespaids, ka tautas skaitīšanas regulāra organizēšana nebūt nav nepieciešama. Pietiek vienreiz šo masveida pasākumu veikt un tālākās pārmaiņas jau it kā varētu izdarīt pēc iedzīvotāju kārtējās uzskaites datiem. Valsts statistikā šāda pārrēķinu metodika ir jau sen izstrādāta un pārbaudīta praksē. Sekmīgi to izmanto, aprēķinot iedzīvotāju skaitu un daļēji arī sastāvu laikā starp tautas skaitīšanām. Sajā darbā par bāzi kalpo iepriekšējās tautas skaitīšanas rezultāti. Tiem pieskaita periodā pēc tautas skaitīšanas piedzimušos bērnus un attiecīgajā teritorijā pierakstījušos iedzīvotājus, bet atskaita mirušos un izrakstītos iedzīvotājus. Taču šis jauniegūtais iedzīvotāju kopskaits ir tikai vērtējums un, kā prakse rāda, tas vienmēr atšķiras no faktiskā iedzīvotāju skaita. Pie tam, jo ilgāks laiks pagā-

jis kopš iepriekšējās tautas skaitīšanas, jo novirze no faktiskā stāvokļa ir lielāka. Un tas ir pilnīgi saprotams, jo ar katru nākamo gadu pieļautās novirzes palielinās.

Tādējādi dati par iedzīvotāju skaitu, viņu demogrāfisko sastāvu un teritoriālo izvietojumu faktiski vienmēr ir tautas skaitīšanas materiālu apstrādes vai arī uz tiem reducētu aprēķinu rezultāts. Izmantojot tautas skaitīšanas materiālus, tiek raksturota iedzīvotāju kustība, viņu atražošanās režīms. Pamatojoties uz tautas skaitīšanas materiālu bāzes, tiek veikti visi demogrāfiskie aprēķini laikā starp tautas skaitīšanām. Tikai kontekstā ar tautas skaitīšanas materiāliem iedzīvotāju kārtējā uzskaitē ļauj salīdzināt, analizēt un prognozēt sabiedrībā notiekošo demogrāfisko procesu intensitāti un tendences.

Izrādās, ka pat tādā gadījumā, ja valsts statistikas iestāžu veiktā iedzīvotāju kārtējā uzskaitē nodrošinātu pilnīgi precīzas ziņas par iedzīvotājiem un viņu procesiem, par faktisko stāvokli, kāds šajā jomā izveidojies, arī tādā gadījumā būtu nepieciešams izdarīt tautas skaitīšanu. Tieši tautas skaitīšanā tiek iegūtas plašas ziņas arī par iedzīvotāju sastāvu, viņu izglītības līmeni, nodarbinātību un daudziem citiem būtiskiem jautājumiem. Te varētu iebilst, ka arī iedzīvotāju sastāva pārmaiņas atspoguļo valsts statistikas iestāžu izdarītā kārtējā uzskaitē. Mācību iestādes ziņo par audzēkņu un studentu, bet uzņēmumi, organizācijas un saimniecības — par nodarbināto iedzīvotāju skaitu. Šāda informācija ir ļoti nepieciešama plānošanas un pārvaldes darbam. Taču, lai to varētu pilnvērtīgi izmantot, tikpat nepieciešama ir arī informācija, kuru iegūst, veicot tautas skaitīšanu. Jāatceras, ka valsts statistikas iestāžu izdarītā kārtējā uzskaitē parasti satur ziņas par konkrēto organizāciju, kura attiecīgajā gadījumā atskaitās. Šī informācija neaptver visus iedzīvotājus, bet raksturo tikai atsevišķus viņu kontingentus.

Tautas skaitīšana satur arī tādas ziņas, kuras iedzīvotāju kārtējā uzskaitē nemaz nefiksē. Tā, piemēram, informācija

par iedzīvotāju nacionālo sastāvu un viņu dzimto valodu ir iegūstama vienīgi no tautas skaitīšanas materiāliem.

Tā kā tautas skaitīšana tiek veikta aptuveni ik pēc desmit gadiem, tad tās materiāli tiek izmantoti divu valsts ekonomiskās un sociālās attīstības piegādu plānu izstrādei. Ekonomiskajai analīzei un plānošanai nepieciešami dati par atsevišķu apdzīvoto vietu un teritoriju iedzīvotāju salīdzinājumu pēc dažādiem savstarpēji saistītiem rādītājiem. Tā, piemēram, jāzina ne vien nodarbināto iedzīvotāju kopskaits noteiktā tautas saimniecības nozarē, bet arī tas, cik starp viņiem ir vīriešu un sieviešu, cik cilvēku strādā darbaspējīgā vecumā, cik daudz pensionāru turpina strādāt ražošanā, kāds ir nodarbināto iedzīvotāju izglītības līmenis utt. Bez šādas informācijas nav iespējams pareizi plānot kadru sagatavošanu, nevar sastādīt darbaspēka bilanci, plānot sociālās infrastruktūras attīstību, kā arī izstrādāt attiecīgo reģionu ražotājspēku izvietojuma un attīstības shēmas. Te uzskatāmi atklājas tautas skaitīšanas ārkārtīgi lielā tautsaimnieciskā un sociālā nozīme. No plānošanas viedokļa lietderīgi būtu tautas skaitīšanu veikt reizi piecos gados, tādējādi to saistot ar piegādes plānu izstrādi. Taču te jāņem vērā tautas skaitīšanas milzīgā darbietilpība un dārdzība.

1989. gada Vissavienības tautas skaitīšanas pamatuzdevums ir pareizi atspoguļot faktisko stāvokli, kāds izveidojies iedzīvotāju skaitā un sastāvā. Skaitīšanas mērķis ir kompleksi raksturot visus mūsu valsts iedzīvotājus, atsegt dažādo viņu procesu cēloņsakarības, attīstības tendences un intensitāti, aizvien pilnīgāk nodrošināt plānošanas un pārvaldes orgānu pieprasījumu pēc informācijas par iedzīvotājiem.

1989. GADA VISSAVIENĪBAS TAUTAS SKAITĪŠANA

Tautas skaitīšanas cikls

Parasti cilvēki ar tautas skaitīšanu saista to periodu, kurā notiek iedzīvotāju reģistrācija skaitīšanā, t. i., laiku, kurā aizpilda skaitīšanas lapas. 1989. gada tautas skaitīšanā tas ilgs 8 dienas: no 12. līdz 19. janvārim. Tas tad arī ir «tautā iešanas» laiks. Taču gatavošanās tam noris vairākus gadus. Pēc šā spraiģā perioda paiet apmēram gads, apkopojot datus, bet līdz to pilnīgai sagatavošanai publicēšanai vēl aizrit vairāki gadi. Datu praktiska un zinātniska izmantošana ilgst līdz nākamajai tautas skaitīšanai. Nereti arī pēc tam.

Tautas skaitīšanu alegoriski var salīdzināt ar sēju, kurai jādod raža. Arī sējai jāgatavojas ilgi, un paiet noteikts laiks, kamēr tā dod rezultātu — ražu. Taču, ja lauksaimniecībā «sējas-ražas» cikls parasti ilgst gadu, tad tautas skaitīšanas pilns cikls aptver desmit gadus.

Sakarā ar garo tautas skaitīšanas ciklu, cilvēkiem, kuri saistīti ar visu šo ciklu, kā arī tautas saimniecībai, kas balsta šo procesu, jāiznes liela slodze. Tikai minētā cikla darbinieku augsts profesionālais un psiholoģiskais sagatavotības līmenis ļauj vajadzīgajā kvalitātē sagatavot un veikt tautas skaitīšanu un racionāli izmantot skaitīšanā iegūtos datus.

Tautas skaitīšanā spriedze ir augsta. Varbūt ar to var daļēji izskaidrot faktu, ka mūsu republikā tautas skaitīšanas darba vadītāji līdz šim strādājuši ne vairāk kā vienu tautas skaitīšanas ciklu: 1959. gadā šo rindu autors, 1970. gadā — Jānis Rudzāts, 1979. gadā — Edvins Vītoliņš un 1989. gadā — Uldis Ušackis.

Lai gan katra tautas skaitīšana balstās uz iepriekšējo skaitīšanas pieredzi, tomēr ikvienai tautas skaitīšanai ir jārīsinā

savi uzdevumi gan metodoloģijas, gan organizācijas jomā. Tāpēc arī jebkura tautas skaitīšana faktiski ir jāsāk gatavot gandrīz no jauna. Protams, ne jau «tukšā vietā». Tā tas noris arī ar 1989. gada tautas skaitīšanu.

Sagatavošanās darbi sākās 1984. gadā. Pirmām kārtām izveidoja tautas skaitīšanas programmas projektu, izstrādāja skaitīšanas materiālu un organizatoriskā plāna nolikumu. Minēto darbu pamatos veica centralizēti. Dokumentu pilnveidošana turpinājās visu 1985. un 1986. gadu. Tos pielietoja izmēģinājuma skaitīšanā 1986. gada decembrī. Apkopojot izmēģinājuma skaitīšanas pieredzi, 1987. gada maijā notikušās Vissavienības statistiķu sanāksmes ieteikumus, izanalizējot priekšlikumus, kurus iesniedza ieinteresētās organizācijas no visas mūsu valsts, arī no mūsu republikas, galīgais skaitīšanas pamatdokumentu variants izkristalizējās ap 1987. gada vidu.

Paralēli tautas skaitīšanas pamatdokumentu — skaitīšanas lapas, kontrollapas, instrukciju, skaitīšanas nolikuma u. c. izstrādāšanai un precizēšanai tika veikti citi ar skaitīšanu saistīti darbi.

1985. gada otrajā pusē sākās gatavošanās izmēģinājuma skaitīšanai. Tā notika 1986. gadā no 10. līdz 17. decembrim. Pirmām kārtām tika pārbaudīts tautas skaitīšanas instrumentārijs un organizēšanas principi. Kā jau teikts, šī izmēģinājuma skaitīšana apvienoja pēc būtības divas skaitīšanas — tautas (iedzīvotāju) un dzīvokļu apstākļu skaitīšanu. Tas uzlika papildus slodzi arī iedzīvotājiem, jo viņiem vajadzēja sniegt ziņas par dzīvokļu apstākļiem. Pie tam ziņas par dzīvokļiem pārbaudīja divus variantus: šaurāko variantu un plašāko variantu. Valmieras izmēģinājuma skaitīšanā ziņas ieguva pēc šaurākās programmas. Taču 1989. gada tautas skaitīšanā pielietos programmu, kuru izmēģināja vairākos citos PSRS rajonos, t. i., plašāko, jo to atzina par lietderīgāku.

Pēc izmēģinājuma tautas skaitīšanas notika iegūto ziņu izstrāde, vienlaikus izmēģinot jaunāko skaitīšanas tehniku

un datu izstrādes darbu organizāciju. Sekoja novērtējuma periods. Izmēģinājuma skaitīšanas rezultātus izvērtēja 1987. gada maijā notikušajā Vissavienības statistiķu sanāksmē. Tās ieteikumus ņēma vērā, lai galīgā veidā noformētu 1989. gada tautas skaitīšanas dokumentāciju un organizāciju.

1986. un 1987. gadā līdztekus jau minētajiem (skaitīšanas dokumentācijas sagatavošana un izmēģinājuma skaitīšana) paralēli norisa vēl trīs darbi, kuri prasīja ilgāku laiku.

Kā pirmais minams pilsētu un pilsētīpa apdzīvoto vietu un to robežu precizēšana, ielu nosaukumu savešana kārtībā, ēku un dzīvokļu numerācijas sakārtošana. Bez šo pasākumu nokārtošanas nevar nodrošināt raitu tautas skaitīšanu un visu iedzīvotāju reģistrēšanu. Kā rāda pēckara tautas skaitīšanu pieredze, tad ne vienmēr un ne visur savlaicīgi ir precizētas pilsētīpa apdzīvoto vietu robežas. Sevišķi tas sakāms par nelielajām pilsētīpām, pilsētīciematiem, kur robežas starp pilsētu un laukiem ne vienmēr dabā nospraustas. Tas nereti izraisa pārpratumus un atsevišķas neprecizitātes tautas skaitīšanā.

Ne vienmēr uz mājām skaidri saskatāmi to numuri. Lielaļos masīvos numerācijas kārtība ne katrreiz tiek ievērota. Šajā sakarībā jau iepriekšējās tautas skaitīšanās tika ieteikts centralizēti veidot uzņēmumu, kas izgatavotu ielu nosaukumu plāksnītes un namu numurus no nerūsējoša materiāla. Tomēr pirms katras tautas skaitīšanas vēl atrodas ielas ar neprecīziem nosaukumiem, ar nesakārtotu namu un dzīvokļu numerāciju.

Otrs 1986. un 1987. gadā veicamaļs darbs — kartogrāfiskā materiāla sagatavošana un iedzīvotāju uzskaites nokārtošana.

Mūsu republikā pilsētu plānus izgatavo galvenokārt Latvijas PSR Komunālās saimniecības ministrijas tehniskās inventarizācijas biroji. Tikai atsevišķos gadījumos ar to nodarboļas izpildkomiteju arhitektūras nodaļas. Savukārt rajonu shematisko karšu izgatavošanu veica Latvijas Valsts Zemes ierīcības projektēšanas institūts. Kā to liecina veiktās

pārbaudes uz vietām, tad statistikas orgāni bija savlaicīgi apgādāti ar kartogrāfisko materiālu vajadzīgajā eksemplāru skaitā. Tomēr darba gaitā atklājās, ka vairāku pilsētu plāni bija daļēji novecojuši un rajonu kartes — neprecīzas.

Darbietilpīga bija iedzīvotāju uzskaites nokārtošana. Tajā iesaistījās milicijas, dzīvokļu ekspluatācijas rajonu, tautas skaitīšanas veicināšanas komisiju un statistikas iestāžu darbinieki. Ar kopējiem spēkiem norisa visu pilsētu un lauku rajonu apdzīvojamo telpu iedzīvotāju uzskaites un pareizības pārbaude. Taču iedzīvotāju uzskaites pilnveidošanā šādas pārbaudes maz ko dod. Samērā daudz ir gadījumu, kad cilvēki nedzīvo savā pierakstīšanās vietā. Tautas skaitīšanā to neuzskata par pārkāpumu. Taču skaitīšanas darbu tas apgrūtina, var izraisīt atsevišķas nepareizības. Ideālais variants būtu, ja iedzīvotāju faktiskā dzīvesvieta sakristu ar juridisko.

Trešais 1987. gada darbs bija dokumentu sagatavošana tautas skaitīšanai. Šo darbu veica centralizēti visā valstī. Tajā piedalījās visu republiku, apgabalu u. c. teritoriju statistikas orgānu un dažādu organizāciju pārstāvji, atsevišķi zinātniskie un citi darbinieki. Viņu uzdevums bija pēc izmēģinājuma skaitīšanas galīgā veidā noformulēt visus tautas skaitīšanas dokumentus. Pēc tā paveikšanas vēl ir vajadzīgs laiks skaitīšanas lapu un citu skaitīšanas dokumentu poligrāfiskajai tiražēšanai nepieciešamajā daudzumā.

Jā, 1986. un 1987. gadā tautas skaitīšanas vajadzībām veica minētos un citus lielu darbu kompleksus. Taču 1988. gadā vēl jāveic vairāki pasākumi, bez kuriem nav iedomājama tautas skaitīšanas normaļa norise. 1988. gadā, pirmsskaitīšanas gadā, jāgatavo šī cikla augstākā viļņa — tiešās tautas skaitīšanas — kvalitatīva norise. Pie tam 1988. gads nav jāuzskata kā saraušanas, sturmēšanas periods pirms tautas skaitīšanas. Lai gan spriedze pirmsskaitīšanas gadā visam tautas skaitīšanā iekļautajam personālam paaugstinās, tas pilnībā jāuzskata par plānveidīgu tautas skaitīšanas sagatavošanas posmu. Ar to jāsaprot, ka šajā

gadā veicamos darbus nav iespējams veikt agrāk, taču tos nedrīkst veikt arī vēlāk.

1988. gada sākumā, pirmajā ceturksnī, sagatavoja namu sarakstus pilsētās un pilsētīpa apdzīvotajās vietās un lauku apdzīvoto vietu sarakstus lauku teritorijās. Šie dokumenti 1989. gada tautas skaitīšanai ir gatavi. To kvalitāti pārbaudīs galvenokārt tautas skaitīšanas gaitā iepriekšējās apstākļos. Jādomā, ka to kvalitāte būs uzlabojusies.

Iepriekšējo tautas skaitīšanu pieredze nereti gan liecina, ka pilsētu namu sarakstus parasti uzticēja sastādīt cilvēkiem, kuru kvalifikācijas un atbildības pakāpe ne vienmēr atbilda prasībām. Sarakstos izrādījās izlaistas daudzas mājas, sevišķi jaunuzceltās, kā arī tās ēkas, kuras atrodas uzņēmumu teritorijā un kurās dzīvo cilvēki. Sarakstu kvalitāte būtu daudz labāka, ja šo darbu uzdotu tehniskās inventarizācijas biroja darbiniekiem, kuri atbild par pilsētu saimniecību.

Lauku apdzīvoto vietu sarakstu kvalitāte vēlama augstāka. Iepriekšējās skaitīšanās šajos sarakstos visbiežāk bija izlaistas lauku mājas. Zināmas grūtības lauku apdzīvoto vietu sarakstu sastādīšanā mūsu republikā ir tāpēc, ka apdzīvota vieta ir katra atsevišķa lauku māja vai arī kolhozu, padomju saimniecību ciemati. Tāpēc tādu sarakstu sastādīšana nav viegla ne tikai to garuma dēļ, bet arī metodoloģisko grūtību dēļ: ko īsti uzskatīt par atsevišķu apdzīvotu vietu? Metodoloģiskie norādījumi nav izsmeļoši. Šo darbu atvieglo tas, ka te izmantojami attiecīgo ciema padomju pārskati.

No 1988. gada otrā ceturkšņa beigām līdz ceturtā ceturkšņa sākumam ilgst rajonu, pilsētu un republikas tautas skaitīšanas organizācijas plānu izstrādāšana, precizēšana un apstiprināšana. Šo plānu izstrāde pēc to apstiprināšanas kļūst par visa tautas skaitīšanas darba konkrēto rīcības pamatu. Rajonos un pilsētās šādi plāni jau ir. Pamatos tie izstrādāti arī visai mūsu republikai.

Organizācijas plāna sastādīšana ir darbietilpīga. Tā galvenais mērķis ir nodrošināt kvalitatīvu darbu tautas skaitīšanā, tā saucamo rajonēšanu, t. i., teritorijas sadalīšanu

skaitīšanas nodaļās, instruktoru kontrolieru un skaitīšanas iecirkņos. Šādu rajonēšanu rajonos un pilsētās veic apmēram pusgadu pirms tautas skaitīšanas sākuma. Nedrīkst piemirst, ka pilsētās šajā pusgadā parasti vēl tiek uzceltas vairākas jaunas dzīvojamās mājas. Laukos savukārt nav viegli uzreiz optimāli sadalīt lauku mājas starp skaitīšanas un instruktoru kontrolieru iecirkņiem. To apgrūtina dažādi apvidus dabiskie šķēršļi (upes, ezeri, meži, lauku masīvi u. c.). So apsvērumu dēļ nepieciešams organizācijas plānā noteikt tikai vajadzīgo kadru skaitu, bet reālo iecirkņu veidošanu uzticēt tautas skaitīšanas nodaļām. Arī pašu organizācijas plānu ieteicams vienkāršot, jo tajā vēl sastopamies ar vairākkārtēju vienu un to pašu datu ierakstu atkārtošānu, liekām iedaļām u. c. Jārealizē prasība: mazāk liekas reglamentēšanas, vairāk uzticēšanās tiešajiem izpildītājiem.

Paralēli organizācijas plāna izstrādāšanas darbam noris skaitīšanas dokumentācijas poligrāfiskā tirāžēšana un visu izgatavoto dokumentu nosūtīšana tiešajiem skaitīšanas veicējiem rajonos un pilsētās. Jāatgādina — kad visi skaitīšanas dokumenti precizēti ir saskaņoti ar ieinteresētām organizācijām, tos nodod tipogrāfijām iespiešanai noteiktajā tirāžā. Šo darbu principā veic centralizēti visā mūsu valstī. Augstā kvalitātē uz speciāla papīra ir jābūt iespiestai skaitīšanas lapai. Skaitīšanas lapas ir ļoti kompaktas, ieraksti, jautājumi, grafiski iezīmētas atbildes ir maksimāli precīzas. Tas ir tāpēc, lai šās lapas varētu «lasīt» optiskā skaitīšanas aparatūra. Skaitīšanas lapa šo īpašo prasību dēļ iespiesta krievu valodā un nav tulkota nacionālajās valodās. Tūlīt gan jānorāda, ka ikviens tautas skaitīšanas veicējs saņems šīs lapas tulkojumu latviešu valodā. Jāuzsver arī, ka instrukcija un citi ar skaitīšanu saistītie materiāli ir izdoti latviešu valodā. Ņemot visu teikto vērā, un arī to, ka skaitīšanas lapā atbildes lielākoties tikai jāaizsvītro, skaitīšanā iesaistītajiem darbiniekiem nekādas īpašas grūtības nevar rasties.

1988. gada otrajā un arī trešajā ceturksnī noris tautas skaitīšanas vadošo darbinieku apmācīšana. Tautas skaitīša-

nas kadrus izraugās no uzņēmumu, iestāžu, kolhozu un dažādu organizāciju vadošajiem darbiniekiem — ekonomistiem, grāmatvežiem, plānotājiem u. c. speciālistiem. No savām pamatdarbavietām viņus norīko tautas skaitīšanā uz 58 darbadienām. Šajā laikā viņus 4—5 dienas apmāca, pēc tam viņi veic visus ar tautas skaitīšanas sagatavošanu saistītos pienākumus.

1988. gada trešajā un ceturtajā ceturksnī notiek masveida tautas skaitīšanas kadru — instruktoru kontrolieru un skaitītāju komplektēšana, apstiprināšana, apmācība un norīkošana pa instruktoru un skaitīšanas iecirkņiem. Instruktorus kontrolierus pilsētās atbrīvo no pamatdarbavietas uz 28 darbadienām, bet laukos — uz 30 darbadienām. No savām pamatdarbavietām skaitītājus pilsētās atbrīvo uz 18 un laukos — uz 20 darbadienām. Šajā laikā instruktorus kontrolierus un skaitītājus apmāca. Instruktorus kontrolierus — 4 dienas, skaitītājus — 3 dienas. Pēc tam viņi piedalās iepriekšējā apstaigā skaitīšanā, nodod un pieņem skaitīšanas lapas un citu dokumentāciju, piedalās kontrolapstaigās un nodod materiālus tautas skaitīšanas nodaļām.

Kadru komplektēšana tādām valstiski svarīgam pasākumam kā tautas skaitīšana ir pats atbildīgākais no visiem ar skaitīšanu saistītajiem pasākumiem. Līdzšinējās tautas skaitīšanas parādīja, ka kadru komplektēšana nenoris bez grūtībām, kaut arī kadru kvalifikācija arvien paaugstinās (pieaugot vispārējam izglītības līmenim). Nevar nepamanīt, ka kadru komplektēšana arvien vairāk sarežģās ne jau tāpēc, ka nebūtu pietiekami izglītotu cilvēku. Te jau saskatāms zināms paradokss: pieaugot izglītoto cilvēku skaitam un paaugstinoties viņu kvalifikācijai, tautas skaitīšanas kadru izraudzīšana kļūst arvien atbildīgāka. Precīzu ziņu par 1989. gada tautas skaitīšanai nepieciešamo kadru komplektēšanu vēl nav, tāpēc norādīsim uz tām problēmām, ar kurām nācās sastapties 1979. gada tautas skaitīšanas kadru komplektēšanas gaitā.

1978. gada statistikas darbu vajadzībām no uzņēmumiem, kolhoziem, iestādēm un organizācijām izmantoja kadrus 5 dažādu statistikas darbu veikšanai: janvārī — mājlopu skaitīšanai, februārī — namīpašumu reģistrācijai, jūlijā — sējumu uzskaitēi, oktobrī — iedzīvotāju budžeta uzskaitēi un kultūras iestāžu reģistrācijai un novembrī — tautas skaitīšanas vajadzībām. Liekas, ka pārkārtošanās process šajā ziņā ir labvēlīgi ietekmējis statistikas darbu un 1988. gadā līdz šim darbinieku atraušana no pamatdarba ir krietni samazinājusies.

Līdzšinējās tautas skaitīšanas liecina, ka vislielākās grūtības kadru komplektēšanā izraisa fakts, ka daļa no skaitīšanai izraudzītajiem, apstiprinātajiem un apmācītajiem kadriem kādu konkrētu iemeslu dēļ skaitīšanā nevar piedalīties un ir jāaizstāj ar citiem, kuri atkal jāapstiprina, jāapmāca. Tāpēc arī kadru apmācības process ieilgst pēc plānā paredzētā laika un velkas līdz pat tautas skaitīšanas sākumam.

Tātd skaitīšanai jāizraugās un jāapmāca pēc iespējas tādi cilvēki, kuri tautas skaitīšanā reāli var piedalīties. Kadru lomu tautas skaitīšanas veikšanā un tās datu ticamības paaugstināšanā nav iespējams pārspīlēt.

Tautas skaitīšanas dalībnieki jānodrošina ar nepieciešamajām telpām un transportu. Telpas jāapgādā ar sakariem, tām jābūt labi apgaismotām un apkurinātām. Kopumā tas veicina skaitīšanas normālu norisi.

Tautas skaitīšanas nodaļām un instruktoru iecirkņiem jābūt apgādātām ar attiecīgām labiekārtotām telpām (kabineti, istabām u. tml.) darbam un skaitīšanas materiālu glabāšanai.

Tautas skaitīšana un tās rezultātu izstrāde noris 1989. gadā. Rezultātu izstrādi pabeigs 1990. gadā. Visā mūsu valstī tautas skaitīšana noris vienlaicīgi. Tautas skaitīšanas darbā mūsu republikā iesaistīsies vairāk nekā 10 tūkstoši cilvēku. Lai skaitīšana noritētu bez traucējumiem, plānveidīgi, tās laikā tautas skaitīšanas nodaļām piešķir transportu. To izmanto gan skaitītāji (lauku apvidos), gan pārējie skaitīšanas dalībnieki savā operatīvajā darbā.

Piecas dienas pirms tautas skaitīšanas sākuma, t. i., no 7. līdz 11. janvārim notiek telpu iepriekšējā apstaiga. Savukārt, tūlīt pēc skaitīšanas, 20.—21. janvāri, skaitītāji tautas skaitīšanas materiālus nodod instruktoram kontrolierim, bet 22.—26. janvāri norisinās kontrolapstaiga.

Sitis augstāko vilni 1989. gada janvārī, tautas skaitīšanas cikls it kā noplok. Īstenībā tas pāriet citā stadijā. Visu 1989. gadu noritēs intensīvs darbs tautas skaitīšanas rezultātu apstrādē. Šis darbs ir mazāk jaušams tāpēc, ka tajā nepiedalās tik lielas ļaužu masas kā tautas skaitīšanas dienās.

Līdz 1989. gada pirmā ceturkšņa vidum iegūs tautas skaitīšanas iepriekšējos rezultātus par iedzīvotāju skaitu un izvietojumu teritorijā. Tos paredz iegūt automatizētās izstrādes gaitā no skaitīšanas lapām ar optiskās iekārtas «Blank-6» palīdzību skaitļošanas centrs. Šo darbu pabeigs līdz 15. martam.

1989. gada otrajā ceturksnī skaitīšanas lapas sagatavos automatizētai izstrādei.

Pamatrezultātus tautas skaitīšanā iegūs 1989. gada otrajā un trešajā ceturksnī. Rezultātu galīgo izstrādi turpinās visu 1989. gadu un pabeigs 1990. gada trešajā ceturksnī. Tam sekos materiālu sagatavošana publikācijai un galīgo tautas skaitīšanas rezultātu publikācija. Ar to var uzskatīt, ka tautas skaitīšanas cikls būs pabeigts.

Tautas skaitīšanas cikls būs noslēdzies, bet sāksies tautas skaitīšanas rezultātu praktiskā un zinātniskā apstrāde un izmantošana. Tā turpināsies visu starpskaitīšanas periodu. Tāpēc arī var uzskatīt, ka tautas skaitīšanas cikls turpinās no skaitīšanas līdz skaitīšanai. Tāpat kā nepārtraukta ir tautas skaitīšanas rezultātu izmantošana, nav pārtraukuma arī gatavošanās gaitā jaunai tautas skaitīšanai.

Izmēginājuma tautas skaitīšana

Mūsu valstī pirms visām līdz šim veiktajām tautas skaitīšanām notikušas izmēginājuma tautas skaitīšanas, pēc kurām ir metodoloģiska un organizatoriska vajadzība. Lai gan jebkurā līdz šim veiktajā tautas skaitīšanā pamatjautājumi, kurus uzdod iedzīvotājiem, paliek tie paši, katrā skaitīšanā jārisina arī savi īpaši uzdevumi. Tehniskais progress piedāvā arvien kvalitatīvāku skaitīšanas tehniku, kuru izlieto skaitīšanas datu izstrādē. Mainās skaitīšanas kārtība. Katrā tautas skaitīšanā iesaista jaunus skaitīšanas dalībniekus, kuri ir jāapmāca. Šie un vēl citi jautājumi tiek risināti skaitīšanas sagatavošanas gaitā. Tāpēc arī rīko izmēginājuma tautas skaitīšanas, lai visas jaunākās atziņas un izstrādes tehniku apobētu praksē.

Pirms visām pēckara laikā veiktajām tautas skaitīšanām Padomju Savienībā notikušas izmēginājuma skaitīšanas 7—10 rajonos un pilsētās. Kā jau teikts, mūsu republikā līdz šim izmēginājuma tautas skaitīšanas 1957. un 1967. gadā notika Tukuma rajonā; 1976. un 1986. gadā — Valmieras rajonā. Šie rajoni izvēlēti kā vidēji lieli, Baltijas republikām raksturīgi rajoni. Katrā no šām izmēginājumu skaitīšanām pārbaudīja nākamās skaitīšanas programmu un organizēšanu. Katrai izmēginājuma tautas skaitīšanai tūlīt sekoja iegūto datu izstrāde.

1957. gada Tukuma rajona izmēginājuma skaitīšanai bija sevišķa nozīme tajā ziņā, ka pirmo reizi pārbaudīja Vissavienības skaitīšanas kārtību Baltijā. Jāatgādina, ka Latvijā tautas skaitīšana nebija veikta kopš 1935. gada. Praktiski viss šis darbs bija jāsāk no sākuma. Pieredzējušu tautas skaitīšanas vadošo kadru nebija. Viņus sagatavoja izmēginājuma tautas skaitīšanas gaitā. Jauna bija skaitīšanas programma. Vienīgi Baltijas republikās lauku teritorijās bija viensētas, kas radīja īpatnības skaitīšanas organizācijā. 1957. gada izmēginājuma tautas skaitīšana attaisnoja uz

to liktās cerības. Viss process noritēja sekmīgi. Varēja droši sagaidīt pirmo tautas skaitīšanu Padomju Latvijā.

1967. gada izmēģinājuma tautas skaitīšana Tukuma rajonā galveno uzmanību veltīja jaunām organizācijas formām: izmēģināja pašreģistrācijai un izlasveida skaitīšanai. Lai gan pašreģistrācija, t. i., kad cilvēki paši aizpilda dokumentus, tā laika apstākļos attaisnojās un daļēji to pielietoja 1970. gada tautas skaitīšanā, tomēr turpmākajās tautas skaitīšanās, kad datu izstrādē pielietoja optiskos nolasīšanas aparātus, skaitīšanas lapu aizpildīšanu veica tikai speciāli apmācīti tautas skaitītāji. Taču izlasveida aptauja sevi attaisnoja, un visās nākamajās tautas skaitīšanās izlasveida metode aptver arvien vairāk jautājumu.

1977. gada izmēģinājuma tautas skaitīšanas uzdevums bija pārbaudīt principiāli jaunu aptaujas lapu, kura vienlaicīgi bija gan informācijas nesēja, gan tehniskā nesēja elektroniskā skaitļotāja vajadzībām. Kā parādīja izmēģinājuma skaitīšana un tai sekojošā 1979. gada tautas skaitīšana, jaunās kvalitātes lapa principā saglabājama arī 1989. gada tautas skaitīšanā.

Viens no svarīgākajiem 1977. gada izmēģinājuma skaitīšanas uzdevumiem bija precīzi iesvītrot grafiskās zīmes skaitīšanas lapā. Skaitītāji šo jauno paņēmieni samērā ātri un labi apguva. Taču tika pieļautas arī kļūdas: tehniskā ziņā ne vienmēr precīzi tika aizsvītrotas skaitīšanas lapas grafiskās zīmes, ne katreiz šajā darbā pielietoja izdalītos paliktņus. Tas neļāva precīzi nolasīt skaitīšanas lapās aizpildītos jautājumus. Bija kļūdas arī sarežģītākajos metodoloģiskajos jautājumos, piemēram, jautājumā par dzīvokļa apstākļu noskaidrošanu. Tomēr principā jaunā skaitīšanas lapa un uz tās izdarītās grafiskās atzīmes ļāva izmantot jaunās skaitīšanas tehnikas priekšrocības.

Svarīgs posms 1989. gada tautas skaitīšanas gatavošanā bija 1986. gadā no 10. līdz 17. decembrim veikta izmēģinājuma tautas skaitīšana. Tā norisa 8 mūsu valsts rajonos, vienā pilsētā un vienā pilsētas rajonā; kopumā tur dzī-

voja 800 tūkstoši cilvēku; no viņiem 60% — pilsētās un 40% — laukos. Baltijas republikās vienīgais rajons, kur veica izmēģinājuma skaitīšanu, bija Valmieras rajons. Tur izmēģinājuma tautas skaitīšana noritēja paredzētajos termiņos un deva labus rezultātus.

Izmēģinājuma skaitīšana vienlaikus parādīja, ka mazāk-kvalificētiem un gados vecākiem cilvēkiem radās grūtības skaitīšanas lapas grafiskajā aizpildīšanā. Sevišķi tas bija jūtams lauku apvidos, kur ne vienmēr bija pietiekams apgaismojums. Daļai skaitītāju grūtības sagādāja arī vairāki skaitīšanas lapas jautājumi. Atgādināšu raksturīgākos no tiem.

Skaitītājiem ne vienmēr izdevās noskaidrot, kuri no ģimenes locekļiem skaitīšanas momentā (naktī pulksten 12⁰⁰) atradās savā dzīvesvietā, kuri šajā vietā atradās, bet pastāvīgi te nedzīvoja. Tāpat bija grūtības ar to cilvēku reģistrēšanu skaitīšanā, kuri ir pierakstīti vienā, bet patiesībā dzīvo citā vietā. Arī ar skolēnu reģistrēšanu skaitīšanā nav viegli tad, ja viņi pastāvīgi nedzīvo pie vecākiem, radniekiem. 1989. gada tautas skaitīšanā internātos dzīvojošos skolēnus reģistrēs skolu internātos, lai viņus skaitīšanā ne-reģistrētu atkārtoti. Dažkārt neprecīzas atbildes tiek sniegtas uz jautājumu par izglītību. It īpaši tas atgadās gados vecākiem iedzīvotājiem. Arī jaunieši dažreiz jauc vidējo vispārējo izglītību ar vidējo speciālo izglītību. Šādos un līdzīgos gadījumos nepietiekami dziļi ir veikta skaitīšanas dalībnieku apmācība, nav vērsta uzmanība uz grūtāk izprotamajiem jautājumiem un dzīves situācijām.

1986. gada izmēģinājuma tautas skaitīšanā jauns bloks skaitīšanas lapās bija par dzīvokļu apstākļiem. Daļēji šie jautājumi radīja pārpratumus. Komunālo dzīvokļu īrniekiem nereti atzīmēja, ka viņi ir telpas pie atsevišķām personām. Skaitīšanas dalībnieki, piemēram, ierosināja vienkāršot atzīmes dzīvokļa labiekārtošanas raksturojumam. Jaunajās mājās, kā zināms, ir visas labierīcības. Tāpēc ierosināts neat-

zīmēt visus esošos labiekārtojumus, bet ieslēgt rūtiņu «visas labierīcības».

Grūtības skaitītājiem skaitīšanas laikā un sevišķi pēc tā sagādāja kontrollapu sastādīšana ar sekojošo faktu pārbaudi skaitīšanas lapās. Tika ierosināts atteikties no kontrollapu sastādīšanas, jo tās prasa lielu darba patēriņu, bet rezultāts ir minimāls.

1986. gada izmēģinājuma tautas skaitīšanā Valmieras rajonā piedalījās 195 cilvēki no dažādiem uzņēmumiem, organizācijām un iestādēm. 38% — vecumā līdz 30 gadiem. 95% no visiem izmēģinājuma skaitīšanas dalībniekiem Valmieras rajonā bija ar augstāko vai vidējo (vispārējo vai speciālo) izglītību, 15% no viņiem bija uzskaites un plānošanas darbinieki, 16% — skolotāji un kultūras iestāžu darbinieki. No visiem skaitīšanas dalībniekiem 83% bija sievietes. Skaitīšanas dalībnieku profesionālais un izglītības līmenis bija tāds, kas ļāva labi veikt tautas skaitīšanas uzdevumus. Izmēģinājuma skaitīšanas gaitā iesniedza vairākus vērtīgus priekšlikumus; daļu no tiem ievēroja, precizējot 1989. gada Vis-savienības tautas skaitīšanas programmu un kārtību.

1989. GADA TAUTAS SKAITĪŠANAS PROGRAMMA

Tautas skaitīšanas programmu veido jautājumi, kuri ietverti tās lapā un uz kuriem aptaujas gaitā iedzīvotāji sniedz atbildes. Programma ir ikvienas tautas skaitīšanas galvenais saturs, kodols, kura dēļ to organizē un veic. Bez pamatprogrammas jautājumiem parasti tautas skaitīšana ietver vēl dažus jautājumus, lai noskaidrotu pašreizējā attīstības posma aktuālās problēmas. Tā tas ir arī 1989. gada tautas skaitīšanā.

Tā kā mums līdz 2000. gadam jāatrisina dzīvokļu problēma, jāpanāk, lai praktiski katrai padomju ģimenei būtu nodrošināts atsevišķs dzīvoklis vai individuāla māja, ir ļoti nepieciešams iegūt ziņas par to, kāds stāvoklis mūsu valstī tagad izveidojies. Tāpēc arī 1989. gada tautas skaitīšanas lapās iekļauts speciāls jautājumu bloks, lai iespējami precīzi un vispusīgi noskaidrotu iedzīvotāju tiešo nodrošinājumu ar dzīvokļiem.

Joprojām aktuāls mūsu valstī ir dzimstības jautājums. Jau 1979. gada tautas skaitīšanas lapās ievietoja jautājumus par dzimušo bērnu skaitu; uz tiem sniedza ziņas visas sievietes. Šīs ziņas tiks iegūtas arī 1989. gada tautas skaitīšanā un ļaus konstatēt notikušās pārmaiņas iedzīvotāju dzimstībā.

Tautas skaitīšanas programma nav vienīgais datu avots par iedzīvotājiem. Ziņas par iedzīvotājiem gūst statistiskajos pārskatos. Regulāro ziņu avoti un tautas skaitīšanas programma ir saskaņota tā, lai tie savstarpēji tiktu papildināti un precizēti.

Tautas skaitīšanas programma, atkarībā no konkrētā posma informatīvajām vajadzībām, mainās kā jautājumu skaita, tā jautājumu sastāva un formulējuma ziņā. 1959.

gada tautas skaitīšanas lapās bija 15 jautājumi, 1970. gada — 18 jautājumi, 1979. gada — 16 jautājumi un 1989. gada tautu skaitīšanā to skaits sasniedz 25 jautājumus.

1989. gada tautas skaitīšanas programma sastāv no trim daļām. Pirmā daļa ietver 1.—13. jautājumu. Sajā daļā datus iegūst no visiem iedzīvotājiem. Tā ir pilnīgā tautas skaitīšana. Otrā daļa ietver 14.—18. jautājumu; to aizpilda tikai ceturta daļa pastāvīgo iedzīvotāju. Tā ir izlasveida tautas skaitīšana. Trešā daļa, kas ietver 19.—25. jautājumu, jāaizpilda saskaņā ar noteikto kārtību.

Tātad 1989. gada tautas skaitīšanas lapā atbildes uz 13 pamatjautājumiem (veidlapa 2 S) sniegs visi iedzīvotāji; skaitītāji katrā skaitīšanas lapā ierakstīs ne vairāk par 2 cilvēkiem. Tā ir pilnīgā skaitīšana.

Izlasveida skaitīšanā, kurā piedalās katrs ceturtais iedzīvotājs (veidlapa 3 V), pilsoņi atbildes sniegs uz 14.—18. jautājumu. Katra skaitīšanas lapā izlasveida skaitīšanā paredzēta vienam cilvēkam.

Skaitīšanas pamatprogramma

1. jautājums. *Radniecība ar pirmo ierakstīto ģimenes locekli.*

Sis jautājums tautas skaitīšanas programmā iekļauts tāpēc, lai skaitīšanas lapās ierakstītu pilnīgi visus ģimenes locekļus.

Pirmo skaitīšanas lapā var ierakstīt jebkuru pieaugušo ģimenes locekli, pēc viņa saraksta visus pārējos. Taču turpmākajā ierakstā jāievēro šāda kārtība ģimenes locekļu uzskaitē: bērnus ieraksta pēc viņu vecākiem. Tajās ģimenēs, kurās ir vairāki laulātie pāri, vispirms ieraksta vienu laulāto pāri un tūlīt šā laulātā pāra bērnus, tad otru laulāto pāri un tā bērnus utt.

Ne visi cilvēki dzīvo ģimenē. Tautas skaitīšanā līdztekus kopā ar ģimeni dzīvojošajiem locekļiem ieraksta arī atsevišķi dzīvojošos ģimenes locekļus. Reģistrē arī tā sauktos vieniniekus — personas, kuras dzīvo vienas pašas bez ģimenes.

Ja persona dzīvo telpā, kur notiek skaitīšana, pastāvīgi vai uz laiku, un kurai ģimene atrodas citā vietā, šai personai jāsniedz ziņas par to, vai šai personai ar savu ģimeni ir kopējs budžets vai regulāri materiālie sakari. Ja kopējā budžeta vai materiālo sakaru nav, tad skaitītājs skaitīšanas lapā 1. jautājumā atzīmē «vieninieks», bet ja minētie sakari ir, tad — «atsevišķi dzīvojošs ģimenes loceklis». Šāds ieraksts izdarāms arī tad, ja persona uz laiku dzīvo atsevišķi no ģimenes.

Tātad, 1. jautājumā tautas skaitīšanas lapā atkarībā no konkrētās situācijas varētu rīkoties šādi:

Pirmajam ierakstītajam ģimenes loceklim jāaizsvītro zīme «pirmais ģimenes loceklis», visiem pārējiem ģimenes locekļiem — zīmes, kas atbilst vienam no norādītajiem ierakstiem. Tā, piemēram, ja iztaujājamais ir pirmā ierakstītā dēls, tad jāaizsvītro zīme «dēls». Ja iztaujājamajam bez uzskaitītajām ir citas radnieciskās vai svainiskās attiecības ar pirmo ierakstīto, tad jāaizsvītro zīme «brāļa (māsas) dēls (meita) u. c.»

«Vieninieks» jāatzīmē personām bez ģimenes, kā arī tiem, kuriem ir ģimene, bet kuri pastāvīgi dzīvo atsevišķi un kuriem nav kopīga budžeta vai regulāru materiālo sakaru ar ģimeni.

«Atsevišķi dzīvojošs ģimenes loceklis» jāatzīmē ģimenes locekļiem, kuri pastāvīgi dzīvo atsevišķi no ģimenes, bet kuriem ir kopīgs budžets vai regulāri materiālie sakari ar ģimeni, kā arī uz laiku atsevišķi dzīvojošajiem ģimenes locekļiem.

Iedzīvotāju uzskaitē pa ģimenēm sniedz bagātus datus: ģimeņu skaitu, vidējo lielumu, ģimeņu grupējumu pēc locekļu skaita, sabiedriskajām grupām, tautībām un citām ģimeni raksturojošām ziņām, kā arī sniedz ziņas par ārpus ģimenes dzīvojošajiem un personām, kurām ģimenes nav.

Pašreizējās ziņas par ģimeņu skaitu un to lielumu Latvijā uzskatāmi apkopotas tabulā.

Latvijas PSR ģimeņu skaits un vidējais lielums*

Gadi	Latvijā kopā	Tai skaitā		Ģimenes vidējais lielums (cilv.)		
		pilsētās	laukos	Kopā	pilsētās	laukos
1959	545 320	302 637	242 683	3,18	3,14	3,23
1970	633 961	391 936	242 025	3,19	3,19	3,20
1979	685 137	467 280	217 857	3,10	3,08	3,13

* Численность и состав населения СССР. М., 1984. С. 220—221 и 225.

Latvija jau izsenis raksturojas ar zemu dzimstības līmeni. Tāpēc arī ģimeņu vidējais lielums mums ir pats mazākais (mazs tas ir arī Igaunijā) visā Padomju Savienībā. Turklāt tam joprojām ir kritoša tendence. Tā kā Latvijā plaši izplatīta tiekšanās katrai paaudzei dzīvot šķirti no vecāku paaudzes, kā arī vecākiem — no bērnu ģimenes, tad parasti ģimenes ir mazas skaita ziņā. Šādu tā saucamo nukleāro ģimeņu veidošanās tips izraisa vairākas ekonomiskas un demogrāfiskas problēmas. Visneatrisinātākā šajā jomā ir dzīvokļu problēma. Ir dabiski, ka katra paaudze (ģimene) vēlas sev atsevišķu ģimenes ligzdu. Tas, savukārt, saasina bērnu audzināšanas un veco cilvēku aprūpes problēmas. Aizvien vēl trūkst vietu mazbērnu iestādēs, it īpaši bērnudārzos, tāpat arī veco ļaužu pensionātos. Vientuļu veco iedzīvotāju mums ir vairāk nekā citās republikās. Dažkārt ģimenes saites starp mazbērniem un vecvecākiem kļūst vājākas. Tas rada vairākas sociālas problēmas: egoismu, vientulību u. c.

Tātad jau pirmais tautas skaitīšanas programmas jautājums, atbildes uz to izraisa ne tikai pārdomas, bet arī sniedz materiālu, kas ļauj orientēties konkrētajā dzīves jomā.

Ziņas par ģimeni, tās sastāvu, tās pārmaiņām gaida ekonomisti, arhitekti, sociologi, demogrāfi un citi speciālisti, kuri var palīdzēt risināt neatliekamās problēmas.

2. jautājums. Dzimums.

Atbilde uz jautājumu par dzimumu nekādas grūtības nerada ne ziņu sniedzējiem, ne skaitītājiem. Jāaizsvītro zīme, kas atbilst vienam no uzrādītajiem ierakstiem: vai ziņu sniedzējs ir vīrietis vai sieviete. Atbilde elementāra, bet informācijas ziņā absolūti nepieciešama. Uz brīdi pieļausim pretējo: šādas ziņas tautas skaitīšanā neiegūst. Praktiski tautas skaitīšanas rezultātiem tad nav nekādas vērtības. Pat ja noskaidrojām tikai cilvēku skaitu pa dzimumiem (bez citiem raksturotājiem), iegūstam svarīgu informāciju par to, kādās proporcijās atrodas vīrieši un sievietes, kurš no dzimumiem pieaug skaita ziņā straujāk, kurš lēnāk, kāds ir reālais sieviešu skaits uz 1000 vīriešiem (vai otrādi).

Regulārās statistikas dati liecina, ka zēni dzimst biežāk nekā meitenes. Parasti uz 100 meitenēm dzimst 105—106 zēni. Tomēr iedzīvotāju sastāvā parasti ir vairāk sieviešu nekā vīriešu. Viens no normālas proporcijas jautājumiem (1:1) ir karš, tā sekas. Kara laikā vīriešu skaits strauji samazinās. Cits šīs disproporcijas iemesls ir zēnu biežāka mirstība jau ar pirmajām dzīves dienām. Taču tā ir arī brieduma gados, pat sīrmā vecumā. To apliecina statistika: mūsdienās vīrieša vidējais mūža garums ir par 9—10 gadiem īsāks nekā sievietēm.

Abi pasaules kari izjauca normālas proporcijas starp vīriešu un sieviešu skaitu Latvijā. Taču pamazām pēckara miera apstākļos šīs proporcijas līdzsvarojas. 1959. gada tautas skaitīšanas laikā Latvijā bija 43,9% vīriešu un 56,1% sieviešu, 1970. gadā vīriešu un sieviešu proporcijas bija atbilstošākas: 45,7% un 54,3%. Minētās proporcijas aizvien uzlabojas: 1979. gadā — 46,0% un 54,0%; 1987. gadā —

46,5% un 53,5%. Jā. Proporcijas līdzsvarojas, taču 1913. gadā tās bija 50% : 50%. Arī tagad līdz 50 gadu vecumam šīs attiecības ir līdzīgas.

Ziņas par iedzīvotāju dzimumu sastāvu izmanto ražošanas vajadzībām ne tikai apgērbu un apavu rūpniecībā. Viens vai otrs dzimums arī pārtikas produktus patērē atšķirīgā daudzumā. Dzimums kā statistikas rādītājs tiek izmantots gandrīz visās tautas saimniecības nozarēs. Ir nozares, kurās galvenokārt nodarbinātas sievietes: izglītībā, medicīnā, tirdzniecībā, tekstilrūpniecībā un pārtikas rūpniecībā. Dažās nozarēs pārsvarā strādā vīrieši, kā, piemēram, kalnrūpniecībā, celtniecībā un transportā. Vairākās tautas saimniecības nozarēs līdzīgās skaitliskās attiecībās strādā gan sievietes, gan vīrieši.

Datus, kurus iegūst no tautas skaitīšanas pa dzimumiem, izmanto gandrīz vai visu nozaru speciālisti. Tāpēc šīm ziņām ir sevišķa vērtība.

3. jautājums. Pagaidām promisesošs.

Jautājums par pagaidu prombūtni tautas skaitīšanas programmā ietverts tāpēc, lai noskaidrotu visus attiecīgajā dzīvesvietā esošos pastāvīgos, kaut arī skaitīšanas laikā promisesošos iedzīvotājus.

Par promisesošām uzskata personas, kuras atrodas ārpus savas pastāvīgās dzīvesvietas: komandējumā, atpūtā, ārstējas, mācās skolā un tur dzīvo, vai kā citādi neatrodas savā pastāvīgajā dzīvesvietā.

Skaitīšanas lapā zīme «pagaidām promisesošs» jāaižsvitro personām, kam telpā dzīvojošo sarakstā uzrādīts prombūtnes cēlonis un ilgums. Pārējām personām skaitīšanas lapā zīme nav jāaižsvitro.

Ziņas par tautas skaitīšanā reģistrētajiem cilvēkiem savās pastāvīgajās dzīvesvietās, vai nu viņiem ir izdarīta atzīme

vai nav par pagaidu prombūtni, izmanto, lai iegūtu datus par konkrētās teritorijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem. Ziņas, kas iegūtas, izstrādājot šo jautājumu kopā ar nākošo, 4. jautājumu, izmanto, lai noteiktu katras teritorijas pastāvīgo un klātesošo iedzīvotāju skaitu.

4. jautājums. Pagaidām dzīvojošs.

Iedzīvotāji ir mobili, pārvietojas. Tāpēc arī kādas teritorijas pastāvīgo iedzīvotāju skaits var atšķirties no klātesošo iedzīvotāju skaita. Lielākajās pilsētās, rajonu centros, kūrortos parasti atrodas lielāks cilvēku skaits nekā tur pastāvīgi dzīvo.

Jo lielāka starpība ir starp pastāvīgo un klātesošo iedzīvotāju skaitu, jo atšķirīgākiem jābūt kapitālieguldījumiem dzīvokļu, viesnīcu, tirdzniecības uzņēmumu, citas sociālās infrastruktūras attīstībā. Spilgts piemērs tam Latvijā ir Vis-savienības kūrortpilsēta Jūrmala, kur pastāvīgo iedzīvotāju skaits sastāda apmēram 65 tūkstošus cilvēku. Taču Jūrmalā parasti uzturas tā saucamie klātesošie iedzīvotāji, kuru skaits vairākkārt, sevišķi vasaras sezonā, pārsniedz pastāvīgo iedzīvotāju skaitu. Šis apstāklis prasa precīzi zināt starpību starp pastāvīgo un klātesošo iedzīvotāju skaitu, lai pareizi plānotu un realizētu sociālo pakalpojumu sfēru.

Skaitīšanas lapā zīme «pagaidām dzīvojošs» jāaizsvītro personām, kam telpā dzīvojošo sarakstā uzrādīta pastāvīgā dzīvesvietas adrese un prombūtnes ilgums no tās. Pārējām personām skaitīšanas lapā nekāda atzīme nav jāizdara.

3. un 4. jautājuma izstrāde ļauj precizēt regulārās statistikas aprēķināto iedzīvotāju skaitu. Tautas skaitīšana ļauj noteikt kopējo iedzīvotāju skaitu un tā sadalījumu pa teritorijām. Pēckara periodā Latvijā iedzīvotāju skaits nemi-tīgi audzis.

Latvijas iedzīvotāju skaits*

Gadi	Iedzīvotāju skaits (tūkstošos)	Tai skaitā (tūkstošos)		Procentos no kopskaita	
		pilsētās	laukos	pilsētās	laukos
1959	2093	1114	979	53	47
1970	2364	1477	887	62	38
1979	2521	1726	795	68	32
1987	2647	1877	770	71	29

* Latvijas PSR tautas saimniecība 1986. gadā. Statistikas gadagrāmata. R., 1987. 21. lpp.

Pieaugot kopējam iedzīvotāju skaitam republikā, notikusi iedzīvotāju pārvietošanās no laukiem uz pilsētām. Noritējusi strauja Latvijas urbanizācija, iedzīvotāju koncentrēšanās pilsētās, jo sevišķi lielākajās. Rīgas iedzīvotāju skaits no 348 tūkstošiem cilvēku 1939. gadā izaudzis līdz 900 tūkstošiem — 1987. gadā. Daugavpilī iedzīvotāju pieaugums minētajā periodā attiecīgi ir no 52 tūkstošiem līdz 128 tūkstošiem cilvēku, Liepājā — no 53 tūkstošiem līdz 114 tūkstošiem cilvēku.

Rīgā dzīvo puse no Latvijas pilsētu iedzīvotājiem un viena trešdaļa no visiem Latvijas iedzīvotājiem. Šāda iedzīvotāju koncentrācija rada savas ekoloģiskās, transporta un sadzīves problēmas. Līdzšinējā straujā iedzīvotāju aizbraukšana no laukiem savukārt izraisa darbaroku trūkumu lauksaimniecībā. Tiesa, pēdējos gados sakarā ar lauksaimniecības uzņēmumu nostiprināšanos un sadzīves apstākļu uzlabošanos šis process ir palēninājies. Taču kopumā iedzīvotāju sastāva novecošanās lauku teritorijās vēl joprojām ir strauja.

Iedzīvotāju skaita, viņu teritoriālā izvietojuma tendences ir visu uzmanības lokā. Tāpēc arī tautas skaitīšanas datiem par iedzīvotāju skaitu pievērš īpašu uzmanību. Taču iedzīvotāju skaita rādītājiem vērtība pieaug, ja tos saista ar vecumu.

5. jautājums. Dzimšanas datums.

Ar šo jautājumu noskaidro personu vecumu. Atšķirībā no iedzīvotāju skaita un viņu dzimuma rādītājiem, kurus var fiksēt, tā teikt, vizuāli, iedzīvotāju vecuma noteikšana atkarīga no viņu sniegtās atbildes. Tautas skaitītājiem jācenšas pēc iespējas precīzāk noskaidrot šo raksturotāju un pareizi to fiksēt skaitīšanas lapā.

1989. gada tautas skaitīšanas noteikumi paredz iedzīvotāju dzimšanas datumu, mēnesi un gadu skaitīšanas lapā ierakstīt ar cipariem.

Pilnu gadu skaitu nosaka pēc «Palīgtabula vecuma noteikšanai pēc dzimšanas gada» un ieraksta ar cipariem speciāli tam paredzētajā vietā. Bērniem, kas vēl nav sasnieguši viena gada vecumu, tiek ierakstīta «0».

Praktiski visas tautas skaitīšanas lapā ierakstītās ziņas tiek izstrādātas, ņemot vērā rādītājus par cilvēku vecumu. Taču arī pats iedzīvotāju sastāvs pēc vecuma kā tāds ir pētniecības objekts.

To, ka vecums mainās katram atsevišķam cilvēkam, zina visi. Mēs laika gaitā kļūstam vecāki. Izrādās, ka laiks iedarbojas arī uz iedzīvotājiem kopumā. Viena no raksturīgākajām iezīmēm ir tā, ka norit iedzīvotāju vecuma sastāva novecošanās; tā tas ir pasaulē kopumā, Padomju Savienībā

Latvijas iedzīvotāju īpatsvars pa vecuma grupām* (procentos)

Vecuma grupas	1897. g.	1930. g.	1935. g.	1959. g.	1970. g.
Visi iedzīvotāji	100	100	100	100	100
To skaitā					
0—19 g.	41,0	32,1	30,5	30,0	28,6
20—59 g.	49,0	55,0	55,5	55,0	54,0
60 g. un vecāki	10,0	12,9	14,0	15,0	17,4

* Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. R., 1939., 132. lpp.; Итоги Всесоюзной переписки населения 1970 года, М., 1972. С. 52—53.

un mūsu republikā. Turklāt tam ir neatgriezenisks raksturs. Latvijā iedzīvotāju sastāvs novecojas, samazinoties iedzīvotāju jaunāko vecuma grupu īpatsvaram un palielinoties vecāka gadagājuma cilvēku skaitam.

Darbspējīgajā vecumā vīrieši ir no 16 līdz 59 gadiem, sievietes — no 16 līdz 54 gadiem. Dažāda vecuma cilvēki izietas atšķirīgas prasības kā patērētāji. Tāpēc arī plānošanas un ražošanas organizācijām ir svarīgi zināt, kādas pārmaiņas iedzīvotāju sastāvā pa vecuma grupām sagaidāmas nākotnē. Šādu ļoti nepieciešamu materiālu sniedz tautas skaitīšana.

6. jautājums. Dzimšanas vieta.

Skaitīšanas lapā jāieraksta tās teritorijas nosaukums, kurā persona dzimusi. Tā, piemēram, Rīgā dzimušajiem jāieraksta Rīga vai ārpus Rīgas dzimušajiem — Latvijas PSR. Tiem pilsoņiem, kuri dzimuši citās PSRS republikās, jāieraksta ne tikai republikas galvaspilsēta, bet arī attiecīgā autonomā republika, novads, apgabals saskaņā ar instruktiīvajiem norādījumiem. Ārpus mūsu valsts dzimušajiem pilsoņiem jāuzrāda valsts, kurā viņi dzimuši, piemēram, Polija.

Bez tam jāuzrāda arī, vai dzimšanas vieta ir pilsēta vai pilsētīpa apdzīvota vieta vai lauki. Par to jāizdara atzīme skaitīšanas lapā «pilsēta», «lauki».

Šīs ziņas izmantos, lai konstatētu tā saukto ģenerālo migrāciju no dzimšanas vietas līdz pašreizējai dzīvesvietai. Tās vajadzīgas zinātniskajām un praktiskajām organizācijām un iestādēm.

7. jautājums. Sastāvēšana laulībā.

Ar šo tautas skaitīšanas programmas jautājumu noskaidro iedzīvotāju ģimenes stāvokli tā dažādos veidos. Cilvēki stā-

jas laulībā noteiktā vecumā. Tāpēc arī šis jautājums tiek saistīts ar 5. jautājumu.

Lai varētu pareizi atbildēt uz jautājumu par sastāvēšanu laulībā, jāzina vairākas norādes.

16 un vairāk gadu vecām personām jāaizsvītro zīme, kas atbilst vienam no uzrādītajiem ierakstiem.

«Sastāv laulībā» jāatzīmē personām, kuras pašlaik sastāv laulībā, neatkarīgi no tā, reģistrēta laulība vai ne.

«Nekad nav sastāvējis (-usi) laulībā» jāatzīmē personām, kuras nekad nav sastāvējušas laulībā.

«Atraitnis (-e)» jāatzīmē personām, kuras agrāk sastāvējušas laulībā, kas pārtrūkusi sakarā ar dzīvesbiedra nāvi, un kuras jaunu laulību nav nodibinājušas.

«Šķirts (-a), šķiries (-usies)» jāatzīmē personām, kuras agrāk sastāvējušas reģistrētā laulībā, bet pašlaik tajā ne-sastāv, neatkarīgi no tā, vai šķiršanās ir vai nav noformēta dzimtsarakstu birojā, kā arī personām, kas agrāk sastāvējušas neregistrētā laulībā, bet pašreiz šķirušas.

Personām, kuras jaunākas par 16 gadiem, atbilde uz šo jautājumu parasti nav jāaizpilda. Tikai gadījumā, ja iztaujājama, kurš jaunāks par 16 gadiem, tiešām sastāv laulībā, jāatzīmē «sastāv laulībā».

Izmantojot tautas skaitīšanas materiālus par sastāvēšanu laulībā, var konstatēt, ka pirmskara periodā Latvijā laulībā sastāvēja mazāk cilvēku nekā pašreiz. Tam ir dažādi iemesli. Laulībā buržuāziskajā Latvijā stājās vēlu. Vīrieši pirmskara laikā laulībā stājās galvenokārt 25—40 gadu vecumā, sievietes 20—35 gadu vecumā. Zināmā mērā to noteica tajā laikā valdošās tradīcijas. Dažkārt to ietekmēja nedrošais iedzīvotāju ekonomiskais stāvoklis, bezdarbs.

1935. gadā Latvijā vīrieši pirmajā laulībā stājās vidēji 30,8 gadu vecumā, sievietes — 27,4 gadu vecumā, 1986. gadā šie rādītāji attiecīgi bija 24,3 gadi vīriešiem un 22,8 gadi sievietēm. Tas arī rāda, kā mainījies laulībā sastāvošo skaits. Pēckara periodā laulībā sastāvošo skaits palielinājās. Par to liecina dažādu gadu tautas skaitīšanas dati.

Jāuzsver, ka 1979. gadā pirmoreiz tautas skaitīšanā ieguva vispusīgu ģimenes stāvokļa raksturojumu. Iegūtie dati paši par sevi un salīdzinājumā ar regulārās statistikas datiem ļauj raksturot mūsu republikas laulībā stāšanās un laulības šķiršanas procesus.

No visiem 16 gadu veciem un vecākiem iedzīvotājiem Latvijā vīrieši sastāv vairāk laulībā nekā sievietes. Starp vīriešiem mazāk ir atraitņu un šķirto nekā starp sievietēm. Uzmanību saista tas, ka pārāk daudz sieviešu ir atraitnes un šķirtenes. Tā cēlonis ir vīriešu īsākais dzīves ilgums, kā arī nestabilās laulības un citi iemesli.

Laulības šķiršanas rādītājs Latvijā jau ilgu laiku ir augsts. Tas visā pēckara periodā ir gandrīz divreiz augstāks nekā Padomju Savienībā vidēji un pārsniedz rādītāju, kāds ir vidējais visās pasaules valstīs. 1970. gadā uz 100 noslēgtajām laulībām tika izšķirtas 45 laulības, 1975. gadā — 48, bet 1986. gadā — 44, t. i., pēdējos desmit gados turpat pusi no gada laikā noslēgtajām laulībām izšķir. Daļa cilvēku laulībā stājas atkārtoti. Tomēr sievietēm, īpaši ja viņām ir mazi bērni — bērni šķiroties parasti paliek pie mātes — doties atkārtotā laulībā, kā to rāda tautas skaitīšanas dati, nav tik viegli.

Dati par ģimenes stāvokli ir pamācoši ikvienam, gan tiem, kuri laulībā sastāv, gan arī tiem, kuri vēl laulībā nav stājušies. Laulību noslēgt nekad nav par vēlu. Dati par sastāvēšanu laulībā ir nepieciešami plānošanas, padomju, tiesu u. c. iestādēm. Tie interesē ikvienu no mums, tie ir tā dēvētā «brīdinošā informācija».

8. jautājums. Tautība. Ārvalstniekiem uzrādīt arī pilsonību.

Padomju Savienība ir daudznacionāla valsts. Tāpēc arī tautības reģistrēšana tautas skaitīšanā ir nozīmīgs mūsu valsts pilsoņu raksturotājs. Tāpēc skaitīšanas lapā jāieraksta tautība, kuru norāda iztaujājama. Bērnu tautību nosaka

Latvijas iedzīvotāju nacionālais sastāvs*

Tautība	1897. g.		1979. g.		1979. g. % pret 1897. g.
	tūkst. cilvēku	%	tūkst. cilvēku	%	
Latvieši	1318,1	68,3	1344,1	53,7	102
Krievi	232,2	12,0	821,5	32,8	431
Balkrievi			111,5	4,5	
Ukraiņi			66,7	2,7	
Poļi	65,1	3,4	62,7	2,5	96
Lietuvieši	26,0	1,4	37,8	1,5	145
Ebreji	142,3	7,4	28,3	1,1	20
Pārējās tautības	145,7	7,5	30,2	1,2	21

* Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. R., 1939., 289 lpp.; Демографический энциклопедический словарь. М., 1985. С. 218.

vecāki. Tikai ģimenēm, kur tēvs un māte pieder pie dažādām tautībām un vecākiem grūti izšķirties par bērna tautību, jādod priekšroka mātes tautībai.

Pēdējās tautas skaitīšanas Latvijā rāda, ka iedzīvotāju sastāvā ir vairāk nekā 70 dažādu PSRS tautu un tautību un aptuveni 30 tādu tautību, kurū apdzīvotā teritorija atrodas ārpus mūsu zemes robežām. Latvija izsenis raksturīga ar dažādu tautu pārstāvju skaitu un ipatsvaru. Lielākās no tām ir septiņas. Laika gaitā tautu pārstāvju skaits ir bijis dažāds. Raksturosim šās pārmaiņas par pēdējiem 80 gadiem.

Latviešu tautības iedzīvotāju skaits republikā laika posmā no 1897. līdz 1979. gadam ir nedaudz pieaudzis. Pārmaiņas latviešu skaitā ir radījusi migrācija — iedzīvotāju aizbraukšana no Latvijas uz citām valstīm un republikām karu un to seku rezultātā, kā arī to daļas atgriešanās Latvijā. Latviešu iedzīvotāju skaita nelielais pieaugums saistāms ar zemo dzimstības līmeni un mazo dabisko pieaugumu. Te atgādināsim, ka galvenais un izšķirošais katras nācijas pārstāvju skaita palielināšanās avots ir tās dabiskais pieaugums.

Latvieši galvenokārt dzīvo savas republikas teritorijā. 1979. gadā 93,4% visu latviešu dzīvoja Latvijā.

Otra lielākā tautība mūsu republikas teritorijā ir krievi, tai seko baltkrievi, ukraiņi un poļi, t. i., slāvu izcelsmes pārstāvji. Straujš šo tautu pārstāvju palielinājums mūsu republikā noticis pēc otrā pasaules kara.

Izskatot jautājumu par tautībām, vērojami tautu savstarpējas intereses procesi. To apstiprina arī demogrāfiskie rādītāji, sevišķi par jauktajām laulībām. Šo laulību īpatsvars Latvijā ir liels. Dati liecina, ka no visām Latvijā astoņdesmitajos gados noslēgtajām laulībām (100%) latvieši ar citu tautību pilsoņiem stājušies laulībā 20% gadījumu, krievi — 35%, baltkrievi — 80%, ukraiņi — 85% gadījumu. Tādējādi atsevišķas, īpaši skaitliski lielākas tautības papildina savu skaitu, reģistrējot jaunpiedzimušos kādā no savām tautībām, galvenokārt mātes tautībā. Jaņem vēra arī tas, ka katrs pilsonis 16 gadu vecumā, saņemot pasi, pats nosaka savu tautību. Tā ne katreiz sakrīt ar tēva vai mātes tautību. Tas ievērojams arī, reģistrējot tautību skaitīšanas gaitā.

Tautas skaitīšanas laikā iegūtos datus par tautībām plaši izmanto dažādās publikācijās gan atsevišķi, gan kopā ar raksturojumu par dzimto valodu.

9. jautājums. Dzimtā valoda. Uzrādīt arī otru PSRS tautu valodu, kādu brīvi pārvalda.

Ziņas par dzimto valodu palīdz risināt daudzas praktiskas ievirzes: skolu, teātru un klubu celtniecību, literatūras, valodas, preses un daudzu citu jautājumu risināšanu. Svarīgi arī zināt to cilvēku skaitu un izvietojumu, kuri bez savas dzimtās valodas brīvi pārvalda kādu citu no Padomju Savienībā izplatītajām valodām. Šajā sakarā īpaša nozīme mūsu republikā ir noskaidrot to cilvēku skaitu, kuri brīvi runā latviešu valodā (neatkarīgi no viņu tautības) un krievu valodā. Krievu valodā runājošo skaits republikā stipri pārsniedz krievu skaitu mūsu republikā, un tas arī saprotams,

jo krievu valoda Padomju Savienībā nodrošina sazināšanās iespēju starp dažādu tautību pārstāvjiem, dod iespēju apgūt mūsu valsts un citu zemju kultūras bagātības.

Tautas skaitīšanas lapās jāieraksta dzimtā valoda, kuru norāda iztaujājamais. Tā var neatbilst tautībai. Ja iztaujājamajam grūti noteikt dzimto valodu, jāieraksta tā valoda, kuru viņš vislabāk pārvalda vai kuru parasti lieto ģimenē.

Dzimto valodu bērniem, kuri vēl neprot runāt, un citiem mazgadīgiem bērniem nosaka vecāki. Ja vecākiem grūti noteikt bērna dzimto valodu, jāieraksta tā valoda, kādā parasti runā ģimenē.

Kurlmēmajiem par dzimto valodu uzskatāma valoda, kādā viņi lasa un raksta, vai kādu lieto viņu ģimene vai personas, pie kurām viņi parasti uzturas.

Pēc dzimtās valodas ierakstīšanas personām, kuras brīvi pārvalda otru PSRS tautu valodu vai prot tikai brīvi sarunāties tajā, jāieraksta šās valodas nosaukums (krievu, ukraiņu, latviešu, igauņu, baltkrievu, lietuviešu u. c.). Ja iztaujājamais bez dzimtās valodas brīvi pārvalda divas un vairāk PSRS tautu valodas, tad jāieraksta tikai tā, ko pārvalda vislabāk.

Personām, kuras brīvi nepārvalda otru PSRS tautu valodu, kā arī bērniem, kuri vēl neprot runāt, pēc dzimtās valodas jāieraksta «nē».

Tautas skaitīšanā iegūtie dati par nacionālo sastāvu un dzimto valodu plaši tiek izmantoti praktiskajā darbā, kā arī zinātniskās pētniecības vajadzībām. Par šiem jautājumiem interesējas vēsturnieki, etnogrāfi, sociologi, valodnieki, demogrāfi, ģeogrāfi un citi speciālisti.

10. jautājums. Izglītība.

Jautājums par izglītību ir svarīgs iedzīvotāju sastāva kvalitatīvs rādītājs. Metodoloģiski tas ir samērā sarežģīts sakarā ar mūsu valstī pastāvošo sazaroto izglītības sistēmas

tiklu. To vēl vairāk sarežģī fakts, ka laika gaitā mainījušies gan dažādo mācību iestāžu nosaukumi, gan izglītības līmenis, kādu iegūst, attiecīgo skolu beidzot. Sevišķi tas jāsaaka par Latviju, kur dažādos laikos pabeigtā skola dod atšķirīgu izglītības līmeni. Aizpildot skaitīšanas lapu, jāzina, ka 6 un vairāk gadu vecām personām jāaizsvītro zīme, kas atbilst vienam no uzrādītajiem ierakstiem.

«Augstākā» jāatzīmē augstāko mācību iestādi beigušajiem pilsoņiem.

«Nepabeigtā augstākā» jāatzīmē tiem cilvēkiem, kuri mācās vai mācījušies augstākajās mācību iestādēs un pabeiguši pusi vai vairāk nekā pusi no mācību laika. Tiem, kuri mācās vai mācījušies augstākajās mācību iestādēs un pabeiguši tikai mazāk nekā pusi no mācību laika, jāatzīmē izglītība, kāda viņiem bija pirms iestāšanās augstākajā mācību iestādē (pieņemam, vidējā speciālā vai vispārējā vidējā).

«Vidējā speciālā» jāatzīmē tehnikumu vai citu vidējo speciālo mācību iestādi beigušajiem.

«Vispārējā vidējā» jāatzīmē vienpadsmitgadīgo vai desmitgadīgo vidusskolu, pirmsrevolūcijas ģimnāziju, reālskolu, komercskolu, otrās pakāpes skolu vai citu vispārīzglītojošo vidusskolu, kā arī profesionāli tehnisko vidusskolu beigušajiem pilsoņiem.

«Nepilna vidējā» jāatzīmē tiem cilvēkiem, kuri pabeiguši astoņgadīgo vai septiņgadīgo skolu (7 klases 1961. gadā un agrāk, 8 klases jebkurā gadā), sešklasīgo pamatskolu līdz 1945. gadam Baltijas republiku teritorijā, 9 klases desmitgadīgajā vai vienpadsmitgadīgajā vidusskolā; 10 klases vienpadsmitgadīgajā vidusskolā; vidusskolu un profesionāli tehnisko vidusskolu (izņemot personas ar vispārējo vidējo izglītību) 9.—11. klases audzēkņiem; tiem, kas izstājušies no 8. klases 1961./62. mācību gadā un agrāk, no 9.—11. klases vai profesionāli tehniskās vidusskolas jebkurā gadā (izņemot personas ar vispārējo vidējo izglītību).

«Pamatskolas» jāatzīmē tiem pilsoņiem, kuri pabeiguši pamatskolu (izņemot sešklasīgo pamatskolu līdz 1945. ga-

dam Baltijas republikās), 3 klases 1972. gadā un vēlāk, 4—6 klases jebkurā gadā vai 7 klases 1962. gadā un vēlāk; 4.—8. klases audzēkņiem; tiem, kuri izstājušies no 4. klases 1972./73. mācību gadā un vēlāk, no 5.—7. klases — jebkurā gadā vai no 8. klases — 1962./63. mācību gadā un vēlāk.

«Zemāka par pamatskolas» jāatzīmē 6 un vairāk gadu vecām personām, kurām nav pamatskolas izglītības, bet kuras prot lasīt un rakstīt kādā valodā vai tikai lasīt (kaut arī lēnām).

6 un vairāk gadu vecām personām, kuras neprot lasīt, jāieraksta «analfabēts» un jāaizsvītro šim ierakstam atbilstošā zīme.

Ja grūti noteikt nepilnu vidējo, pamatskolas un zemāku par pamatskolas izglītību, jālieto «Palīgtabula izglītības līmeņa noteikšanai atkarībā no pabeigto klašu skaita personām, kurām nav pilnas vidējās izglītības».

Neklātienes un vakara mācību iestādes pabeigšana, kā arī eksterņāts pielīdzināms attiecīgās mācību iestādes beigšanai.

Tiem, kuri pabeiguši mācību iestādi, kas nedod vispārīgo izglītību (piemēram, instruktoru un revidentu skolas, dažāda veida pārkvalificēšanas un kvalifikācijas celšanas kursus u. tml.), kā arī šo mācību iestāžu audzēkņiem jāatzīmē pirms iestāšanās tajās iegūtā izglītība.

Bērniem, kuri jaunāki par 6 gadiem, atbilde uz šo jautājumu nav jāizpilda.

Tautas skaitīšanā iegūtie dati par aptaujājamo izglītības līmeni uzskatāmi atklāj panākumus, kādi pēckara laikā gūti tautas izglītības paaugstināšanā. Kopā ar statistiskajos pārskatos iegūtajiem datiem tie sniedz pilnīgu ainu par cilvēku skaitu, kuriem ir augstākā vai vidējā (pilna un nepilna) izglītība.

Mūsdienās Latvijā ir 1,6 miljoni cilvēku ar augstāko un vidējo (pilnu un nepilnu) izglītību. Tas nozīmē, ka uz 10 un vairāk gadu veciem pilsoņiem ir 72% ar vidējo un augstāko izglītību. Pie tam šo cilvēku skaits un īpatsvars strauji pieaug. Jāatgādina, ka 1959. gadā šādu cilvēku bija 43%.

Iedzīvotāju skaits ar augstāko un vidējo izglītību Latvijā*

Personu skaits	1939. g.	1959. g.	1979. g.	1986. g.
Personu skaits ar augstāko un vidējo (pilnu un nepilnu) izglītību (tūkst. civ.)	278	767	1390	1598
Uz 1000 iedzīvotājiem 10 un vairāk gadu vecumā	176	431	645	716
Uz 1000 tautas saimniecībā nodarbinātajiem	...	502	795	870

* Численность и состав населения СССР. М., 1984. С. 36 и 167; Latvijas PSR tautas saimniecība 1986. gadā. Statistikas gadagrāmata. R., 1987., 327. lpp.

Pēckara gados tautas skaitīšanās Latvijā noskaidro pilsoņu iegūto izglītības pakāpi. Te jāatceras, ka visās buržuāziskajā Latvijā veiktajās tautas skaitīšanās šajā ziņā varēja tikai noskaidrot, vai cilvēks māc vai nemāc lasīt. Vairāk par lasītprasmi parasti varēja iegūt tikai privileģēto šķiru dēli un meitas. Kā jau vienmēr, bija arī atsevišķi izņēmumi, tā dēvētie censoņi. Taču viņu ceļš uz izglītības kalngaliem bija ērkšķiem klāts. Par to liecina tālaika realistiska literatūra, piemēram, V. Plūdoņa «Atraitnes dēls». Jāatgādina, ka 1935. gada tautas skaitīšanā tika konstatēts: 11% Latvijas iedzīvotāju bija analfabēti. Vēl vairāk viņu bija sieviešu vidū, it īpaši Latgales pusē.

1979. gada tautas skaitīšanā noskaidroja, ka Latvijā starp 1000 nodarbinātajiem iedzīvotājiem ar augstāko un vidējo izglītību (pilnu un nepilnu) vidēji bija 795 cilvēki. Konkrēti, vīrieši ar šādu izglītību bija 786, sievietes — 803. Sieviešu izglītības līmenis ir augstāks nekā vīriešiem. 1935. gadā sievietes šajā ziņā atpalika no vīriešiem.

Visaugstākais izglītības līmenis ir garīgajā darbā nodarbinātajiem: starp 1000 iedzīvotājiem — 982 cilvēkiem. Tas nozīmē, ka cilvēkiem, kuri strādā pārsvarā garīgo darbu, turpat visiem ir vismaz vidējā izglītība. Starp fiziskā darba veicējiem tādi ir 706 cilvēki.

Tautas skaitīšanā iegūtos datus par iedzīvotāju izglītības līmeni savā darbā izlieto visas ar kultūrizglītības darbu saistītās iestādes, dažādu profilu speciālisti. Šis ziņas ir nepieciešamas ikvienam cilvēkam, kaut vai kā orientieris, salīdzinot savu izglītības līmeni ar vispār sasniegto. Dažam labam tas var kļūt par ierosinātāju izglītības līmeņa celšanai. Tas ir it īpaši mudinoši, ja iepazīstam nākošos jaunājumus.

11. jautājums. Vai pabeigta profesionāli tehniskā mācību iestāde.

15 un vairāk gadu vecām personām jāaizsvītro zīme, kas atbilst vienam no uzrādītajiem ierakstiem.

«Jā» atzīmē vidējo vai citu profesionāli tehnisko skolu, arodskolu, nozaru profesionāli tehnisko skolu, fabriku un rūpnīcu skolu, kā arī tehnisko skolu beigušajiem pilsoņiem. Profesionāli tehniskās mācību iestādes nebeigušajām personām, kā arī to pašreizējiem audzēkņiem jāatzīmē «nē».

12. jautājums. Kāda tipa mācību iestādē mācās.

Šā jautājuma ieslēgšana tautas skaitīšanas programmā ir tradicionāla tāpēc, ka cilvēku sagatavošana dzīvei noris organizēti kā laika ziņā (no 6 gadu vecuma), tā noteiktā izglītības sistēmā. Laiks, ko cilvēks pavada mācoties, ir visai ilgs. Jā, nereti tas ilgst apmēram 20 gadu. Tāpēc arī nepieciešamas precīzas ziņas par skolu audzēkņiem.

Visu dienas, vakara un neklātienes mācību iestāžu un kursu (ar mācību ilgumu 6 mēneši un vairāk) audzēkņiem, neatkarīgi no tā, vai mācības notiek, pārtraucot vai nepārtraucot darbu ražošanā, lapās jāaizsvītro zīme, kas atbilst vienam no uzrādītajiem ierakstiem.

«Augstākā mācību iestāde» jāatzīmē institūtu, akadēmiju, universitāšu (atskaitot marksisma-ļeņinisma un tautas universitātes) u. c. augstāko mācību iestāžu audzēkņiem.

«Vidējā speciālā mācību iestāde» jāatzīmē tehnikumu un citu vidējo speciālo mācību iestāžu «medicīnas, pedagoģisko skolu u. c.) audzēkņiem.

«Vispārizglītojošā skola» jāatzīmē tiem jauniešiem, kas mācās dienas un vakara (maiņu) vidusskolās, astoņgadīgajās un pamatskolās (ieskaitot internātskolas), kā arī skolās bērniem ar garīgās un fiziskās attīstības defektiem.

«Profesionāli tehniskā vidusskola» jāatzīmē tiem audzēkņiem, kuri mācās profesionāli tehniskajās vidusskolās.

«Cita skola, kursi» jāatzīmē tiem pilsoņiem, kuri mācās marksisma-ļeņinisma un tautas universitātēs, nozaru profesionālajās skolās un skolās, kas nav vispārējās izglītības skolas (piemēram, instruktoru un revidentu skolās u. c.), vai kursus ar mācību ilgumu 6 mēneši un vairāk.

Tiem pilsoņiem, kuri vienlaikus mācās divās mācību iestādēs, jāatzīmē tā mācību iestāde, kurā ir augstāka tipa.

«Nemācās» jāatzīmē 6 un vairāk gadu vecām personām, kuras nekur nemācās, kā arī tām, kuras mācāsursos ar mācību ilgumu īsāku par 6 mēnešiem, un pulciņos neatkarīgi no mācību laika ilguma.

Bērniem, kuri jaunāki par 6 gadiem, atbilde uz šo jautājumu nav jāizpilda.

Mūsu republikā skolās, dažādosursos 1985./86. mācību gadā pavisam mācījās 1 miljons 136 tūkstoši cilvēku. Tas sastāda 43% no visiem republikas iedzīvotājiem. Skaitļi ir ļoti iespaidīgi. Patiešām, izglītības vēriena ziņā no mums var mācīties daudzas attīstītas kapitālistiskās valstis. Pie tam to cilvēku skaits, kuri mācās dažādās mācību iestādēs,ursos, nemitīgi pieaug. 1970./71. mācību gadā pavisam mācījās 662 tūkstoši cilvēku, 1980./81. m. g. — 901 tūkstotis, bet 1986./87. m. g. jau vairāk nekā miljons cilvēku.

No visiem mācību iestāžu audzēkņiem 1985./86. mācību gadā augstākajās mācību iestādēs mācījās 44 tūkstoši stu-

dentu, vidējās speciālajās mācību iestādēs — 41 tūkstoši cilvēku, profesionāli tehniskajās mācību iestādēs — 42 tūkstoši, vispārīglozītošajās skolās — 351 tūkstoši, apguva jaunas profesijas un paaugstināja kvalifikāciju dažādās mācību iestādēs un apmācību veidos 658 tūkstoši cilvēku.

Ar savu studentu skaitu 1986. gadā 167 studenti uz 10 000 iedzīvotāju — Latvijas PSR gan atpaliek no PSRS vidējā rādītāja (185 studenti), taču pārsniedz lielākoties attīstīto kapitālistisko valstu attiecīgo studentu skaitu. 1986. gada dati liecina, ka Francijā uz 10 000 iedzīvotājiem ir 154 studenti. Vācijas Federatīvajā Republikā — 137, Japānā — 144, Itālijā — 125, Anglijā — 105 studenti. Vienīgi ASV ar 264 un Kanāda ar 263 studentiem uz 10 000 iedzīvotājiem šajā ziņā mūs pārspēj.

Lai gan statistika sniedz ziņas par mācību iestāžu un kursu audzēkņiem, taču tikai tautas skaitīšanas var sniegt pilnīgu pārskatu par skolu apmeklējumu kopumā un skolu audzēkņu detalizētu sadalījumu pa dažādām mācību iestādēm.

Tautas skaitīšanas ziņas par audzēkņu skaitu dažāda tipa mācību iestādēs plaši izmanto plānošanas, izglītības, kultūras un citas iestādes, kā arī mācību iestādes praktiskajā darbā.

13. jautājums. Iztikas līdzekļu avoti.

13. ir tautas skaitīšanas pamatprogrammas pēdējais jautājums. Atbildes uz šo jautājumu noskaidro visu mūsu iedzīvotāju ienākumu avotu no darba, stipendijas, pensijas vai citu. Arī šis jautājums prasa rūpīgu iedziļināšanos dažādos metodiskajos norādījumos un precīzu to izpildi. Skaitīšanas lapās jāizdara atzīme, kas atbilst vienam vai diviem ierakstiem.

«Darbs uzņēmumā, iestādē» jāatzīmē:

skaitīšanas brīdī uzņēmumos, padomju saimniecībās, iestādēs un organizācijās (izņemot kolhozus), kā arī agrorūpnie-

ciskajās, ražošanas, zinātnes un ražošanas apvienībās strādājošajiem pilsoņiem;

nozaru profesionālo skolu audzēkņiem un kursu, grupu vai individuālajiem mācekļiem;

rakstniekiem, gleznotājiem, komponistiem, advokātiem, ārstiem un citām personām, kā sastāvošajām kāda uzņēmuma, iestādes vai organizācijas štatos, tā arī nesastāvošajām.

«Darbs kolozā» jāatzīmē visiem kolhozā strādājošajiem pilsoņiem, ieskaitot tos, kuri strādā kolhoza uzņēmumos, iestādēs un organizācijās (kolhozu remonta un mehāniskajās darbnīcās, ķieģeļfabrikās, mazbērnu novietnēs, bērnu dārzos, bibliotēkās, klubos, ēdnīcās u. tml.), kā arī kolhoza biedriem, kuri skaitīšanas brīdī strādā pagaidu darbā valsts rūpniecības uzņēmumos, celtniecības organizācijās, mežu izstrādē u. tml., bet pastāvīgi nodarbināti kolhozā.

«Darbs uzņēmumā, iestādē» vai «darbs kolhozā» jāatzīmē arī:

pensionāriem un stipendiātiem, kuriem ir pastāvīgs darbs (pagaidu darbā strādājošajiem pensionāriem un stipendiātiem darbu kā iztikas līdzekļu avotu neatzīmē);

pārkvalificēšanās vai kvalifikācijas celšanas kursu klausītājiem;

pavasari, vasarā vai rudenī sezonas darbos strādājošajiem pilsoņiem (piemēram, kūdras ieguvē, ūdens transportā, zvejniecībā) kaut arī skaitīšanas brīdī viņi nestrādā;

sievietēm bērna kopšanas atvaļinājumā, kamēr bērns sasniedz gada vai pusotra gada vecumu;

3 nedēļas un mazāk nestrādājošajiem pilsoņiem sakarā ar darbavietas maiņu.

«Darbs kooperatīvā» jāatzīmē izpildkomiteju ražošanas apvienību (uzņēmumu) un organizāciju kooperatīvos nodarbinātajiem.

«Individuālais darbs» jāatzīmē:

amatniekiem, kuri strādā mājās vai izpilda atsevišķu pilsoņu pasūtījumus;

cilvēkiem, kuri strādā uzņēmumos, iestādēs, organizācijās, padomju saimniecībās, kolhozos vai cilvēkiem, kuri mācās, strādā individuālo darbu brīvajā laikā no pamatdarba vai mācībām;

mājsaimniecēm, pensionāriem vai citām personām, kuras nav nodarbinātas sabiedriskajā ražošanā, bet nodarbojas ar individuālo darbu;

tikai lauksaimniecībā nodarbinātajiem individuālajiem zemniekiem.

«Darbs pie atsevišķiem pilsoņiem» tiek atzīmēts pēc līguma pie atsevišķiem pilsoņiem strādājošajiem (mājstrādniecēm, auklēm, šoferiem u. tml.).

«Personiskā palīgsaimniecība» jāatzīmē kolhoznieku, strādnieku, kalpotāju un mājamatnieku ģimenes locekļiem, kuri nodarbināti savā palīgsaimniecībā (lauku darbos un lopu kopšanā).

«Pensija, pabalsts» jāatzīmē personām, kuras saņem pensiju vai valsts ikmēneša pabalstu (piemēram, daudz bērnu un vientuļajām mātēm, maznodrošināto ģimeņu bērniem, bērna kopšanai līdz viņš sasniedz gada vecumu u. tml.).

«Stipendija» jāatzīmē tām personām, kuras saņem stipendiju.

«Cits valsts nodrošinājuma veids» jāatzīmē bērnam un profesionāli tehnisko vidusskolu audzēkņiem (izņemot tos, kuri saņem stipendiju), internātskolu audzēkņiem, vecoļaužu un invalīdu pansionātu iemītņiem u. tml. valsts vai sabiedrisko organizāciju apgādībā esošajām personām.

«Apgādība» jāatzīmē mājsaimniecībā nodarbinātajām un citām personām, kurām nav nodarbošanās, kas dod izpeļņu vai ienākumus un kuras dzīvo no radu un citu personu līdzekļiem.

Ja apgādājamais dzīvo no divu un vairāku personu līdzekļiem (piemēram, strādājošā tēva un mātes līdzekļiem), tad jāieraksta tās personas apgādībā, kura dod galvenos iztikas līdzekļus.

«Cits iztikas avots» jāatzīmē personām, kurām iztikas līdzekļu avots ir ietaupījumi, ieņēmumi no telpu izīrēšanas u. tml., kā arī kulta kalpotājiem.

Personām, kuras nestrādā 22 darbadienas un vairāk sarakarā ar darbavietas maiņu, jāatzīmē iztikas līdzekļu avots (piemēram, «apgādībā», «cits iztikas avots» u. tml.).

Ja iztaujājamajam ir divi iztikas līdzekļu avoti, tad jāuzrāda abi. Piemēram, ja viņš pastāvīgi strādā uzņēmumā vai iestādē un saņem pensiju vai strādā kolhozā un nodarbināts personiskajā palīgsaimniecībā, tad jāatzīmē «darbs uzņēmumā, iestādē» un «pensija, pabalsts» vai «darbs kolhozā» un «personiskā palīgsaimniecība», ja saņem pensiju vai stipendiju un vēl palīdzību no radiem, tad jāatzīmē «pensija, pabalsts» vai «stipendija» un «apgādībā» u. tml.

Ja iztaujājamajam ir vairāk nekā divi iztikas līdzekļu avoti, tad jāatzīmē tikai divi.

Iztikas līdzekļu avota noskaidrošana ir svarīgs uzdevums. Nav statistikas pārskatu, kur par to būtu ziņas. Tāpēc arī šajā jomā galvenais datu avots ir tautas skaitīšanas.

Sociālisma sabiedrībā var būt trīs iztikas līdzekļu ienākumu pamatgrupas: darbs (vienalga kur un kāds), valsts apgāde (pensija, stipendija u. c.), atsevišķu personu (vecāku, bērnu, radnieku vai citu) apgādība. Taču šās grupas noteikt nebūt nav tik vienkārši. Tāpēc tautas skaitīšanas metodoloģija paredz arī līdz diviem iztikas līdzekļu avotiem katrai personai, zinot, ka atsevišķos gadījumos to skaits var būt lielāks. Aptaujājamajam pašam jāizšķiras par vienu vai diviem galvenajiem no šiem avotiem.

Līdzšinējo tautas skaitīšanu materiāli liecina, ka cilvēkiem laika gaitā mainās, pie tam likumsakarīgi un izskaidrojami, dažādu ienākumu avotu īpatsvars un nozīmība.

Pilsoņiem iztikas līdzekļu nozīmīgākie avoti ir darbs valsts un kolhozu kooperatīvajos uzņēmumos. Sociālistiskajā sabiedrībā darbs sabiedriskajā ražošanā ir galvenais ienākumu avots ne tikai iedzīvotājiem, bet tas ir arī visas sabiedrības attīstības pamats. Vienīgi darbs veido katras ģimenes ienā-

kumu pamatu, rada un uzkrāj vērtības. Nodarbinātība uzņēmumā, iestādē, kolhozā dod ienākumus pāri par pusei no iedzīvotājiem.

Nākamo grupu pēc iedzīvotāju īpatsvara sastāda atsevišķu personu apgādājāmie pilsoņi. Pēc tam — valsts pensionāri, stipendiāti un valsts apgādībā esošie cilvēki. Šie nosauktie tad arī veido galvenos iztikas līdzekļu avotus.

Iztikas līdzekļu avotiem ir raksturīgas likumsakarības. Tā, piemēram, iedzīvotāju vidū palielinās to cilvēku īpatsvars, kuri gūst ienākumus no darba sabiedriskajā ražošanā. Tā ir mūsu valsts likumsakarīga parādība. Attīstoties sabiedriskajai ražošanai valsts un kooperatīvo uzņēmumu veidā, darbā iestājas lielāks cilvēku skaits. Pēc 1959. gada sakarā ar pensiju sistēmas nokārtošanu pilsētu un lauku iedzīvotājiem, ar pensiju palielināšanos arvien lielākam daudzumam iedzīvotāju galvenais ienākums ir pensija. Pensionāru īpatsvars pieaug arī sakarā ar iedzīvotāju sastāva novecošanos. Valsts apgādībā ir arī stipendiāti. To skaits starplaikā starp pēdējam skaitīšanām nav būtiski mainījies. Tāpēc pārmaiņas šajā grupā ir galvenokārt sakarā ar pensionāru skaita palielināšanos.

Būtiski samazinājies atsevišķu personu apgādībā esošo pilsoņu skaits. Viņu vidū ir galvenokārt veci cilvēki un bērni. Šās pārmaiņas saistāmas ar to, ka daļa veco cilvēku saņem valsts un kolhozu pensijas, tāpēc viņi nav bērnu un radnieku apgādībā.

Sakarā ar dzimstības samazināšanos mūsu republikā, sākot ar sešdesmitajiem gadiem, mazāks kļuvis apgādājamo bērnu skaits.

Ģimeņu un radnieku apgādībā esošo pilsoņu skaita samazināšanās ir liels sociāls ieguvums visiem iedzīvotājiem. Tas ir atvieglinājums kā tiem, kas saņem pensiju, tā arī tiem, kuriem vairs nav jāuztur savi vecāki vai radnieki.

Iedzīvotāju grupas, kuru īpatsvars samazinājies (šo grupu īpatsvars gan ir neliels), ir tās, kuras nodarbinātas palīg-saimniecībā. Te pieskaitāmi arī pārējie dažādu ienākumu gu-

vēji (no telpu īres u. tml.). Minēto grupu īpatsvars laikā no 1959. līdz 1979. gadam samazinājies. 1979. gadā Latvijā šādu iedzīvotāju bija tikai 0,3%.

Tādas ir galvenās pārmaiņas iedzīvotāju sadalījumā pa iztikas līdzekļu avotiem.

Izlasveida skaitīšana

Tautas skaitīšanā 14.—18. jautājuma bloku izpilda skaitīšanas lapās ierakstītajiem pastāvīgi dzīvojošajiem iedzīvotājiem.

Tātad, izlasveida skaitīšanas lapas 14.—18. jautājumu izpilda tikai attiecīgajā telpā pastāvīgi dzīvojošajiem pilsoņiem (ieskaitot pagaidām promesošos). Personām, kuras šeit dzīvo pagaidām, atbildes uz 14.—18. jautājumu nav jāizpilda.

14. jautājums. Darbavieta (uzņēmuma, iestādes, kolhoza pilns nosaukums vai sava saimniecība).

14. un 15. jautājums skaitīšanas programmā ieslēgts, lai noskaidrotu nodarbināto iedzīvotāju sadalījumu pa tautas saimniecības nozarēm un apakšnozarēm.

Jautājums par strādājošo iedzīvotāju darbavietu raksturo tautas saimniecības struktūru pēc iedzīvotāju nodarbinātības. Šim jautājumam ir svarīga nozīme tāpēc, ka tas rāda iedzīvotāju sadalījumu tautas saimniecībā noteiktā momentā (tautas skaitīšanas laikā) mūsu republikā. Salīdzinot datus, kuri iegūti dažādās tautas skaitīšanās, var raksturot pārmaiņas attiecīgajā laikā un teritorijā. Šādi dati ļauj spriest par iedzīvotāju nodarbinātību dažādās tautas saimniecības sfērās un nozarēs.

Līdzīgi vairākiem citiem tautas skaitīšanas jautājumiem, jautājums par darbavietu prasa ne tikai pārzināt attiecīgās

teritorijas darbavietas, bet tautas skaitītājiem jāpārzina arī metodoloģija, kas ļauj pareizi atbildēt uz šo jautājumu.

Jāņem vērā, ka uzņēmumos, celtniecībā, padomju saimniecībās, kolhozos, iestādēs un organizācijās strādājošajiem pilsoņiem jāieraksta uzņēmuma, kolhoza, iestādes vai organizācijas pilns nosaukums, kur aptaujājamais strādā. Turklāt uzņēmumu nosaukums jāuzrāda tā, lai varētu noteikt nozari vai ražošanas veidu. (Jāieraksta, piemēram, finieru fabrika «Latvijas bērzs», fabrika «Aurora».) Atsevišķos gadījumos var uzrādīt tikai uzņēmuma nozari vai ražošanas veidu. Piemēram, «Mašīnbūves rūpnīca», «Ķīmiskā rūpnīca».

Ražošanas apvienībās, zinātnes un ražošanas, agrorūpniecības vai starpsaimniecību apvienībās strādājošajām personām jāieraksta uzņēmuma vai organizācijas nosaukums. Tā, piemēram, «Apavu fabrika «Rekords»», «Augļu un dārzeņu konservu rūpnīca», «Ļeņina padomju saimniecība» u. tml.

Sadzīves pakalpojumu kombinātos strādājošajām personām jāieraksta darbnīcas, ateljē u. tml. nosaukums. Tā, piemēram, «Apavu labošanas darbnīca», «Sieviešu virsdrēbju šūšanas ateljē».

Ierakstot darbavietu, nedrīkst uzņēmuma vai iestādes nosaukumu saīsināt, jāraksta pilns nosaukums. Tā, piemēram, «Baltijas dzelzceļa 3. ceļu distance» (saīsināti — «CD—3» — nedrīkst). Saīsināti var ierakstīt tikai atsevišķus vispārzināmus nosaukumus. Tā, piemēram, kolhozs, VEF, LVU.

Ja uzņēmums pieder padomju saimniecībai vai kolhozam, jāuzrāda uzņēmuma veids un padomju saimniecība vai kolhozs. Piemēram, «Padomju saimniecības lauksaimniecības mašīnu remontdarbnīcas», «Kolhoza šūšanas darbnīca», «Kolhoza frizētava».

Darbuzņēmēja celtniecības organizācijā strādājošajām personām jāieraksta organizācijas pilns nosaukums. Tā, piemēram, «Celtniecības pārvalde».

Personām, kuras strādā ēku un būvju celtniecībā un kapitālremonta darbos, ko veic rūpniecības, transporta, komu-

nālie un citi uzņēmumi saimnieciskā kārtā, jāieraksta «kokzāģētavas celtniecībā», «konditorejas izstrādājumu fabrikas ēkas remontā», «dzelzceļa tilta remontā» u. tml.

Uzņēmumu un iestāžu ēdnīcās, mazbērnu novietnēs, medicīnas punktos, frizētavās u. tml. strādājošajām personām jāieraksta ēdnīcas, mazbērnu novietnes, medicīnas punkta, frizētavas u. tml. nosaukums. Tā, piemēram, «Rūpnīcas ēdnīca».

Personas, kuras strādā izpildkomitejas ražošanas apvienību (uzņēmumu) un organizāciju kooperatīvos, ieraksta kooperatīva nosaukumu. Tā, piemēram, «Kooperatīvā kafejnīca «Aroms»».

Brīvo profesiju personām (rakstniekiem, gleznotājiem, komponistiem, ārstiem, advokātiem u. tml., kuri nav kādas iestādes štata darbinieki, ieraksta «brīvās profesijas persona». Ja šīs personas skaitīšanas brīdī strādā uzņēmumos, iestādēs un organizācijās, tad jāuzrāda to nosaukums.

Individuālajiem zemniekiem, kā arī mājās strādājošajiem amatniekiem, jāieraksta «individuālais darbs».

Pilsoņiem, kuri izpilda atsevišķu personu pasūtījumus, kā arī pēc līguma pie atsevišķām personām strādājošajiem pilsoņiem (mājstrādniecēm, auklēm, šoferiem u. tml.) jāieraksta «pie atsevišķām personām».

Personām, kurām ir divas vai vairākas darbavietas (amatu savienošanas kārtībā), kā arī personām, kas daļu gada strādā vienā uzņēmumā (iestādē, organizācijā), bet daļu gada — citā, jāieraksta tā uzņēmuma (iestādes, organizācijas) nosaukums, kuru iztaujājamais uzskata par pamata darbavietu.

Pavasārī, vasarā vai rudenī sezonas darbos strādājošajiem cilvēkiem (piemēram, kūdras ieguvē, ūdens transportā, zvejniecībā), bet skaitīšanas brīdī nestrādājošajiem, jāieraksta pēdējās sezonas darbavieta.

Sievietēm bērna kopšanas atvaļinājumā, kamēr bērns sasniedz gada vai pusotra gada vecumu, jāieraksta uzņēmuma,

iestādes, organizācijas (vai kolhoza) nosaukums, kura štatos viņas ir.

Personām, kuras nestrādā 3 nedēļas un mazāk sakarā ar darbavietas maiņu, jāieraksta «maina darbu» un jānorāda pēdējā darbavieta. Personām, kuras nestrādā 22 darbadienas un vairāk sakarā ar darbavietas maiņu, jāieraksta «nav».

Kolhoza biedriem, kuri skaitīšanas brīdī strādā pagaidu darbā valsts rūpniecības uzņēmumos, celtniecības organizācijās, mežu izstrādē u. tml., bet pastāvīgi nodarbināti kolhozā jāieraksta kolhoza nosaukums.

Nozaru profesionālo skolu audzēkņiem un kursu, grupu vai individuālajiem mācekļiem jāieraksta uzņēmuma nosaukums, kur viņi ir ražošanas apmācībā.

Visām pārējām personām, kuras mācās, ieskaitot profesionāli tehnisko vidusskolu audzēkņus, jāieraksta «nav».

Ja personām, kuras mācās, vienlaikus ir pastāvīgs darbs, jāieraksta uzņēmuma (iestādes, organizācijas, kooperatīva) nosaukums, kur tās strādā, vai arī jāieraksta «individuālais darbs».

Pārkvalificēšanas un kvalifikācijas celšanas kursu klausītājiem jāieraksta darbavietas nosaukums.

Personām, kuras strādā individuāli un vienlaicīgi saņem pabalstu, stipendiju vai ir nodarbinātas personiskajā palīgsaimniecībā vai māsaimniecībā, ieraksta «individuālais darbs».

Personām, kurām ir kāds pastāvīgs darbs un kuras vienlaikus saņem pensiju, pabalstu vai stipendiju, vai ir nodarbinātas personiskajā palīgsaimniecībā, jāieraksta uzņēmuma (iestādes, organizācijas, kooperatīva) nosaukums, kur tās strādā.

Nestrādājošajiem pensionāriem un stipendiātiem, kā arī pensionāriem un stipendiātiem, kuriem ir pagaidu darbs, bērnunamos, vecoļaužu un invalīdu pansionātos dzīvojošajiem un citiem valsts apgādībā esošajiem, kā arī atsevišķu personu apgādībā esošajiem pilsoņiem jāieraksta «nav».

Latvijas tautas saimniecībā nodarbināto iedzīvotāju sadalījums
pa galvenajām nozarēm (procentos)*

Nozares	1935. g.	1960. g.	1970. g.	1980. g.	1986. g.
Pavisam nodarbināti	100	100	100	100	100
No tiem:					
Rūpniecībā un celtniecībā	17	34	42	41	41
Lauksaimniecībā un mežsaimniecībā	65	36	21	16	16
Sociālo pakalpojumu sfērā	18	30	37	43	43

* Latvijas PSR tautas saimniecība 1986. gadā. Statistikas gadagrāmata. R., 1987., 210. lpp.

Izmantojot datus par darbavietām, iespējams noskaidrot katras tautas saimniecības sfēras un nozares īpatsvaru un tā pārmaiņas.

Latvijas PSR tautas saimniecības attīstība līdz šim notikusi industrializācijas virzienā. Iedzīvotāju nodarbinātības jomā to var raksturot ar strādājošo skaita un īpatsvara palielināšanos rūpniecībā un celtniecībā. Kaut gan tautas saimniecības industrializācija turpinās, rūpniecībā nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars ar septiņdesmitajiem gadiem ir pārstājis augt un pēdējos gados tas pat nedaudz samazinās.

Pēckara periodā Latvijā strauji samazinājās lauksaimniecībā nodarbināto skaits. Ja, piemēram, 1935. gadā lauksaimniecībā kopā ar mežsaimniecību bija nodarbināti apmēram 65% visu tautas saimniecībā strādājošo pilsoņu, tad mūsdienās tur strādā vairs tikai 16%. Astoņdesmitajos gados lauksaimniecībā nodarbināto pilsoņu īpatsvars daļēji stabilizējās.

Pēckara periodā, samazinoties lauksaimniecībā nodarbināto skaitam un īpatsvaram un septiņdesmitajos gados stabilizējoties rūpniecībā un celtniecībā strādājošo īpatsvaram, notiek nodarbināto pārdale sociālo pakalpojumu sfērai par

labu. Astoņdesmitajos gados pakalpojumu sfērā (veselības aizsardzībā, izglītībā, kultūrā, zinātnē, tirdzniecībā, sadzīves pakalpojumos u. c.) nodarbināto pilsoņu īpatsvars pat nedaudz pārsniedz industriālajās nozarēs strādājošo īpatsvaru. Procentos tas attiecīgi ir 43% un 41%. Tas ir likumsakarīgs tautas saimniecības attīstības process. Šajā procesā raksturīgs, ka, samazinoties materiālās ražošanas nozarēs iesaistīto cilvēku skaitam un īpatsvaram, vienlaicīgi pieaug sociālajā pakalpojumu sfērā nodarbināto pilsoņu skaits un īpatsvars.

Šādas un daudzas citas atziņas var gūt, izstrādājot skaitīšanas lapas 14. jautājumu. Pilsoņu nodarbinātības problēma ir viena no svarīgākajām sociālajām problēmām, tāpēc šādu datu ieguvē ļoti ieinteresētas ir daudzas zinātniskās un praktiskās organizācijas.

15. jautājums. Nodarbošanās šajā darbavietā (amats vai izpildāmais darbs).

Katrs cilvēks savā darbavietā veic noteiktas funkcijas. Tautas skaitīšanas uzdevums ir konkrēti norādīt nodarbošanos. Nepietiek ar nodarbošanās vispārīgu aprakstu, bet gan jādod ziņas par tās veidu.

Personām, kurām ir nodarbošanās, kas dod darba algu vai ienākumus, jāieraksta šās nodarbošanās nosaukums tajā darbavietā, kas minēta 14. jautājumā.

Nodarbošanās jāieraksta precīzi. Tā, piemēram, «garāžas vadītājs», «urbšanas meistars», «ceļu meistars», «konveijera mašīnists», «elektrovilciena vadītājs», «mašīnslaukšanas operators», «skaitļojamo mašīnu operators», «mašīnšuvēja». Nedrīkst rakstīt «vadītājs», «meistars», «mašīnists», «operators», «šuvēja».

«Dažādu darbu strādnieks» ieraksta tikai dažādos nekvalificētos darbos (atskaitot lauksaimniecības) strādājošajiem, bet pārējos gadījumos nepieciešams noskaidrot darba rak-

sturu un ierakstīt, piemēram, «krāvējs», «trauku mazgātāja».

Ja iztaujājamais strādā padomju saimniecībā vai kolhozā un viņam ir noteikta nodarbošanās, tad jāieraksta šī nodarbošanās (piemēram, «slaucēja», «telkopolis», «zootehniķis», «traktoristu brigādes brigadieris», «dārzkopis» u. tml.). Ja iztaujājamais veic dažādus lauku darbus un viņam nav noteiktas nodarbošanās, tad jāieraksta «lauksaimniecība».

«Lauksaimniecība» ieraksta arī savā lauku saimniecībā nodarbinātajiem individuālajiem zemniekiem.

Brīvo profesiju personām jāieraksta «gleznotājs», «komponists», «rakstnieks», «zobārsts» u. tml.

Citām personām, kuras veic individuālo darbu, ieraksta amata, rūpala vai darba nosaukumu (piemēram, «šuvēja», «kurpnieks», «podnieks», «galdnieks» u. tml.).

Pie atsevišķām personām pēc liguma strādājošajiem pilsoņiem jāieraksta «mājstrādniece», «aukle», «šoferis» u. tml.

Amatu savienošanas kārtībā strādājošajiem, personām, kuras daļu gada strādā vienā uzņēmumā (iestādē, organizācijā), bet daļu — citā; pavasarī, vasarā vai rudens sezonas darbā strādājošajiem, bet skaitīšanas brīdī nestrādājošajiem, kā arī kolhoza biedriem, kuri skaitīšanas brīdī strādā pagaidu darbā valsts rūpniecības uzņēmumos, celtniecības organizācijās, mežu izstrādē u. tml., bet pastāvīgi nodarbināti kolhozā, jāieraksta nodarbošanās tajā darbavietā, kas minēta 14. jautājumā.

Sievietēm, kuras atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, laikā, kamēr bērns sasniedz gada vai pusotra gada vecumu, jāieraksta nodarbošanās tajā darbavietā, kas minēta 14. jautājumā.

Personām, kuras nestrādā 3 nedēļas un mazāk sakarā ar darbavietas maiņu, jāieraksta nodarbošanās pēdējā darbavietā. Personām, kuras nestrādā 22 darbadienas un vairāk sakarā ar darbavietas maiņu, jāieraksta «nav».

Kolhoznieku, strādnieku, kalpotāju un mājamatnieku ģimenes locekļiem, kuri nodarbināti tikai savā palīgsaimnie-

cībā (lauku darbos un lopu kopšanā), jāieraksta «personiskā palīgsaimniecība».

Nozaru profesionālo skolu audzēkņiem un kursu, grupu vai individuālajiem mācekļiem jāieraksta specialitāte (piemēram, «frēzētāja māceklis»).

Visām pārējām personām, kuras mācās, arī profesionāli tehnisko vidusskolu audzēkņiem, jāieraksta «nav».

Ja personām, kuras mācās, vienlaikus ir pastāvīgs darbs vai nodarbošanās, jāieraksta šī nodarbošanās vai darbs.

Pārkvalificēšanas un kvalifikācijas celšanas kursu klausītājiem jāieraksta nodarbošanās darbavietā.

Personām, kurām ir kāds pastāvīgs darbs un kuras vienlaikus saņem pensiju, pabalstu vai stipendiju, vai ir nodarbinātas personiskajā palīgsaimniecībā, jāieraksta izpildāmais darbs.

Nestrādājošajiem pensionāriem un stipendiātiem, kā arī pensionāriem un stipendiātiem, kuriem ir pagaidu darbs, bērnunamos, vecoļaužu un invalīdu pansionātos dzīvojošajiem un citiem valsts apgādībā esošajiem, kā arī atsevišķu personu apgādībā esošajiem pilsoņiem jāieraksta «nav».

Dati par nodarbinātību savā darbavietā ļauj spriest par iedzīvotāju kvalitatīvajām pārmaiņām. Mainoties strādājošo sadalījumam pa tautas saimniecības sfērām un nozarēm, pārmainās arī tiešie darba veicēji, viņu izglītības līmenis. Paugstinoties strādājošo izglītības līmenim, iespējams veikt sarežģītāku, kvalificētāku darbu. Vislabāk tas saskatāms, ja pavērojām, kā mainās attiecības starp pārsvarā fiziskajā vai garīgajā darbā nodarbinātajiem.

Proporcijas starp fiziskajā un garīgajā darbā nodarbinātajiem pilsoņiem raksturo tautas saimniecības un pašu strādājošo attīstības kvalitāti.

Tātad, mūsu valstī pašreizējā ekonomikas attīstības stadijā pamats ir fiziskajā darbā nodarbinātie pilsoņi. Viņi bieži vien ir augstas kvalifikācijas speciālisti. Tā, piemēram, mašīnbūvē un metalurģiskajā rūpniecībā tādi ir frēzētāji, virpotāji, štancētāji, metinātāji, atslēdznieki u. c., celt-

PSRS un Latvijas PSR fiziskajā un garīgajā darbā
nodarbinātie pilsoņi (procentos)*

Gadi	Visi nodarbinātie	tai skaitā	
		fiziskajā darbā	garīgajā darbā
PSRS			
1970	100	73,3	26,7
1979	100	70,5	29,5
Latvijas PSR			
1970	100	70,6	29,4
1979	100	67,6	32,4

* Численность и состав населения СССР. М., 1984. С. 181.

niecībā — mūrnieki, apmetēji, elektriķi, montāžisti, celtņu vadītāji, krāsotāji u. c., lauksaimniecībā — traktoristi, kombainieri, fermu strādnieki, lauku brigadieru, šoferu u. c.

Taču, kā rāda dati pa atsevišķām tautas skaitīšanām, tendence ir tāda, ka fiziskajā darbā nodarbināto pilsoņu īpatsvars samērā strauji samazinās. Laikā no 1970. līdz 1979. gadam Padomju Savienībā kopumā fiziskā darba darītāju īpatsvars samazinājies par 2,8 procentu punktiem, bet Latvijā — par 3,0 procentu punktiem. Mūsu republikā fiziskajā darbā nodarbināto pilsoņu īpatsvars ir turpat par 3 procentu punktiem mazāks nekā valstī kopumā. Daļēji tas izskaidrojams ar to, ka Latvijas tautas saimniecībā ir vairāk apstrādājošo nozaru, kamēr iegūstošo nozaru ir krietni mazāk. Daļēji tas izskaidrojams arī ar faktu, ka Latvijas tautas saimniecībā no visiem strādniekiem un kalpotājiem 55% ir sievietes, kamēr Padomju Savienībā kopumā — 51% sievieti. Taču sievietes vairāk nekā vīrieši nodarbinātas garīgajā darbā.

Garīgajā darbā nodarbināto pilsoņu īpatsvars paaugstinājies kā Padomju Savienībā kopumā, tā arī mūsu republikā. Šajā grupā ietilpst dažādu organizāciju, iestāžu, uzņēmumu un to nodaļu vadītāji, inženiertehniskie darbinieki, agronomi,

zootehniķi, veterinārā dienesta darbinieki, medicīnas darbinieki, zinātnieki, pedagogi, literatūras un preses darbinieki, kultūras un izglītības, mākslas u. c. darbinieki.

Latvijā no visiem nodarbinātajiem pilsoņiem fiziskajā darbā strādā divas trešdaļas, bet garīgajā darbā — viena trešdaļa pilsoņu, pie tam garīgajā darbā strādājošo cilvēku pieauguma tendence ir straujāka nekā fiziskajā darbā strādājošo samazināšanās. Protams, bez fiziskajā darbā strādājošajiem neiztikt. Tomēr minētās attiecības tuvākajā nākotnē var vērsties par labu garīgajā darbā strādājošajiem pilsoņiem jau tāpēc vien, ka zinātniski tehniskā progresa periodā strauji tiek celta visu nodarbināto kvalifikācija. Automātus, robotus un sarežģītus mehānismus jau tagad apkalpo tikai augstas kvalifikācijas speciālisti, tādēļ viņu darbības sfērā garīgā darba īpatsvars pārsniedz fizisko slodzi.

Tautas skaitīšanas dalībniekiem bieži vien var rasties grūtības, nosakot kādas profesijas piederību garīgajam vai fiziskajam darbam. Lai neskaidrības novērstu, precīzi jāraksturo aptaujājamā amats vai izpildāmais darbs.

Ziņas par nodarbinātību nepieciešamas nodarbināto pilsoņu kvalifikācijas plānošanai, tās sagatavošanai un paaugstināšanai. Kopumā tas ir ziņu avots pētnieciskajam darbam.

16. jautājums. Sabiedriskā grupa.

Pēc sava sociālā statusa mūsu sabiedrībā ir trīs galvenās sabiedriskās grupas: strādnieki, kalpotāji un kolhoznieki. Bez minētajām pamatgrupām tautas skaitīšanā reģistrē arī visus pārējos pilsoņus. Te ieskaitāmi individuālā darba veicēji, kulta darbinieki, kā arī tie, kuri nav nodarbināti sabiedriskajā ražošanā. Sāds ir visu un strādājošo iedzīvotāju dalījums. Savukārt pārmaiņas starp šīm grupām raksturo sociālās pārmaiņas Padomju Savienībā un mūsu republikā ko-

pumā. Katrai no trim sabiedriskajām grupām ir savs uzdevums un loma tautas saimniecības attīstības raksturošanai.

Tautas skaitīšanas lapās, lai noskaidrotu iedzīvotāju sabiedrisko grupu skaitliskās attiecības, jāizdara attiecīgas atzīmes. Jāizsvītro zīme, kas atbilst vienam no uzrādītajiem ierakstiem.

Personām, kas strādā, sabiedrisko grupu parasti nosaka pēc darbavietas un nodarbošanās. Tomēr šīs atbildes ne vienmēr precīzi izsaka aptaujājamā piederību tai vai citai sabiedriskajai grupai.

«Strādnieks (-ce)» vai «kalpotājs (-a)» jāatzīmē strādājošajiem valsts, kooperatīvajos un sabiedriskajos uzņēmumos, iestādēs un organizācijās, ieskaitot starpsaimniecību uzņēmumus.

«Kolhoznieks (-ce)» jāatzīmē kolhoza biedriem, kuri nodarbināti kolhoza sabiedriskajā saimniecībā, kā arī tiem, kuri skaitīšanas brīdī strādā pagaidu darbā rūpniecībā, celtniecībā, mežu izstrādē u. tml., bet pastāvīgi nodarbināti kolhozā.

Kolhoza biedriem, kuri strādā pastāvīgā darbā valsts rūpniecības uzņēmumos, celtniecības organizācijās, iestādēs u. tml. un nestrādā kolhozā vai daļēji piedalās kolhoza darbā, jāatzīmē «strādnieks (-ce)» vai «kalpotājs (a-)».

Personas, kuras nesastāv uzņēmuma (iestādes, organizācijas) štatos, kā arī personas, kuras nav kooperatīva biedri, bet kuras nodarbojas ar individuālo darbu, atzīmē «persona, kura nodarbojas ar individuālo darbu».

«Individuālais zemnieks» jāatzīmē personām, kuras nesastāv kolhozā un kurām ir sava lauku saimniecība, ja lauksaimniecība ir šo personu galvenā nodarbošanās.

Brīvo profesiju personām (rakstniekiem, gleznotājiem, komponistiem, ārstiem, advokātiem u. tml., kas nav kāda uzņēmuma vai iestādes štata darbinieki) jāatzīmē «kalpotājs (-a)».

Kolhoznieku, strādnieku un kalpotāju ģimenes locekļiem, kuri nodarbināti tikai savā palīgsaimniecībā (lauku darbos

Latvijas iedzīvotāju sadalījums pa sabiedriskajām grupām (procentos)*

Sabiedriskās grupas	Visi iedzīvotāji	tai skaitā	
		pilsētās	laukos
1970. g.			
strādnieki	57,5	64,7	45,7
kalpotāji	24,6	33,2	10,5
kolhoznieki	17,6	1,9	43,4
pārējie	0,3	0,2	0,4
1979. g.			
strādnieki	58,6	62,7	50,1
kalpotāji	27,8	35,0	12,6
kolhoznieki	13,5	2,2	37,2
pārējie	0,1	0,1	0,1

* Численность и состав населения СССР. М., 1984. С. 155.

un lopu kopšanā), jāatzīmē tā sabiedriskā grupa, kurai katrs piederēja līdz tam, kad sāka strādāt palīgsaimniecībā.

Apgādājamajiem pilsoņiem jāatzīmē sabiedriskā grupa, pie kuras pieder apgādājošās personas.

Pensionāriem un stipendiātiem jāatzīmē tā sabiedriskā grupa, pie kuras viņi piederēja līdz aiziešanai pensijā vai stipendijas saņemšanai. Ja pensionāri un stipendiāti līdz aiziešanai pensijā vai stipendijas saņemšanai nekur nav strādājuši, tad viņiem jāatzīmē to personu sabiedriskā grupa, kuru apgādībā viņi bijuši.

Sociālismā nav ekspluatatoru šķiru, tāpēc mūsu sabiedrība ieinteresēta, lai noskaidrotu īstenos sabiedrisko grupu samērus. Noskaidrojot iedzīvotāju sociālo sastāvu un tā pārmaiņas, vienlaikus tiek raksturotas tās sociālās attiecības un procesi, kādi norisinās mūsu sabiedrībā.

Latvijas iedzīvotāju sociālajam sastāvam raksturīgs liels strādnieku īpatsvars sabiedrībā kā pilsētās tā, sākot ar 1970. gadu, arī laukos.

Kopš 1970. gada otra lielākā sabiedriskā grupa ir kalpotāji. Sakarā ar tautas skaitīšanas metodoloģiju pie strād-

niekiem un kalpotājiem pieskaita visas personas, kuras nodarbinātas valsts un kooperatīvajos uzņēmumos, organizācijās un iestādēs, kā arī viņu nestrādājošos ģimenes locekļus.

Pēc kalpotājiem lielākā sabiedriskā grupa ir kolhoznieki. Šās grupas sastāvu veido kolhozu biedri un viņu nestrādājošie ģimenes locekļi.

Mūsu republikā vērojamas noteiktas likumsakarības sociālo grupu attiecībās. Tās atspoguļo ražotājspēku un ražošanas attiecību pārmaiņas. Padomju Latvijā bez strādniekiem un kalpotājiem, kuri kā sabiedriskā grupa bija jau buržuāziskajā Latvijā, izveidojusies jauna — kolhoznieku sabiedriskā grupa.

Mūsdienās attīstās un pilnveidojas attiecības starp sociālajām grupām. To nosaka ražotājspēku pilnveidošanās, iedzīvotāju izglītības un kultūras līmeņa celšanās. Likumsakarīgi lielāks kļūst strādnieku un kalpotāju skaits un īpatsvars. Šās grupas pieaug arī tāpēc, ka samazinās kolhozu skaits, ko veicina kooperatīvo saimniecību pārveidošana padomju saimniecībās. Šo pārmaiņu rezultātā laikā no 1959. līdz 1979. gadam strādnieku grupas īpatsvars paaugstinājās par 5,5 procentu punktiem un kalpotāju par 1,5 procentu punktiem, bet kolhoznieku — samazinājās par 12,6 procentu punktiem.

Datus, kas raksturo pārmaiņas iedzīvotāju sociālajās grupās, savā praktiskajā darbā izmanto visu sabiedrisko zinātņu pārstāvji, partijas un padomju darbinieki u. c. Sabiedriskās grupas un to pārmaiņas raksturo mūsu sociālo attīstību. Tāpēc arī šādi materiāli interesē dažādu specialitāšu pārstāvjus.

17. jautājums. Nepārtrauktās dzīvošanas ilgums šajā apdzīvotajā vietā.

Kā visā Padomju Savienībā, tā arī mūsu republikā raksturīga iedzīvotāju pārvietošanās no vienas dzīvesvietas uz citu,

migrācija. Tā noris ciešā saistījumā ar ražotājspēku attīstību, jaunu teritoriju apgūšanu. Priekšstatu par migrācijas apjomiem, intensitāti un virzieniem var gūt no statistikas pārskatiem. Tautas skaitīšanas dati paplašina zināšanas par iedzīvotāju mobilitāti, kā arī raksturo to iedzīvotāju daļu, kura vienā vietā dzīvo kopš dzimšanas vai arī ilgstoši.

Tautas skaitīšana paredz noteiktu kārtību, kāda jāievēro, sniedzot atbildes uz šo jautājumu.

Šajā apdzīvotajā vietā nepārtraukti kopš dzimšanas dzīvojošajām personām jāatzīmē «jā».

Ja aptaujājamā persona šajā apdzīvotajā vietā nedzīvo kopš dzimšanas, tad jāatzīmē «nē» un jāieraksta gads, no kura attiecīgā persona nepārtraukti dzīvo šajā apdzīvotajā vietā, kā arī jānorāda, no kādas apdzīvotās vietas (pilsētas vai laukiem) ieradies.

Dzīvošanas nepārtrauktība nav atkarīga no pierakstīšanās un tās rakstura (pastāvīgās vai uz laiku) un no adreSES maiņas tās pašas pilsētas (ciemata) robežās.

Personām, kuras bijušas izbraukušas no attiecīgās apdzīvotās vietas uz citu dzīvesvietu uz 6 mēnešiem un ilgāk, nepārtrauktās dzīvošanas laiks jāskaita kopš atgriešanās dienas no tās vietas, kur šās personas dzīvojušas pirms atgriešanās. Par pastāvīgās dzīvošanas pārtraukumu attiecīgajā apdzīvotajā vietā nav jāuzskata pārcelšanās no vienas lauku apdzīvotās vietas uz citu tā paša administratīvā rajona robežās, kā arī izbraukšana no attiecīgās apdzīvotās vietas sakarā ar obligāto karadienestu, uz ārvalstīm un visi izbraukšanas gadījumi, kas nav ilgūši vairāk par 6 mēnešiem.

Ja aptaujājamais pilsonis šajā apdzīvotajā vietā ieradies no pilsētas vai pilsētciemata, tad jāatzīmē «no pilsētas», ja no lauku apdzīvotās vietas, tad — «no laukiem».

Jau 1970. un 1979. gada tautas skaitīšanā ieguva datus par pastāvīgo iedzīvotāju dzīves ilgumu dzīvesvietā. Iegūtie dati raksturo Latvijas iedzīvotājus kopumā, pilsētu un lauku iedzīvotājus, vīriešus, sievietes dažādās vecuma grupās u. c.

Laikā no 1970. līdz 1979. gadam iedzīvotāju dzīves ilgumā uz vietas un pārvietošanās plūsmās mūsu republikā iezīmējās dažas likumsakarības un tendences. Pieaudzis to cilvēku īpatsvars, kuri pastāvīgajā dzīvesvietā dzīvo neilgi, t. i., kuri nesen kā migrējuši, kā arī to, kuri šajā dzīvesvietā dzīvo jau ilgi — 25 gadus un vairāk. Tas nozīmē, ka samazinās to cilvēku īpatsvars, kuri pārcēlušies uz savu pastāvīgo dzīvesvietu nesen, bet vēl nav šeit iedzīvojušies pietiekami ilgi.

Tātad, iedzīvotāju dzīves ilgumā uz vietas un pārvietošanās ziņā iezīmējas polarizācija. Pieaug iedzīvotāju īpatsvars, kuri pārvietojušies nesen (pirms 2 gadiem), kā arī tādu, kuri pārvietojušies sen (pirms 25 un vairāk gadiem) vai dzīvo šeit no dzimšanas. Taču arī tā dēvētā vidējā grupa (no 2 līdz 24 gadiem) nav stingusi, arī tai ir savas tendences.

Vidējā grupa raksturo faktu, ka samazinās to cilvēku īpatsvars, kuri jau senāk apmetušies uz dzīvi pastāvīgajā dzīvesvietā. Tā, piemēram, to cilvēku īpatsvars, kuri apmetušies uz pastāvīgu dzīvi, teiksim, pirms 2—5 gadiem, ir apmēram divas reizes lielāks kā to cilvēku īpatsvars, kuri šeit jau dzīvo 20—24 gadus. Tātad migrācijas procesi ir aktuāli joprojām. Jānorāda, ka vidējo grupu īpatsvars 1979. gadā kļuvis nedaudz mazāks nekā tas bija 1970. gadā, kamēr galējo grupu īpatsvars (līdz 2 gadiem un vairāk par 25 gadiem) šajā periodā pieaudzis.

Noteiktas likumsakarības vērojamas arī starp pilsētu un lauku iedzīvotājiem. Lauku iedzīvotājiem ir raksturīga biežāka dzīvesvietas maiņa. Daļa no viņiem dzīvesvietu maina retāk (dzīvo uz vietas) nekā pilsētu iedzīvotāji.

1989. gada tautas skaitīšanai jānoskaidro, kā minētie procesi attīstījušies astoņdesmitajos gados. Te uzsverams, ka pēdējos gados vērojamas iedzīvotāju daļas (kā pilsētās tā laukos) pārvietošanās stabilizācijas process. Sevīšķi to var teikt par lauku iedzīvotājiem, kuri arvien stabilāk iedzīvojas laukos. Datus par iedzīvotāju dzīves ilgumu pastāvīgajās dzīvesvietās, pārvietošanās procesiem izmanto plānošanas

organizācijas. Minētie dati īpaši jāņem vērā celtniecības organizāciju un padomju darbā. Dati par iedzīvotāju pārvietošanos un dzīvi pastāvīgajā dzīvesvietā nepieciešami migrācijas apjomu un plūsmu pētīšanai.

18. jautājums. Sievieteī norādit: cik bērnu piedzimuši un cik no viņiem ir dzīvi.

Sis jautājums tautas skaitīšanā bija jau 1979. gadā. Tas norāda, ka dzimstības jautājums visā Padomju Savienībā un sevišķi mūsu republikā ir ļoti aktuāls. Lai gan dati par dzimušajiem bērniem ir statistikas pārskatos, to iegūšana ar tautas skaitīšanas palīdzību paplašina un padziļina šā jautājuma noskaidrošanu.

Tautas skaitīšanā ziņas par bērnu piedzimšanu sniedz 16 un vairāk gadu vecas sievietes (kā sastāvošās laulībā, tā laulībā nesastāvošās). Skaitīšanas lapā jāieraksta katrai sievietei piedzimušo bērnu kopskaits neatkarīgi no tā, vai visi bērni pašlaik ir dzīvi vai ne un vai viņi dzīvo vienā ģimenē ar savu māti vai atsevišķi. Adoptētie vai aizbildnībā esošie bērni, kā arī vīra bērni no citas laulības tautas skaitīšanā aptaujātajai kā viņai piedzimuši bērni nav jāpieskaita.

No piedzimušo bērnu kopskaita katrai sievietei atsevišķi jānorāda skaitīšanas brīdī dzīvo bērnu skaits.

Aptaujājamajām, kuras jaunākas par 16 gadiem, atbildes uz šo jautājumu parasti nav jāizpilda. Taču tādā gadījumā, ja aptaujājamai, kura jaunāka par 16 gadiem, bērni piedzimuši, jāatzīmē, cik bērnu piedzimuši un cik no viņiem ir dzīvi.

Dati par dzimušo bērnu skaitu sievietei no 16 gadu vecuma visas dzīves laikā ir bagāts materiāls dzimstības problēmas pētīšanā. Vispilnīgākās ziņas par to var sniegt tautas skaitīšana.

Padomju Savienībā katrai sievietei piedzimušo bērnu skaits kopumā nav liels. Tas tikai nedaudz lielāks nekā ir

1979. gada ziņas par sievietēm dzimušo bērnu skaitu*
(uz 1000 sievietēm 15 gadu vecām un vecākām)

Teritorija	Nav dzimuši	Sievietēm dzimušo bērnu skaits							Vidējais skaits
		1	2	3	4	5	6	7 un vairāk	
PSRS	252	229	253	110	55	36	22	43	1963
Latvijā	278	287	271	90	35	18	9	12	1479
Lietuvā	280	205	266	121	57	32	16	23	1778
Igaunijā	266	268	283	101	39	20	10	13	1558

* Численность и состав населения СССР. М., 1984. С. 355.

nepieciešams vienkāršās iedzīvotāju atražošanas nodrošināšanai. Pats zemākais dzimstības līmenis Padomju Savienībā ir tieši Baltijas republikās. Te gan jāpiebilst, ka tāds tas ir arī Ukrainā.

Latvijā sievietēm dzimušo bērnu skaits vidēji ir pats zemākais citu republiku vidū. No vidējā sievietei dzimušo bērnu skaita Padomju Savienībā uz 1000 sievietēm Latvija atpaliek turpat par 500 bērniem, bet no Igaunijas — par 79 bērniem.

Latvijā un Lietuvā ir visvairāk sieviešu, kuras savā dzīvē nav dzemdējušas nevienu bērnu. Kopējie dati par bērnu dzimstību uz 1000 sievietēm 15 un vairāk gadu vecumā pilnībā neraksturo to bērnu skaitu, kāds visā dzīves laikā ir sievietēm. Protams, jaunāko gadagājumu neprecētajām sievietēm apprecoties, viņām būs bērni. Taču bērni būs ne tikai mūsu republikas sievietēm. Tāpēc arī, salīdzinot tautas skaitīšanā iegūtos datus mūsu republikā ar datiem par citām republikām un mūsu valsti kopumā, var gūt skaidru priekšstatu par Latvijas devumu dzimstības problēmu risināšanā.

Teiktais vēlreiz apliecina, cik ļoti liela nozīme ir iegūt konkrētas ziņas par bērnu dzimstību Latvijā. Šie dati, kopā ar ziņām par ģimenēm, katras ģimenes lielumu, īpaši vajadzīgi

perspektīvo celtniecības, tautas saimiecības attīstības jautājumu risināšanā. Tos gaida plānošanas orgāni, arhitekti, sociologi, demogrāfi un citi speciālisti un organizācijas, kas atbild par republikas attīstību perspektīvā.

Jautājumi dzīvokļu apstākļu noskaidrošanai

Skaitīšanas lapas 19.—25. jautājumu izpilda par ģimeni, atsevišķi dzīvojošu ģimenes locekli vai vieninieku, kurš pastāvīgi šajā telpā dzīvo (ieskaitot uz laiku promesošos). Šajā telpā pagaidām dzīvojošajam atbildes uz 19.—25. jautājumu neizpilda.

Ja 19.—25. jautājumu izpilda par ģimeni, tad atbildes izpilda tikai tajā skaitīšanas lapā, kurā ierakstīts ģimenes pirmais loceklis. Tajās tautas skaitīšanas lapās, kurās ierakstīti pārējie ģimenes locekļi, atbildes uz 19.—25. jautājumu neizpilda.

19.—21. jautājumu izpilda tikai tai ģimenei, vieniniekam vai atsevišķi dzīvojošajam ģimenes loceklim, kurš šajā ēkā dzīvo pirmais; ja ēka sadalīta 2 vai vairākos skaitīšanas iecirkņos, tad ziņas sniedz tikai pirmais skaitīšanas iecirknis.

22.—25. jautājumu izpilda par katru ģimeni, vieninieku, atsevišķi dzīvojošu ģimenes locekli.

Tām ģimenēm, vieniniekiem vai atsevišķi dzīvojošajiem ģimenes locekļiem, kuri pastāvīgi dzīvo dzelzceļa vagonos, dārza mājiņās vai citos īslaicīgi apdzīvojamos netradicionālos mājokļos, kā arī ja irē dzīvojamo telpu no pilsoņiem, izpilda tikai šās iedaļas 22. jautājumu.

19. jautājums. Ēkas uzcelšanas laiks.

Šā jautājuma nolūks noskaidrot laiku, kurā dzīvojamā ēka uzcelta. Skaitīšanā jānoskaidro periods, kad ēka uzcelta: līdz

1918. gadam, posmā starp abiem pasaules kariem (1918.—1940. gadā) un no 1941. gada ik pa desmit gadiem (1941.—1950., 1951.—1960., 1961.—1970., 1971.—1980. un pēc 1980. gada).

Skaitīšanā jākonstatē nevis ēkas celšanas laiks, bet gan laiks, kad tā nodota ekspluatācijā.

Sādas ziņas ļaus raksturot ēku vecuma struktūru. Taču skaitīšanas uzdevums nav noskaidrot visvecākās dzīvojamās mājas, bet gan parādīt īpaši pēdējos gadu desmitos celto ēku daudzumu un īpatsvaru visu ēku skaitā. Sādas ziņas izmantos dzīvojamo ēku perspektīvās plānošanas vajadzībām.

20. jautājums. Ēkas ārsienu materiāls.

Dzīvojamo ēku mūža ilgums saistīts ar ārsienu materiāla izturību. Tāpēc arī nepieciešams noskaidrot, no kāda materiāla ēka celta.

Ja ēka uzcelta no ķieģeļiem, dabiskā vai mākslīgā akmens (visdažādākā veida), tad skaitīšanas lapā jāizdara atzīme «ķieģelis, akmens».

Ēka var būt uzcelta, piemēram, no šāda ārsienu materiāla: betona, dzelzsbetona, blokiem, paneļiem. Visas šīs ēkas uzrāda attiecīgā zīme skaitīšanas lapā.

Visām no kokmateriāla darinātām ēkām (dēļiem, balķiem) jāatzīmē «koks». Te pieskaita arī tās koka ēkas, kuras apšūtas ar ķieģeļiem vai taisītas no koka paneļiem.

Ja pirmais ēkas stāvs (puse vai daļa no tās) ir no ķieģeļiem vai akmeņiem, bet otrais stāvs (puse vai daļa) ir koka, tad šādu ēku uzskata par jaukta materiāla ēku.

Visas tās ēkas, kas celtas no citiem materiāliem, jāuzskata kā celtas no «cita materiāla». Tajos gadījumos, ja ēka celta no dažādiem ārsienu materiāliem, tā jāpieskaita tai materiālu grupai, kura ir šās ēkas celtniecībā pārsvarā.

Ziņas par ēku ārsienu materiāliem nepieciešamas, lai pareizi orientētos to ēku celtniecības materiālu ražošanā, kuri turpmāk būs nepieciešami celtniecībā.

21. jautājums. Ēkas piederība.

Ēka var piederēt dažādiem īpašniekiem. Tāpēc tautas skaitīšanā noskaidros arī katras ēkas piederību.

Ja ēka pieder vietējai darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejai vai valsts uzņēmumam, iestādei, organizācijai, tad izdara atzīmi, ka šī ēka pieder valstij.

Ēka var piederēt kolhozam vai kādai citai kooperatīvajai organizācijai (patērētāju kooperācijai vai tamlīdzīgi), arodbiedrībai vai citai sabiedriskajai organizācijai. Šādā gadījumā skaitīšanas lapā jāatzīmē «kooperatīvajai vai sabiedriskajai organizācijai». Tāda pat atzīme jāizdara arī to māju apdzīvotājiem, kuras pieder valsts — kolhozu vai citai valsts un kooperatīvajai organizācijai, apvienībai, uzņēmumam.

Ēku var uzcelt par cilvēka personīgajiem līdzekļiem vai arī ar valsts kredīta palīdzību. Ja tā atrodas dzīvokļu celtniecības kooperatīva īpašumā, tad jāatzīmē «dzīvokļu celtniecības kooperatīvam».

Tajos gadījumos, ja ēka (vai tās daļa) ir pilsoņu personiskajā īpašumā, tad par to arī skaitīšanas lapā aizsvītro attiecīgo zīmi.

Dzīvojamās ēkas var piederēt dažādiem īpašniekiem. Arī pilsētās un laukos ēku īpašnieki ir dažādi. Tautas skaitīšana palīdzēs precizēt šīs atšķirības. Tā ļaus orientēties gan pašreizējā situācijā, gan arī tajā, kāda var veidoties tuvākajā vai tālākajā perspektīvā. Šādas ziņas ir ar praktisku nozīmi, tās var arī izmantot plānošanas vajadzībām.

22. jautājums. Dzīvojamās telpas tips.

Ģimenes, atsevišķi cilvēki dzīvo dažādi. Daļa dzīvo atsevišķās mājās vai dzīvokļos, citi dzīvo kopējos vai tā sauktajos komunālajos dzīvokļos, citi kopmītnēs; ir arī tādi cilvēki, kuri ir dzīvojamo telpu no pilsoņiem vai kā citādi. Tautas skaitīšana uzskata, ka šīs ģimenes un personas apdzīvo noteiktu dzīvojamās telpas tipu.

Lai varētu iegūt vajadzīgos datus šajā jautājumā, tautas skaitīšanas lapās jāaizsvītro zīme, kas atbilst vienam no uzrādītajiem ierakstiem.

Ja ģimene, vieninieks vai atsevišķi dzīvojošais ģimenes loceklis mīt atsevišķā mājā, neatkarīgi no tā, vai māja ir personiskā, vai pieder tautas deputātu padomes izpildkomitejai, uzņēmumam, iestādei, organizācijai, padomju saimniecībai vai kolhozam, tad jāatzīmē «atsevišķa māja».

Ja ģimene, vieninieks vai atsevišķi dzīvojošais ģimenes loceklis dzīvo atsevišķā dzīvoklī vai aizņem atsevišķas mājas daļu ar atsevišķu ieeju, tad jāatzīmē «atsevišķs dzīvoklis».

Par atsevišķu dzīvokli uzskata no vienas vai vairākām dzīvojamajām istabām sastāvošu dzīvojamo telpu, kas izmantota un iekārtota pastāvīgai dzīvošanai, stingri norobežota no citām telpām šajā ēkā ar atsevišķu ieeju no kāpņu telpas, kopējā koridora vai priekšnama, tieši no ielas vai pagalma, ja šajā telpā dzīvo viena ģimene.

Ja dzīvoklī dzīvo vairāk nekā viena ģimene, tad jāatzīmē «kopējs dzīvoklis».

Ja ģimene, vieninieks vai atsevišķi dzīvojošais ģimenes loceklis dzīvo kopmītnē (neatkarīgi no ēkas tipa: dzīvokļu, koridora tipa ēka, baraka, kā arī neatkarīgi no tā, vai viņi aizņem istabu, tās daļu vai gultas vietu), tad jāatzīmē «kopmītnē».

Pie kopmītņu tipa dzīvojamām ēkām pieder mājas, kurās visa vai lielākā telpu izmantojamās platības daļa paredzēta un iekārtota tādu personu dzīvošanai, kuras parasti nav saistītas ar radnieciskajām attiecībām, bet kopīgi izmanto

visus labierīcību un iekārtas veidus (atpūtas un nodarbību istabas, virtuves, vannas un dušu istabas, sanitārās ierīces u. tml.). Kā piemēru te varētu nosaukt rūpniecības uzņēmumu, celtniecības organizāciju un padomju saimniecību strādnieku un kalpotāju kopmītnes, studentu kopmītnes, veco ļaužu un invalīdu pansionātus u. tml.

Ja ģimene vai vieninieks dzīvo vagoniņā vai citā pagaidu mītnē, tad jāatzīmē «cita dzīvojamā telpa».

Ja ģimene, vieninieks vai atsevišķi dzīvojošais ģimenes loceklis ir dzīvojamo platību no atsevišķās mājās, dzīvokļos vai istabās dzīvojošām personām, tad jāatzīmē «irē dzīvojamo telpu pie atsevišķiem pilsoņiem».

Ja ģimene vai vieninieks dzīvo atsevišķā mājā vai dzīvoklī, bet aizņem tikai mājas vai dzīvokļa daļu un pārējo daļu izīrē, tad jāuzskata, ka šī ģimene vai vieninieks dzīvo atsevišķā mājā vai dzīvoklī.

Visā Padomju Savienībā un arī mūsu republikā izvērstā plaša dzīvojamo ēku celtniecība. Dzīvojamās ēkas ceļ valsts un kooperatīvie uzņēmumi, organizācijas, dzīvokļu celtniecības kooperācijas, iedzīvotāji uz sava rēķina, kolhozi. Visas

Dzīvojamo ēku nodošana ekspluatācijā Latvijā tūkst. kvadrātmetru kopējās (lietderīgās) platības*

Gadi	Pavisam uzcelts	Tai skaitā uzcēlušī			
		Valsts un kooperatīvie uzņēmumi, organizācijas	no tiem dzīvokļu celtniec. kooperācija	iedzīvotāji uz sava rēķina un ar valsts kredītu	Kolhozi
1946.—1985. tai skaitā:	29956	22456	1953	5080	2420
1976.—1980.	5347	4212	404	587	548
1981.—1985.	5588	4265	570	559	764

* Latvijas PSR tautas saimniecība 1986. gadā. Statistikas gadagrāmata. R., 1987. 229. lpp.

šās daudzveidīgās celtniecības rezultātā ģimenes un atsevišķus cilvēkus nodrošina ar dzīvojamajām telpām.

Dzīvojamo ēku celtniecība mūsu republikā noris intensīvi. Katru gadu, piecgadi ekspluatācijā nodod arvien vairāk dzīvojamās platības. Līdz 2000. gadam visas ģimenes jāapgādā ar atsevišķu dzīvokli. Šādam nolūkam jāizmanto līdzekļi no dažādiem avotiem: valsts, kooperatīviem, kolhozu un pašu iedzīvotāju. Šās celtniecības programmas realizācijas gaitā cilvēkus pakāpeniski apgādās ar atsevišķu dzīvokli vai māju. Līdz šim daļa ģimeņu un vieninieku dzīvo kopējā dzīvoklī, kopmītnē vai arī irē dzīvojamās telpas no pilsoņiem. To paredzēts likvidēt.

Tautas skaitīšanas gaitā iegūs precīzas ziņas no ģimenēm un atsevišķiem cilvēkiem par dzīvojamo telpu tipu. Tas ļaus noskaidrot, cik ģimenes cilvēku dzīvo atsevišķā dzīvoklī, mājā un cik daudz ēku vēl būs jāuzceļ. Līdz šim ziņas par esošo un nepieciešamo ir stipri nepilnīgas.

Tā, piemēram, zināms, ka katru gadu (pēdējo 10—15 gadu laikā) Latvijā dzīvokļu apstākļus uzlabo apmēram 90 tūkstoši cilvēku. No viņiem saņēmuši dzīvojamo platību vai uzcēluši dzīvokļus personiskajās mājās no jauna ap 60 tūkstoši cilvēku. Taču detalizētākas ziņas par reālo apgādi ar dzīvojamām telpām katrai ģimenei, cilvēkam sniegt var tikai tautas skaitīšana.

Noskaidrot faktiski esošo dzīvojamo telpu tipu nepieciešams visām ar šiem jautājumiem saistībā esošajām organizācijām. To skaits ir liels, sākot ar plānotajiem, celtniekiem, celtniecības materiālu ražotājiem un beidzot ar dzīvokļu ekspluatētājiem.

23. jautājums. Dzīvojamās telpas labierīcības.

Cilvēkiem nepieciešami mūsdienu prasībām atbilstoši dzīvokļi. Dzīvoklī jābūt visām nepieciešamajām labierīcībām. Jaunuzceltās mājas, arī personiskās, atbilst šīm prasībām.

Taču mūsu republikā, sevišķi laukos un nelielajās pilsētās vēl ir dzīvojamais fonds ar samērā zemu labiekārtotības pakāpi.

1989. gada tautas skaitīšana paredz iegūt ziņas par labiekārtotības pakāpi visās dzīvojamās telpās. Lai iegūtu ziņas par to, jāaizsvitro zīme, kas atbilst vienam vai vairākiem uzrādītajiem ierakstiem.

Dzīvojamā telpa ir labiekārtota:

ar elektrību, ja pievienota elektrotīklam;

ar centrālapkuri, ja ir tvaika apkure, neatkarīgi no siltumapgādes avota: no mājas, māju grupas (kvartāla), apvienotās vai rajona katlu telpas, termoelektrocentrāles, kā arī no automatizēta gāzes ūdens sildītāja;

ar ūdensvadu, ja ēkā ievilkts ūdensvada sadales tīkls, kam ūdeni pievada centralizēti no ūdensvada vai artēziskās akas. Ja pagalmā ir ūdensņemšanas ierīce, ko pievads nesaista ar māju, tad šajā dzīvojamā telpā ūdensvada nav;

ar kanalizāciju, ja ēkā ir kanalizācijas ietaise saimniecības un fekālo ūdeņu aizvadišanai ielu kanalizācijas sistēmā, uzsūcošajās akās vai pagalmu nosēdbedrēs;

ar karstā ūdens apgādi, ja ir speciāls ūdensvads centralizētai karstā ūdens padevei iedzīvotāju sadzīves vajadzībām. Dzīvojamo telpu ar vietējo ūdenssildītāju uzskata par apgādātu ar karsto ūdeni;

ar gāzi vai grīdas elektroplīti, ja ir grīdas elektriskā vai gāzes plīts, kas pievienota tīkla vai šķidrīnātajai gāzei. Par gazificētu uzskata arī dzīvojamo telpu ar atsevišķu virtuvi, kur uzstādīta grīdas gāzes plīts;

ar vannu vai dušu, ja ir vanna vai duša kā atsevišķā vannas istabā, tā arī citā pielāgotā telpā neatkarīgi no ūdens sakarsēšanas veida (karstā ūdens apgādes sistēma, gāzes vannas aparāts, ar malku kurināma vannas krāsns u. tml.). Dzīvojamo telpu ar vannu vai dušu, bet bez kanalizācijas, neuzskata par labiekārtotu ar vannu (dušu).

Ja kāds no labierīcību veidiem tautas skaitīšanas brīdī uz laiku nedarbojas (sakarā ar bojājumu, remontu vai citu

iemeslu dēļ), tad šo telpu uzskata par labiekārtotu ar attiecīgo labierīcību veidu.

Ja dzīvojamā telpā nav neviena no minētajiem labierīcību veidiem, tad jāaizsvītro zīme «minēto labierīcību veidu nav».

Padomju Latvijā dzīvojamo ēku labiekārtības līmenis ir augsts. Turpretī 1935. gadā Latvijā ūdensvads bija iekārtots 51% ēku, elektrība — 60% un centrālapkure — 5% pilsētu dzīvokļos. Tagad ūdensvads un elektrība ir visās 56 Latvijas pilsētās, bet centralizēta kanalizācija — 54 pilsētās. 1985. gadā mūsu republikas pilsētu valsts un sabiedriskā dzīvokļu fonda, dzīvokļu celtniecības kooperatīvu fonda palīdzība ar iekārtotu ūdensvadu ir 92%, ar kanalizāciju — arī 92%, ar gāzi — 89%, ar centrālapkuri un vannu — 77% un ar karstā ūdens apgādi — 72% dzīvokļu fonda.

Lai varētu turpināt dzīvokļu fonda labiekārtošanas darbu kā pilsētās tā arī laukos, tautas skaitīšanā iegūs un tā sniegs ziņas par visām dzīvojamām telpām neatkarīgi no to piederības valsts un kooperatīvu dzīvokļiem vai mājām, kuras uzceltas par iedzīvotāju līdzekļiem.

Dzīvokļu fonda labiekārtotība tiek realizēta kā jaunceļamajās, tā arī jau uzceltajās mājās. Precīzas ziņas nepieciešamas visām tām organizācijām un uzņēmumiem, padomju orgāniem, kas realizē dzīvokļu fonda labiekārtošanu.

24. jautājums. Aizņemto dzīvojamo istabu skaits.

Tautas skaitīšanā jānoskaidro ne tikai tas, kāds ir dzīvojamās telpas tips un kāda ir tās labiekārtošanas pakāpe, bet arī tas, no cik istabām dzīvoklis sastāv, vai kādu istabas daļu aizņem. Istabu skaitu dzīvoklī arī var uzskatīt par dzīvokļa labiekārtotību. Bieži vien ir labāk, ja ir vairākas nelielas istabas vienā dzīvoklī, nekā viena kaut paliela. Apkopotas detalizētas ziņas par dzīvojamo istabu skaitu dzīvoklī (kopmītnē) sniegs tautas skaitīšana. Lai šās ziņas pareizi uzrādītu, skaitīšanas lapās precīzi jāievēro dotie norādījumi.

Par dzīvojamo istabu uzskata dzīvošanai paredzētu telpu, dzīvokļa (kopmītnes) daļu, kas atdalīta no citām telpām ar starpsienām. Pie dzīvojamajām istabām pieder mansardi, mezonīni, apsildītas terases un verandas, kas pielāgotas un tiek izmantotas pastāvīgai dzīvošanai visu gadu.

Pie dzīvojamām istabām nepieskaita: virtuves, halles, gaitenšus, vannas un dušu istabas, pieliekamos un citas dzīvokļa palīgtelpas.

Ģimenes, vieninieka vai atsevišķi dzīvojošā ģimenes locekļa aizņemto dzīvojamo istabu skaitu ieraksta skaitīšanas lapā.

Ja ģimene, vieninieks vai atsevišķi dzīvojošais ģimenes loceklis neaizņem visu istabu, bet tikai tās daļu, tad jāatzīmē «istabas daļa».

Ja ģimene vai vieninieks dzīvo divās vai vairākās istabās, bet daļu no tām izīrē, tad jānorāda kopīgais ģimenei vai vieniniekam piederošo istabu skaits.

Bez istabu skaita tautas skaitīšanas lapās jānorāda arī dzīvojamā platība.

25. jautājums. Telpas platība (m²).

Ziņas par dzīvojamo telpu nebūs pilnīgas, ja tajās iztrūks dati par platību. Dzīvokļa platība ir viens no svarīgākajiem apdzīvojamās telpas rādītājiem. Dzīvojamā platība uz vienu ģimenes locekli raksturo ģimenes nodrošinājuma pakāpi ar dzīvokļa apstākļiem. Dzīvojamā platība uz vienu ģimenes locekli vai vieninieku ir sava veida kritērijs tajā gadījumā, kad jānovērtē iedzīvotāju nodrošinājums ar dzīvokli. Arī ņemot cilvēku uzskaitē, lai uzlabotu dzīvokļa apstākļus, viens no kritērijiem ir dzīvojamā platība. Protams, šis rādītājs nav vienīgais, novērtējot ģimenes vai atsevišķa cilvēka nodrošinājumu ar dzīvokli, bet viens no tiem.

Aizpildot tautas skaitīšanas lapu, jāņem vērā šādi norādījumi:

Latvijas dzīvokļu fonds* (attiecīgā gada beigās miljonos kvadrātmētru kopējās lietderīgās platības)

Dzīvokļu fonds	1970. g.	1975. g.	1980. g.	1986. g.
Viss dzīvokļu fonds				
pavisam	34,4	38,6	43,1	49,5
vidēji uz 1 cilvēku (m ²)	14,5	15,7	17,1	18,8
Pilsētu iedzīvotāju fonds				
pavisam	20,3	23,7	27,2	31,3
vidēji uz 1 pilsētas iedzīvotāju (m ²)	13,8	14,6	15,7	17,0
Lauku dzīvokļu fonds				
pavisam	14,1	14,9	15,9	18,2
vidēji uz 1 lauku iedzīvotāju (m ²)	15,8	17,8	20,1	23,3

* Latvijas PSR tautas saimniecība 1986. gadā. Statistikas gadagrāmata. R., 1987., 232. lpp.

Ģimenes, vieninieka vai atsevišķi dzīvojošā ģimenes locekļa aizņemtās dzīvojamās platības lielums jāuzrāda veselos kvadrātmētros.

Noapaļojot jāievēro šādi noteikumi: ja aiz veselā skaitļa seko piecas desmitdaļas un vairāk, tad noapaļojot veselais skaitlis jāpalielina par vienu; ja aiz komata ir mazāk par piecām desmitdaļām, tad tās atmet (piemēram, 12,50 un 12,51 noapaļo uz 13, bet 12,49 — uz 12).

Dzīvojamajā platībā ieskaita visu dzīvojamo istabu kopplatību, izņemot iebūvēto skapju platību.

Ja ģimene, vieninieks vai atsevišķi dzīvojošais ģimenes loceklis aizņem istabas daļu, tad jānorāda tā platība, kāda no visas istabas pienākas viņiem (piemēram, ja 15 m² lielā kopmītnes istabā dzīvo 3 cilvēki, tad katram no viņiem jāieraksta 5 m²).

Ja ģimene vai vieninieks dzīvo atsevišķā mājā vai dzīvoklī, bet daļu platības izīrē, tad jānorāda visas ģimenes vai vieniekam piederošās dzīvojamās platības lielums.

Mūsu republikā dzīvokļu fonds nepārtraukti palielinās.

Dzīvojamais fonds republikā ik piecgadē palielinās par 4—5 miljoniem kvadrātmētru. Pilsētās šā pieauguma tempi ir augstāki nekā laukos. Tajā pašā laikā vidēji uz vienu iedzīvotāju dzīvokļu fonda kopējā platība laukos ir augstāka un pieaug straujāk nekā pilsētās (15 gadu laikā šis pieaugums laukos ir 7,1 m² un pilsētās — 2,9 m²).

Tautas skaitīšanā iegūs detalizētākus datus par kopējo dzīvojamo fondu un vidējo katra cilvēka nodrošinājumu ar to.

1989. GADA TAUTAS SKAITĪŠANAS ORGANIZĒŠANA

Skaitīšanas laika izvēle

Tas, ka 1989. gada tautas skaitīšanas laiks izvēlēts precīzi pulksten 12 naktī (24⁰⁰) no 11. uz 12. janvāri, nav nejauši, gadījuma pēc. Sāds masveida pasākums, kurā piedalās daudzi tūkstoši speciāli apmācītu cilvēku un kurš notiek pa desmit gadiem reizi, nevar tikt veikts bez īpašiem apsvērumiem.

Statistika ir zinātne, kurā pielieto zinātniski pamatotas darba metodes un kārtību. Tāpēc arī tautas skaitīšanas momentam un ilgumam ir sevišķa nozīme. Tā izvēlei ņemti vērā visi zinātnes un prakses apsvērumi. Galvenais kritērijs ir augstas kvalitātes, ar lielu ticamības pakāpi iegūtas ziņas, kas atbilst zinātnes un prakses prasībām.

Janvāris tautas skaitīšanai ir izdevīgākais mēnesis, jo tas ir pats pirmais mēnesis gadā. Tas, ka šajā mēnesī ir auksts laiks, izrādās tautas skaitīšanai labvēlīgs faktors, jo cilvēki vairāk turas pie mājas, daudz nebrauc ciemos, komandējumos un atvaļinājumos. Tātad, tautas skaitītājiem ir vieglāk satikt aptaujājamus viņu dzīvesvietā.

Nav nejaušība, ka izvēlēts tieši 12. janvāris kā skaitīšanas moments. Skolēniem ziemas brīvdienas jau beigušās, bet studentiem pats «karstākais laiks» — rit eksāmenu sesija. Tātad visi atrodas savā parastajā dzīvesvietā. 12. janvāris ir izdevīgs arī tādēļ, ka šis datums ir tuvu 1. janvārim. Daudzi statistiskie dati tiek fiksēti uz 1. janvāri. Tāpēc nav grūti pārreķināt iedzīvotāju skaitu uz šo datumu. 12. janvārī arī norimusi cilvēku kustība (izbraukumi, atgriešanās), kas saistīta ar Jaungadu.

12. janvāris ir ceturtdiena, nedēļas vidus. Kā zināms, šajā nedēļas dienā cilvēki vismazāk ir ceļā, vismazāk projām no mājas. Nedēļas nogalē vairāk nekā tās vidū cilvēki dodas atpūsties ārpus mājām — slēpot, ciemos, paceļot utt. Arī komandējumā darbinieki parasti dodas nedēļas sākumā, atgriežas — tās beigās. Tāpēc nedēļas vidū pat komandētie ir vairāk «uz vietas», t. i., komandējuma vietā.

Zinātniski organizētajās tautas skaitīšanās svarīgi ir nodrošināt skaitīšanas vienlaicību, t. i., lai par visiem iedzīvotājiem dati tiktu gūti precīzi noteiktā momentā, tiktu izdarīts «momentuzņēmums» visā mūsu valstī vienlaicīgi. Par šādu laiku tautas skaitīšanā nosaka momentu, kad beidzas viena un sākas nākošā diena, t. i., precīzi pusnaktī (pulksten 24⁰⁰). Arī šis moments nav izvēlēts gadījuma pēc. Nakti cilvēki lielākoties pavada savā dzīvesvietā. Tikai daļa no viņiem — naktsmaiņā strādājošie, vai citādi ārpus mājas esošie naktī nebūs savā dzīvesvietā. Šādu cilvēku ir daudz mazāk nekā to, kas šajā momentā (naktī) atradīsies savā dzīvesvietā.

Noteikts moments (dažreiz to sauc par «kritisko momentu») galvenokārt izvēlēts tāpēc, ka šajā laikā it kā tiek apturēta iedzīvotāju kustība un viņus fiksē «momentattēlā». Istenībā iedzīvotāju kustību apturēt nevar, pat ja to gribētu. Cilvēki ne tikai pārvietojas, t. i., brauc no viena ģeogrāfiskā punkta uz citu. Notiek arī tā sauktā dabiskā iedzīvotāju kustība: cilvēki dzimst un mirst. Tas šādam «momentuzņēmumam» ir neizdevīgi («sagroza ainu»). Daba nerēķinās ar cilvēku gribu. Latvijā ik dienas piedzimst ap 110 cilvēku, bet ap 70 — nomirst. Padomju Savienībā kopumā ik minūti piedzimst 9 bērni un 4 cilvēki nomirst.

Lai gan skaitīšanas moments fiksēts pusnaktī, tautas skaitītāji naktī cilvēkus skaitīšanā reģistrēs vienīgi ceļā (tālsatiksmes transporta līdzekļos), bet pie iedzīvotājiem mājās ieradīsies tikai no rīta vai dienas laikā. Skaitīšana sāksies 12. janvārī pulksten 8⁰⁰ no rīta un ilgs kā pilsētās tā laukos 8 dienas, t. i., 19. janvārī ieskaitot. Šajās dienās tad arī

tautas skaitītāji aptaujās iedzīvotājus viņu dzīvesvietā. Skaitīšanas momentu sauc par objektīvo laiku, bet periodu, kurā notiek datu ievākšana — par subjektīvo laiku.

Arī subjektīvā laika noteikšanai ir zinātnisks pamats. Ideāli, protams, būtu visus datus iegūt skaitīšanas momentā. Bet to veikt reāli nav iespējams daudzu iemeslu dēļ. Tādēļ noteikts neilgs termiņš — 8 dienas. Lai šo darbu veiktu norādītajā laikā, jāsakomplektē un jāapmāca nepieciešamais tautas skaitītāju, instruktoru kontrolieru un citu skaitīšanas darbinieku personāls. Tā kā skaitīšanas periods nav pārāk ilgs laiks, tad iedzīvotāji precīzi atceras (par to viņus arī bridinās masu informācijas līdzekļi), kur viņi atradušies skaitīšanas momentā un kādi pilsoņi viņu dzīvesvietā bijuši klāt bez pastāvīgajiem iemītniekiem.

Objektīvā un subjektīvā skaitīšanas laika «sabalansēšana» garantē, ka skaitīšana noris organizēti, un tās gaitā tiek iegūti pilnīgi un precīzi dati par iedzīvotāju skaitu un sastāvu.

Skaitīšanas sagatavošana

Kā jebkurš pasākums, kurā piedalās plašas ļaužu masas gan kā ziņu ievācēji, gan kā to ziņu sniedzēji, t. i., skaitītāji un aptaujājami, un kurš norit samērā īsā laikā, prasa lielu sagatavošanas darbu. Ja gribētu tēlaini izteikties, tad tautas skaitīšanu ar pilnām tiesībām var salīdzināt ar peldošu leduskalnu, no kura ūdens virspusē redzama labi ja viena astotā daļa, kamēr pārējā — paliek «normālam vērotājam» apslēpta.

Skaitīšanas sagatavošana ilgst vairākus gadus. Tūlīt arī jāpasaka, pāris gadi aizrit, kamēr tautas skaitīšanas dati tiek apstrādāti un publicēti. Statistikas organizācijās īstenībā notiek nepārtraukta gatavošanās kārtējai tautas skaitīšanai, kas savu kulmināciju sasniedz tautas skaitīšanas dienās. Tad seko datu sagatavošana apstrādei, apstrāde (ar elektroniskaitļošanas mašīnām), publikācijas, datu analīze.

Skaitīšanas vadība

1989. gadā, līdzīgi kā tas bija iepriekš, tautas skaitīšanas sagatavošana un veikšana uzdots statistikas iestādēm — PSRS Valsts statistikas komitejai un tās teritoriālajiem orgāniem — republikās, novados, apgabalos, rajonos un pilsētās.

Rajonos un pilsētās statistikas iestāžu vadītājiem skaitīšanas sagatavošanas un veikšanas laikā tiek doti vietnieki tautas skaitīšanas darbam. Katrā rajonā un pilsētā tautas skaitīšanai tiek organizētas nodaļas, instruktoru un skaitīšanas iecirkņi.

Tautas skaitīšanas sagatavošanai un veikšanai statistikas iestādes sastāda organizācijas plānu, kurā paredz visus pasākumus skaitīšanas darbu norisei.

Jau pirms organizācijas plāna izstrādes jāveic vairāki pasākumi:

- jāprecizē pilsēttipa apdzīvotās vietas un to robežas; jānokārto tajās ielu nosaukumi, kvartālu, ēku un dzīvokļu numerācija;

- jāprecizē vai arī jā sastāda no jauna pilsēttipa apdzīvoto vietu shematiskie plāni un rajonu kartes un jāapgādā ar tām statistikas iestādes;

- jāpārbauda pilsētu un lauku iedzīvotāju kārtējās uzskaites pilnība un pareizība;

- jāpārbauda uzskaites pilnība un pareizība dzīvokļu fonda dzīvokļu komunālajās organizācijās, kā arī tehniskās organizācijas birojos un ciemu padomēs;

- jā sastāda māju saraksti pilsēttipa apdzīvotajās vietās un lielajos ciematos, lauku apdzīvoto vietu saraksti.

Rajonu un pilsētu teritoriju sadale tautas skaitīšanas nodaļās, instruktoru un skaitīšanas iecirkņos jāveic pēc māju sarakstiem, lauku apdzīvoto vietu sarakstiem, slimnīcu, sanatoriju, atpūtas namu, viesnīcu, staciju u. c. līdzīgu iestāžu sarakstiem un attiecīgajiem kartogrāfiskajiem materiāliem.

Sis darbs veicams, par pamatu ņemot tautas skaitīšanas personāla vidējās noslodzes normas.

Pilsēttipa apdzīvotās vietās skaitīšanas pamatiecirkņi (neskaitot skaitīšanas iecirkņus slimnīcās, sanatorijās, atpūtas namos, viesnīcās, stacijās u. tml.) var sastāvēt no mājas daļas, visas mājas, visas un daļas citas mājas vai vairākām mājām ar kopējo iedzīvotāju skaitu vidēji ap 400 cilvēku. Lauku teritorijās skaitīšanas iecirkņi var veidot daļa no apdzīvotās vietas, veselās apdzīvotās vietas, vairākām apdzīvotajām vietām. Laukos vienam skaitīšanas iecirknim vidējais iedzīvotāju skaits apmēram 300 cilvēku. Maksimālā slodze vienam tautas skaitītājam nedrīkst pārsniegt 600 cilvēku pilsētās un 500 cilvēku lauku teritorijās.

Organizējot tautas skaitīšanas iecirkņus, nedrīkst pieļaut tādu iecirkņu izveidošanu, kuri pilsētās sastāvētu no vairāku māju daļām un laukos no dažādu apdzīvoto vietu daļām. Atsevišķos skaitīšanas iecirkņos var tikt dalīta tāda māja vai lauku apdzīvotā vieta, kurā iedzīvotāju skaits pārsniedz maksimālo slodzes normu vienam tautas skaitītājam.

Vienu instruktora kontroliera iecirkņi parasti veido no 4—5 skaitīšanas iecirkņiem pilsētās un 4 iecirkņiem laukos. Instruktora kontroliera maksimālā slodze nedrīkst pārsniegt 3 tūkstošus iedzīvotāju. Instruktora iecirkņa sastāvā pilsētās parasti iekļauj vienu vai vairākus blakusesošos kvartālus un laukos — vienu vai vairākas ciema padomes vai apdzīvotās vietas. Starp instruktoru iecirkņiem daļa tikai tādas pilsētas kvartālus un lauku ciema padomes vai apdzīvotās vietas, kuros iedzīvotāju skaits pārsniedz viena instruktora kontroliera maksimālo slodzi.

Tautas skaitīšanas nodaļas organizē vidēji no 8 instruktoru pamatiecirkņiem pilsētās un 6 instruktoru iecirkņiem laukos. Skaitīšanas nodaļas veido ar tādu aprēķinu, lai tās saglabātu nedalītas administratīvās teritorijas.

Tautas skaitīšanas organizācijas plānu rajonā vai pilsētā sastādīja attiecīgās statistikas iestādes vadītājs 1988. gada maijā, bet tautas skaitīšanas kopplānu mūsu republikā sa-

stādīja Latvijas PSR Valsts statistikas komiteja 1988. gada jūlijā. So darbu veica, ievērojot visas tās prasības, kuras liktas tautas skaitīšanas organizatoriskā plāna pamatā. Taču dzīve un reālā situācija ievieš savas korektīvas.

Lai gan 1989. gada tautas skaitīšanas organizatoriskais plāns pamatos sastādīts kā rajonos un pilsētās, tā arī republikā kopumā savlaicīgi, tā galīgā noformēšanā precizējumi tiks izdarīti līdz skaitīšanas sākumam un pat tās gaitā. Nemot vērā to, ka pamatprasības organizācijas plāna izstrādē un skaitīšanas personāla slodzes normās pašreizējā tautas skaitīšanā saglabātas apmēram līdzīgas 1979. gada skaitīšanai, iepazīsimies, kaut īsumā, ar skaitīšanas organizāciju iepriekšējā skaitīšanā.

1979. gadā Latvijā izveidoja 150 skaitīšanas pamatnodaļas, no tām pilsētās 71, laukos — 32, un 47 bija jauktās nodaļas. Bez tam 2 skaitīšanas nodaļas izveidoja slimnīcās, viesnīcās, sanatorijās. Instruktoru pamatiecirkņu skaits sastādīja 1033, no kuriem 585 izveidoja pilsētās un 434 laukos, kamēr 14 iecirkņi bija jauktie iecirkņi. Bez tam 114 instruktoru iecirkņi bija slimnīcās, viesnīcās, sanatorijās. Visvairāk bija skaitīšanas pamatiecirkņu — 4387, no kuriem pilsētās bija 2597 iecirkņi un laukos — 1790 iecirkņi. Slimnīcās un līdzīgās iestādēs bez tam bija 1924 skaitīšanas iecirkņi.

Kadru sagatavošana

Tautas skaitīšanas organizatoriskos darbus veic statistikas iestādes, kas piesaista lielu palīgu pulku. Tāpēc arī tautas skaitīšanā iesaista uzņēmumu, kolhozu, iestāžu, organizāciju darbiniekus, kā arī augstāko mācību iestāžu un vecāko kursu speciālo vidusskolu, tehnikumu audzēkņus, kuri tieši veic skaitīšanu. Parasti piedalās kvalificēti cilvēki, kuri saistīti ar uzskaites ekonomisko darbu.

Uzņēmumu, iestāžu un citus izraudzītos tautas skaitīšanas kadrus personāli izskata un apstiprina attiecīgā izpildko-

miteja, kad tā ir saņēmusi statistikas iestāžu iesniegtos tautas skaitīšanas dalībnieku sarakstus.

Kadru izraudzīšana un apstiprināšana notiek 1988. gada augustā un oktobrī. Pie tam tautas skaitīšanā iesaistītie cilvēki uz noteiktu laiku tiek atbrīvoti no darba viņu pamatdarbavietās uzņēmumos, kolhozos, iestādēs un organizācijās. Lai tautas skaitīšanā varētu piedalīties mācību iestāžu audzēkņi, daļēji pārkārto mācību plānus ar nolūku izbrīvēt mācību iestāžu audzēkņus no mācībām un studentus no eksāmenu sesijas.

No savas darbavietas pilnīgi tiek izbrīvēti skaitīšanas darbos iesaistītie cilvēki uz šādu laiku:

skaitītāji pilsētās — uz 18 un lauku teritorijās — uz 20 darbadienām. Tajos lauku tautas skaitīšanas iecirkņos, kuros nenotiks kontrolapstaiga — uz 18 darbadienām;

pilsētu instruktori — uz 28 un laukos — uz 30 darbadienām;

skaitīšanas nodaļu vadītāji un viņu palīgi pilsētās un laukos — uz 58 darbadienām;

statistikas iestāžu priekšnieku vietnieki tautas skaitīšanā rajonos un pilsētās tiek izbrīvēti no pamatdarba uz 3,5 mēnešiem.

Tautas skaitīšanas dalībniekiem, kurus apstiprina izpildkomitejas, saglabā darbavietā vidējo darba algu (ieskaitot darba algas fondā pārskaitītās prēmijas), bet studentiem un speciālo vidējo mācību iestāžu audzēkņiem — stipendiju. Bez tam tautas skaitīšanas dalībnieki saņem arī vienreizēju samaksu, kuras lielums atkarīgs no skaitīšanā paveiktā darba apjoma (skaitīšanā ieņemamā amata).

Ārpus pamatiecirkņiem, piemēram, slimnīcās, sanatorijās, viesnīcās u. c., tautas skaitīšanu organizē attiecīgās iestādes administrācija, izraugot no saviem darbiniekiem skaitītājus un instruktorus. Arī šie darbinieki pielīdzināti pārējiem tautas skaitīšanas dalībniekiem. Katram tautas skaitīšanas dalībniekam izsniedz tautas skaitītāja apliecību un arī žetonu.

Nemot vērā to, ka ikvienā tautas skaitīšanā lielākā daļa skaitīšanas dalībnieku šajā darbā piedalās pirmoreiz un to, ka arī jau pieredzējušiem skaitīšanas dalībniekiem katrā tautas skaitīšanā daudz kas jāiemācās no jauna, skaitīšanas sagatavošanas gaitā notiek dalībnieku apmācības. Vadošo statistikas iestāžu speciālisti šādu kadru sagatavošanas posmu jau sāka 1988. gada jūlijā un augustā. Tautas skaitīšanā iesaistītie vadošie darbinieki tiek apmācīti 1988. gada oktobrī un novembrī.

Masveida kadri — skaitīšanas nodaļu vadītāju palīgi un instruktori kontrolieri — apmācības veic 1988. gada novembrī, bet skaitītāji — 1988. gada decembrī.

Kadru apmācības notiek, gan izstudējot vajadzīgos instrukcijas materiālus, gan praktiski aizpildot skaitīšanas lapas un citus dokumentus. Pēc mācībām skaitīšanas dalībnieku zināšanas pārbauda. Pēc tam skaitīšanas dalībniekiem izsniedz apliecības un speciālus tautas skaitīšanas žetonus.

1979. gadā Latvijā tautas skaitīšanā piedalījās vairāk nekā 10 tūkstoši cilvēku. Taču viņu līdzdalība šajā skaitīšanā bija dažāda. Visvairāk bija tautas skaitītāju 8 tūkstoši. No viņiem apmēram 5800 bija skaitītāji pamatiecirkņos. Instruktoru kontrolieru skaits kopā sastādīja apmēram 1600 cilvēku, no viņiem pamatiecirkņos — 1400 cilvēki. Kā tautas skaitīšanas nodaļas vadītāji un viņu palīgi darbojās apmēram 400 cilvēki. Dažāda bija šo cilvēku līdzdalības pakāpe, t. i., viņu darbaslodze skaitīšanā. Vislielākā slodze darbā bija skaitīšanas pamatdalībniekiem — pamatiecirkņu skaitītājiem un instruktoriem kontrolieriem, kuri skaitīšanas laikā nevarēja rēķināties ar nostrādātajām stundām. Īpaši tas attiecas uz lauku teritorijās strādājošajiem tautas skaitītājiem. Janvāra sals un sniegs nelutināja nevienu skaitīšanas līdzdalībnieku.

Skaitīšanas kārtība

Kā jau teikts, iedzīvotāju reģistrēšana skaitīšanas lapās sāksies 1989. gada 12. janvārī pulksten 8⁰⁰ no rīta un turpināsies kā pilsētās, tā laukos 8 dienas, t. i., 19. janvārī ieskaitot.

Skaitīšanu veiks katra iedzīvotāja dzīvesvietā, kaut arī tā būtu pagaidu, bet nevis pēc darbavietas vai dienesta vietas. Skaitīšanu izdara speciāli apmācīti skaitītāji, aptaujājot iedzīvotājus un ziņas ierakstot telpā dzīvojošo sarakstos un skaitīšanas lapās.

Iedzīvotājus, kuri skaitīšanas laikā dzīvo ārpus savas pastāvīgās dzīvesvietas, ieraksta sarakstos un skaitīšanas lapās kā viņu pastāvīgajā dzīvesvietā ar atzīmi par pagaidu prombūtni, tā arī pagaidu dzīvesvietā ar atzīmi par pagaidu dzīvošanu. Tādā kārtā tautas skaitīšanā reģistrē divas iedzīvotāju kategorijas — pastāvīgos iedzīvotājus, izdalot pagaidām promesošos, un klātesošos, izdalot pagaidām dzīvojošos.

Saskaņā ar to sarakstos un skaitīšanas lapās jāieraksta: visi ģimenes locekļi un visi vieninieki, kuri pastāvīgi (parasti) dzīvo šajā telpā, ieskaitot pagaidām promesošos (izbraukušos komandējumā, pagaidu vai sezonas darbos, ražošanas praksē, brīvdienās, viesos pie radiem un paziņām, kā arī tos, kuri atrodas slimnīcā, sanatorijā, dzemdību namā, internātskolā un skolas internātā vai atpūšas atpūtas namā), ja viņu prombūtne nepārsniedz 6 mēnešus;

telpā pagaidām dzīvojošās (apmetušās) personas, kuras pastāvīgi dzīvo ārpus attiecīgās padomes robežām;

visi šeit dzīvojošie, kuriem nav citas pastāvīgās dzīvesvietas.

Ieraksti telpā dzīvojošo sarakstos un skaitīšanas lapās jāizdara neatkarīgi no pierakstīšanās un tās rakstura (pastāvīgās vai uz laiku) un neatkarīgi no tiesībām uz dzīvojamo platību šajā vai citā vietā (piemēram, ja cilvēks pierakstīts vienā vietā, bet patiesībā dzīvo citur, tad viņš jāuzskaita faktiskajā dzīvesvietā).

Tautas skaitīšanā reģistrē visus padomju pilsoņus un ārvalstu pilsoņus, kuri atrodas Padomju Savienības teritorijā, kā arī padomju pilsoņus ārzemēs.

Personas, kuras pārbraukušas uz citu pastāvīgo dzīvesvietu vai uz citu pastāvīgu darbu; Padomju Armijas un Jūras Kara Flotes rindās esošos (atskaitot militārajās apmācībās iesauktos); mācību vietā dzīvojošos augstskolu studentus, vidējo speciālo mācību iestāžu, profesionāli tehnisko vidusskolu, Suvorova un Nahimova skolu audzēkņus, personas, kuras atrodas kursos ar 6 mēnešu un ilgāku mācību laiku, neatkarīgi no izbraukšanas laika no viņu agrākās pastāvīgās dzīvesvietas, kā arī visus vairāk nekā 6 mēnešus pirms tautas skaitīšanas izbraukušos sarakstos un skaitīšanas lapās viņu iepriekšējā dzīvesvietā vispār neierakstā (pat tad, ja šās personas saglabā materiālos sakarus ar uzskaitāmo ģimeni un tiesības uz dzīvojamo platību), bet reģistrē jaunajā dzīvesvietā kā pastāvīgi dzīvojošos pilsoņus.

Kā pastāvīgi dzīvojošās jāuzskaita arī visas personas, kuras nevar uzrādīt pastāvīgo dzīvesvietu, un personas, kuras izbraukušas no iepriekšējās pastāvīgās dzīvesvietas uz citu vietu, ja, skaitīšanas laikā pārbraucot, skaitītājs viņas sastapis trešajā vietā.

Diplomātiskajās, tirdzniecības un citās PSRS pārstāvniecībās ārvalstīs strādājošie padomju pilsoņi un viņu ģimenes locekļi, kā arī uz ārvalstīm mācīties un dienesta komandējumā izbraukušie (uz mēnesi un ilgāk), pastāvīgajā dzīvesvietā Padomju Savienībā tautas skaitīšanas sarakstos un skaitīšanas lapās vispār nav jāieraksta.

Jāatgādina, ka tautas skaitīšana aptvers arī cilvēkus, kuri naktī no 11. uz 12. janvāri būs vilcienos, tālsatiksmes autobusus, jūras kuģos, vilcienu un autobusu stacijās, lidostās un jūras flotes ostās. Šos pasažierus skaitīšanā šajā naktī reģistrēs satiksmes līdzekļos vai tos gaidot stacijās un ostās.

Skaitīšanā reģistrēs cilvēkus, kuri skaitīšanas laikā atradīsies slimnīcās, dzemdību namos, sanatorijās (izņemot profilaktorijos esošos), atpūtas namos (atskaitot tos atpūtas

namus, kur cilvēki uzturas vienu divas dienas), kā arī viesnīcās, kolhoznieku namos un tamlīdzīgās cilvēku īslaicīgas uzturēšanās vietās. Šajās vietās reģistrāciju veiks vai nu šo iestāžu darbinieki, kuri apmācīti par tautas skaitītājiem, vai arī pamatiecirkņu skaitītāji, vadoties no skaitīšanā reģistrējamo cilvēku skaita. Šajās iestādēs tautas skaitīšana noritēs vienas dienas laikā, t. i., 12. janvārī. Pilsoņiem, kuri minētajās iestādēs ieradīsies kādā no turpmākajām skaitīšanas dienām, t. i., līdz 19. janvārim, tiks sastādītas kontrollapas, ja viņiem nebūs izziņas, ka viņi tautas skaitīšanā jau reģistrēti.

Iestādēs, kurās cilvēki pastāvīgi dzīvo (bērnu namos, vecoļaužu pansionātos un invalīdu pansionātos, internātskolās un skolu internātos), skaitīšanu veic šo iestāžu darbinieki, kuri speciāli apmācīti, vai arī pamatiecirkņu skaitītāji 1—8 dienu laikā (atkarībā no reģistrējamo pilsoņu skaita).

Tautas skaitīšanas programma izstrādāta, lai uz skaitīšanas lapas pirmajiem 13 jautājumiem atbildētu visi iedzīvotāji. Tā ir pilnīgā tautas skaitīšana. Papildus jautājumi aptver 25% pastāvīgo iedzīvotāju. Tā ir izlasveida skaitīšana.

Izlasveida skaitīšanā par atlasē vienību ir dzīvojamā telpa — dzīvoklis, viendzīvokļa māja, istaba kopmītnē, bērnumamā, vecoļaužu vai invalīdu namos, pansionātā, kā arī dzīvoklis vai istaba ar pastāvīgi dzīvojošajiem iedzīvotājiem viesnīcās, kolhoznieku namos, skolās, slimnīcās, sanatorijās u. c.

Dzīvojamo telpu atlase izlasveida skaitīšanā ir mehāniska (katra ceturtā telpa) instruktora iecirkņa ietvaros.

Tiem iedzīvotājiem, kuru dzīvojamās telpas nav iekļuvušas izlasveida aptaujā, skaitītājs sastāda pilnīgās skaitīšanas lapas (veidlapa «2S»), par iedzīvotājiem, kuru telpas iekļautas izlasveida skaitīšanā — izlasveida skaitīšanas lapas (veidlapa «3V»).

Tautas skaitīšanas kārtība ir stingri reglamentēta. Viss skaitīšanas process ilgst divas nedēļas, t. i., no 7. līdz

26. janvārim. Šajā laikā veic trīs savstarpēji atšķirīgas, taču saistītas, secīgas tautas skaitīšanas stadijas.

Pirmajā stadijā (no 7. līdz 11. janvārim) veic visu telpu iepriekšējo apstaigu. Tā nepieciešama, lai precizētu dokumentos ierakstītās ziņas par iedzīvotājiem; skaitītāji iepazīstas ar savu skaitīšanas iecirkni.

Otrajā stadijā (no 12. līdz 19. janvārim) notiek iedzīvotāju reģistrācija skaitīšanā; tajā norit skaitīšana. Šīs 8 dienas ir kulminācija, augstākais vilnis visā skaitīšanas sagatavošanas un veikšanas laikā. Pašas skaitīšanas datu reģistrācijas, t. i., skaitīšanas lapu u. c. dokumentu aizpildīšanas kārtība ir detalizēti izstrādāta. Tikai ievērojot šos, kā sākumā var likties pārāk sīki formulētos noteikumus, iespējams panākt to precizitāti, kāda nepieciešama iedzīvotāju skaita, viņu izvietojuma teritorijā un sastāva vispusīgam raksturojumam. Tātad, 20. un 21. janvārī notiek materiālu pieņemšana no skaitītājiem.

Trešajā stadijā (no 22. līdz 26. janvārim) izdara kontrolapstaigu, kuras gaitā izlabo skaitīšanā pieļautās kļūdas. Kontrolapstaigas uzdevums ir pārbaudīt iedzīvotāju skaitu un ierakstus tautas skaitīšanas dokumentos. Lai gan kontrolapstaigu veic izlasveidā, tās uzdevums ir novērst skaitīšanā pieļautās kļūdas. Jāteic, kontrolapstaigai ir arī psiholoģisks uzdevums: skaitītājam jāreķinās ar to, ka viņa darba kvalitāti pārbaudīs. Tas ceļ tautas skaitītāja atbildību.

Mūsu republikā tautas skaitīšana noris atbilstoši Vissavienības tautas skaitīšanas noteiktajai kārtībai. Tautas skaitīšanu sāk un beidz visā Padomju Savienībā vienā un tajā pašā laikā. Tas nepieciešams, lai tautas skaitīšanā iegūtās ziņas būtu vienvēidīgas metodoloģiski un arī veikšanas termiņos.

Piecu dienu laikā (no 1989. gada 7. līdz 11. janvārim ieskaitot) skaitītāji izdara iepriekšējo apstaigu visās sava iecirkņa telpās (kā dzīvojamajās, tā arī uzņēmumu un organizāciju telpās, kurās var dzīvot cilvēki, kaut arī īslaicīgi) un pārbauda iepriekšējos instruktora kontroliera izdarītos

ierakstus skaitītāja piezīmju grāmatiņā, namu un lauku apdzīvoto vietu sarakstos.

Skaitīšanas laikā pirms skaitīšanas lapu izpildīšanas skaitītājs katrā telpā noskaidro, cik ģimeņu un vieninieku tajā dzīvo. Tad tautas skaitītājs visus šajā telpā uzskaitāmos ieraksta telpā dzīvojošo sarakstā.

Katrā ģimenē un par visiem vieniniekiem un atsevišķi dzīvojošajiem ģimenes locekļiem skaitītājs noskaidro:

kurš no pastāvīgi dzīvojošajiem nakti no 11. uz 12. janvāri pavadījis šeit un reģistrējams skaitīšanā bez atzīmes par pagaidu prombūtni;

kurš no pastāvīgi dzīvojošajiem nakti no 11. uz 12. janvāri bijis pagaidu prombūtnē un reģistrējams skaitīšanā ar atzīmi par pagaidu prombūtni (jānoskaidro prombūtnes cēlonis un ilgums);

kurš no attiecīgajā telpā parasti nedzīvojošiem nakti no 11. un 12. janvāri pavadījis šeit un reģistrējams skaitīšanā kā pagaidām dzīvojošais. Atsevišķu sarakstu sastāda:

katram atsevišķam dzīvoklim;

katrai atsevišķai mājai (ja tajā ir viens dzīvoklis), vasarnīcai un citām viendzīvokļa ēkām;

katrai atsevišķai kopmītnes istabai.

Slimnīcās, sanatorijās, atpūtas namos, internātskolās, bērnunamos, vecoļaužu pansionātos un invalīdu pansionātos, viesnīcās u. tml. iestādēs sarakstu sastāda katrai palātai, istabai vai numuram (atkarībā no tā, kā tiek izdarīti ieraksti attiecīgo iestāžu grāmatās).

Katrā telpā dzīvojošie ierakstāmi vai nu pilnīgās, vai izlasveida skaitīšanas sarakstā. Izlasveida skaitīšanas sarakstā ieraksta skaitītāja piezīmju grāmatiņās atzīmētās katras ceturtais telpas iedzīvotājus (divdesmitpiecprocentīgā izlase). Izlasveida skaitīšanā neiekļuvušajās telpās dzīvojošos ieraksta pilnīgās skaitīšanas sarakstā.

Pilnīgās un izlasveida tautas skaitīšanas saraksti ir vienādi un tiek numurēti ar vienotu kārtas numerāciju skaitīšanas iecirkņa ietvaros. Katrā sarakstā tautas skaitītājs ieraksta savā piezīmju grāmatiņā norādīto numuru un pasvītro vārdus «pilnīgā skaitīšana» (ja telpa nav iekļuvusi izlasveida skaitīšanā) vai «izlasveida skaitīšana» (ja telpa iekļuvusi izlasveida skaitīšanā).

Telpā dzīvojošos pilsoņus sarakstos ieraksta pa ģimenēm. Ja rodas grūtības noteikt ģimenes sastāvu, jāvadās pēc tā, ka ar ģimeni saprot kopā dzīvojošu personu kopu, ko saista radniecība vai svainība un kopīgs budžets.

Katrai sarakstā ierakstītajai personai attiecīgās telpas robežās ir kārtas numurs, ko norāda. Bez tam katram aptaujājamajam ģimenes loceklim tautas skaitītājs ieraksta kārtas numuru aptaujājamā ģimenes robežās, bet vieniniekiem un atsevišķi dzīvojošajiem ģimenes locekļiem ieraksta № 1. Minēsim piemēru. Telpā dzīvo divas ģimenes un vieninieks, pie kam vienā ģimenē ir divi cilvēki, bet otrā — trīs cilvēki. Ja sarakstā vispirms ierakstīti visi vienas ģimenes locekļi, pēc tam vieninieks un otras ģimenes locekļi, tad šajā gadījumā vieniniekam būs trešais kārtas numurs telpas robežās un № 1 ģimenes robežās, bet otrās ģimenes pirmajam loceklim — № 4 telpas robežās un № 1 ģimenes robežās.

Pilsoņus, kuri ģimenē dzīvo pagaidām, šās ģimenes sastāvā (neatkarīgi no radniecības vai svainības pakāpes) neiekļauj un uzskaita kā atsevišķi dzīvojošus ģimenes locekļus vai vieniniekus, vai atsevišķu ģimeni (ja ģimene dzīvo pagaidām). Viņiem tiek ierakstīti savi numuri. Tā, piemēram, ja dēls students, kurš pastāvīgi dzīvo mācību vietā, nakti no 11. uz 12. janvāri pavadījis pie vecākiem, šādā gadījumā vecāku ģimenes sastāvā viņu neiekļauj, bet uzskaita kā atsevišķi dzīvojošu ģimenes locekli un viņam ieraksta № 1.

Katras personas uzvārds, vārds un tēvvardi jāieraksta pilnīgi, bez jebkādiem saīsinājumiem. Tā, piemēram, jāieraksta Bērziņš Jānis Pētera d.

No savas pastāvīgās dzīvesvietas pagaidām promesošajām personām jāieraksta prombūtnes cēlonis (piemēram, komandējumā), prombūtnes ilgums (piemēram, 1 mēnesis). Ja prombūtnes ilgums nesasniedz mēnesi, jāieraksta «mazāk par mēnesi».

Par pagaidām promesošajiem uzskata personas, kuras pastāvīgi (parasti) dzīvo šeit, bet pulksten 12 naktī no 11. uz 12. janvāri atradušās ārpus attiecīgās pilsētas, pilsētciemata vai ciema padomes teritorijas robežām, ja viņu prombūtne nepārsniedz 6 mēnešus (izbraukušie pagaidu vai sezonas darbos, komandējumā, brīvdienās, ražošanas praksē, viesos pie radiem un paziņām).

Par pagaidām promesošām savā pastāvīgajā dzīvesvietā uzskata arī:

personas, kuras ārstējas slimnīcā (ja viņu prombūtne pastāvīgajā dzīvesvietā nepārsniedz 6 mēnešus) un sanatorijā (izņemot profilaktorijus); atpūšas atpūtas namā (izņemot vienas un divu dienu namus); atrodas dzemdību namā, mācās internātskolā (izņemot pastāvīgi tur dzīvojošos) un sanatorijas tipa mežaskolā, kā arī skolu un internātā dzīvojošie audzēkņi, pat ja slimnīca, sanatorija, atpūtas nams, dzemdību nams, internātskola, sanatorijas tipa mežaskola un skolas internāts atrodas tās pašas padomes teritorijā, kur šās personas dzīvo pastāvīgi;

personas, kuras iesauktas militārajās apmācībās, atrodas iepriekšējā ieslodzījumā (izmeklēšanā), kā arī arestētas par sīko huligānismu un citiem pārkāpumiem uz laiku līdz 30 diennaktīm.

Par pagaidām promesošajām neuzskata personas, kuras pastāvīgi dzīvo šajā telpā un kuras pulksten 12 naktī no 11. uz 12. janvāri neatradās mājās, bet tās pašas padomes teritorijā (teātri, viesos), vai arī atradās ārpus attiecīgās padomes teritorijas robežām, taču nevarēja tikt uzskaitītas kāda turpmāk minētā iemesla dēļ:

strādāja naktsmaiņā, atradās postenī, dežūrā vai kādos citos nakts darbos;

izpildīja dienesta pienākumus, pat ja viņu prombūtne ilgusi vairākas diennaktis (dzelzceļa, ūdens, gaisa un automobiļu transporta darbinieki; personas, kuras pavadīja kravas vai pasta transportu);

atradās vietējās satiksmes un piepilsētas vilcienos, vietējās satiksmes autobusos, gaidīja tos vai pavadīja aizbraucējus;

atradās vienas vai divu dienu atpūtas namā, profilatorijā (nakts sanatorijā), diennakts bērnudārzā un mazbērnu novietnē;

atradās ceļā, bija aizbraukušas uz tirgu (gadatirgu) un neapmetās tādā vietā, kur viņas varētu reģistrēt skaitīšanā; bija aizbraukušas medībās, zvejojot u. tml.;

bija aizbraukušas uz ārvalstīm īslaicīgā komandējumā (uz laiku, mazāk par mēnesi) vai atpūsties, ārstēties, viesos pie radiem un paziņām vai kā tūristi (neatkarīgi no prombūtnes ilguma).

Attiecīgajā telpā pagaidām dzīvojošajām personām jāieraksta viņu pastāvīgās dzīvesvietas adrese un šo personu prombūtnes ilgums no pastāvīgās dzīvesvietas. Ja prombūtnes ilgums nesasniedz mēnesi, jāieraksta «mazāk par mēnesi».

Par pagaidām dzīvojošām uzskata personas, kas pulksten 12 naktī no 11. uz 12. janvāri bijušas šeit, bet viņu pastāvīgā dzīvesvieta ir ārpus tās pilsētas, pilsētciemata vai ciema padomes robežām, kuras teritorijā šās personas skaitīšanas brīdī atradās.

Par pagaidām dzīvojošajiem jāuzskata:

personas, kuras atbraukušas komandējumā, pagaidu vai sezonas darbos, ražošanas praksē, brīvdienās, viesos pie radiem un paziņām, ja viņu prombūtne pastāvīgajā dzīvesvietā nepārsniedz 6 mēnešus;

personas, kuras atrodas viesnīcā un iebraucēju telpās (izņemot pastāvīgi šeit dzīvojošos un personas, kuras nevar uzrādīt citu pastāvīgo dzīvesvietu).

Personas, kuras ārstējas slimnīcā (ja viņu uzturēšanās tur nepārsniedz 6 mēnešus) un sanatorijā (izņemot profilaktorijs); atpūšas atpūtas namā (izņemot vienas un divu dienu namus); atrodas dzemdību namā; mācās internātskolā (izņemot pastāvīgi tur dzīvojošos) un sanatorijas tipa mežaskolā, kā arī skolu internātā dzīvojošie audzēkņi skaitīšanā jāreģistrē kā pagaidām dzīvojošie (bet viņu pastāvīgajā dzīvesvietā — kā pagaidām promesošie), pat ja viņu pastāvīgā dzīvesvieta ir tās pašas vietējās padomes teritorijā, kur atrodas slimnīca, sanatorija, atpūtas nams, dzemdību nams, minētā skola vai skolas internāts.

Atsevišķu pilnīgās tautas skaitīšanas lapu (forma «2S») sastāda pilnīgās skaitīšanas sarakstā ierakstītajām katrām trim personām.

Atsevišķu izlasveida skaitīšanas lapu sastāda katrai izlasveida skaitīšanas sarakstā ierakstītajai personai.

Sarakstus un skaitīšanas lapas izpilda tautas skaitītājs, aptaujājot iedzīvotājus.

Ja tautas skaitītāja ierašanās laikā kāds no telpā dzīvojošajiem cilvēkiem nav klāt, skaitītājs sarakstā un skaitīšanas lapā drīkst ierakstīt pārējo ģimenes locekļu sniegtās ziņas par promesošo personu, ja attiecīga cita persona var sniegt izsmeltošas atbildes uz visiem skaitīšanas lapas un saraksta jautājumiem. Ja ģimenes locekļi nevar sniegt nepieciešamās ziņas par promesošo personu, tad skaitītājam sarakstā un skaitīšanas lapā jāieraksta promesošās personas uzvārds, vārds un tēvvārds un jāaptaujā viņš pats atkārtotā apmeklējuma laikā.

Ziņas par vieniniekiem un ģimenēm, kuras jāuzskaita attiecīgajā telpā, bet pilnā sastāvā visu skaitīšanas laiku atrodas prombūtnē, skaitītājs iegūst no kaimiņiem, nama administrācijas, ciema padomes locekļiem vai kolhoza valdes.

Atbildes uz skaitīšanas lapas jautājumiem tiek izpildītas ierakstu vai grafisko zīmju veidā.

Visām personām, kuras uzskaitītas kā attiecīgajā telpā pagaidām dzīvojošas personas, skaitītājs izsniedz uzziņu par registrēšanu skaitīšanā.

Personas, kurām izsniegta uzziņa par registrēšanu tautas skaitīšanā, nedrīks otrreiz ierakstīt sarakstos un skaitīšanas lapās ārpus viņu pastāvīgās dzīvesvietas. Kā pagaidām promesošās šās personas pastāvīgajā dzīvesvietā sarakstos un skaitīšanas lapās ieraksta arī tad, ja ir uzziņa.

Ja attiecīgajā telpā pastāvīgi vai pagaidām dzīvo personas, kuras pulksten 12 naktī no 11. uz 12. janvāri atradās citā vietā, kur tās bija jāuzskaita kā pagaidām vai pastāvīgi dzīvojošas (bez ieraksta un zīmes par pagaidu prombūtni), skaitītājam jānoskaidro, vai šām personām ir uzziņa par registrēšanu skaitīšanā. Personām, kam uzziņu nav, sastāda kontrollapu.

Kā jau teikts kontrolapstaigu izdara instruktors kontrolieris kopā ar skaitītāju laikā no 1989. gada 22. līdz 26. janvārim (ieskaitot).

Telpās, kur notiek kontrolapstaiga, instruktoram kontrolierim jāpārbauda, vai visas ģimenes un vieninieki, ieskaitot pēc 11. janvāra atbraukušos, registrēti tautas skaitīšanā.

Par visām personām, kā pastāvīgi dzīvojošajām attiecīgajā telpā, tā arī par pagaidām dzīvojošajām, jānoskaidro, kur viņas atradušās naktī no 11. uz 12. janvāri.

Personas, kuras bija jāuzskaita attiecīgajā telpā, bet kuras tautas skaitītājs nav registrējis, instruktors kontrolieris ieraksta telpā dzīvojošo cilvēku sarakstā un izpilda skaitīšanas lapas. Personām, kuras bija jāreģistrē skaitīšanā kādā citā vietā, bet kurām nav uzziņas par registrēšanu skaitīšanā, kontrolapstaigas laikā sastāda kontrollapu un iesniedz uzziņu.

Mazāk kompetentam cilvēkam var likties, ka skaitīšanā noteiktā kārtība ir nevajadzīgi sarežģīta. Līdzšinējā tautas

skaitīšanas pieredze Padomju Savienībā un citās zemēs rāda, ka tautas skaitīšanā sīkumu nav.

Tautas skaitīšanas kārtība nepieļauj ne cilvēka vairākkārtēju reģistrāciju, ne arī viņa neregistrēšanu skaitīšanā. Precizitāti panāk ar vairākkārtēju kontroli. Šaubu gadījumos par pilsoņiem izpilda speciālus dokumentus un uz to pamata vai nu reģistrē skaitīšanas gaitā izlaistos pilsoņus, vai arī anulē skaitīšanā atkārtoti reģistrētos pilsoņus. Šādu precizēšanu veic gan tautas skaitīšanas gaitā, gan arī pēc tās pabeigšanas.

Sajā ziņā liela nozīme ir kontrolapstaigai pēc skaitīšanas pabeigšanas. Tā, piemēram, 1986. gada decembrī veiktajā izmēģinājuma tautas skaitīšanā Valmieras rajonā konstatēja, ka no 73 skaitīšanas pamatiecirkņiem kontrolapstaigas laikā 45 iecirkņos skaitīšanā bija pieļauta cilvēku neuzskaitīšana, bet 5 iecirkņos tika konstatēta vairākkārtēja pilsoņu reģistrācija skaitīšanā. Tātad, lai gan pastāv rūpīgi izstrādāta skaitīšanas kārtība, tomēr tiek pieļautas kļūdas. Tās novērš gan skaitīšanas gaitā, gan kontrolapstaigas laikā. Visa veiktā darba rezultātā tiek panākta augsta tautas skaitīšanas datu precizitāte.

Skaitīšanas datu automatizētā izstrāde un izmantošana

Pēc tam, kad tautas skaitīšanas lapas un citi dokumenti aizpildīti, pārbaudīti un sagatavoti rezultātu apkopošanai, tos izstrādā elektronskaitīšanas mašīnas (ESM) automatizētās datu izstrādes ietvaros.

Jāpaskaidro, ka 1989. gada Vissavienības tautas skaitīšanas materiālu automatizēto izstrādi veiks vairākos posmos:

- pirmais posms — iepriekšējo datu ieguve, 1989. gada marts;
- otrais posms — pamatrezultātu ieguve, 1989. gada jūlijs;

trešais posms — tautas skaitīšanas materiālu pilnīga izstrāde, 1990. gada marts.

Tautas skaitīšanas datu izstrādē piedalīsies Padomju Savienības statistikas iestāžu tautas skaitīšanas centri savienotajās republikās un galvenajā centrā Maskavā. Minētajiem centriem jāveic šādas galvenās operācijas:

informācijas pirmatnējā kontrole un iepriekšējo rezultātu ieguve;

iegūto informāciju ierakstīšana magnētiskajās lentēs pēc tam, kad skaitīšanas lapas tiks kodētas tautas skaitīšanas nodaļās, kontrolizstrādes pabeigšana;

magnētiskajās lentēs ierakstītās informācijas nosūtīšana galvenajam skaitļošanas centram tālākajai datu izstrādei.

Šajā skaitļošanas centrā tad arī iegūs galigos tautas skaitīšanas materiālus saskaņā ar iepriekšizstrādāto programmu.

Tautas skaitīšanas ziņas ieraksta skaitīšanas lapās, kas ir arī šās informācijas tehniskais dokuments, no kura tās pārnesīs magnētiskajās lentēs ESM. No skaitīšanas lapām ierakstītās ziņas nolasīs speciāla optiskā ierīce «Blank-6», kura tās pārrakstīs magnētiskajās lentēs. Optiskās lasāmās ierīces būs visās savienotajās republikās.

«Blank-6» iekārta ir autonoma iekārta. Tā ir personālā elektronskaitļotāja sastāvdaļa. Informācijas nolasīšana no skaitļošanas lapām un tās ierakstīšana elastīgos magnētiskajos diskos tiks veikta tā, lai šās iekārtas nesaistītu ar lielajām ESM. «Blank-6» iekļaušana elektronskaitļotāju sastāvā ļauj ne tikai ierakstīt tautas skaitīšanas ziņas magnētiskajos diskos un veikt nepieciešamo formālo un loģisko kontroli, bet arī izstrādāt ierakstīto informāciju. Ņemot vērā to, ka personālais elektronskaitļotājs iekļauts kā vienotas skaitļošanas sistēmas organiska sastāvdaļa, tālāko tautas skaitīšanas ma-

teriālu izstrādi var veikt, izmantojot lielās elektronskaitļošanas mašīnas.

«Blank-6» iekārtas tehniskās iespējas ļauj principiāli paplašināt ar mašīnu nolasāmās informācijas nomenklatūru. Ja 1970. gada un 1979. gada tautas skaitīšanas lapās izdarīja atzīmes grafiski ar zīmuļiem, tad 1989. gada tautas skaitīšanā atzīmes izdara ierakstu vai grafisko zīmju veidā tikai ar speciālu melngrafīta zīmuli. Skaitīšanas lapās ievērojami paplašināta optiski nenolasāmo krāsu gamma, kas ne tikai padarīs tās estētiski pievilcīgākas, bet arī atvieglos darbu skaitīšanā.

Tautas skaitīšanas rezultatīvās tabulas, kuras izstrādās galvenajā skaitļošanas centrā, mašīna ierakstīs kā magnētiskajās lentēs, tā mikrofotolentēs. Savukārt kopiju iegūšanu uz papīra veiks PSRS Valsts statistikas komitejas skaitļošanas centrā ar speciālu iekārtu palīdzību. Ierakstu nolasīšanu izdarīs mūsu republikas statistikas iestādēs. Galīgā veidā tautas skaitīšanas rezultātus publicēs atsevišķos datu krājumos.

Pilnīgu tautas skaitīšanas materiālu izstrādi pabeigs 1990. gada martā, t. i., gadu pēc tam, kad būs iegūti tautas skaitīšanas iepriekšējie rezultāti. Tas nozīmē, ka 1989. gada tautas skaitīšanas rezultātus saņems pusotra vai divus gadus ātrāk nekā tas tika paveikts iepriekšējās tautas skaitīšanās. 1959. gada tautas skaitīšanas galīgos materiālus saņēma 3 gadus pēc skaitīšanas pabeigšanas un kontrollapu pārbaudes beigām. 1970. gada tautas skaitīšanas materiālu apstrādi arī pabeidza pēc 3 gadiem. 1979. gada tautas skaitīšanas pamatrezultātu galīgās tabulas izstrādāja 2,5 gadu laikā.

1989. gada tautas skaitīšanas materiālu izstrādes programma paredz, ka iegūs 66 skaitīšanas pamattabulas.

Skaitīšanas rezultātus apkopos šādās pamattiedalās:

iedzīvotāju skaits un izvietojums;

iedzīvotāju demogrāfiskais, nacionālais, kultūras un sociālais un ekonomiskais raksturojums;

ģimeņu skaits un sastāvs;
dzimstība;
migrācija;
dzīvokļu apstākļi.

Datus izstrādās svarīgākajos aspektos: par PSRS kopumā, par savienotajām un autonomajām republikām, novadiem, apgabaliem, pilsētām, lauku rajoniem, t. i., teritoriālajā skaitījumā. Izstrādi veiks pa dažādu lielumu pilsētām. Katrai pilsoņu vecuma grupai iegūs datus par vīriešiem un sievietēm atsevišķi. Detalizēti izstrādās datus par visu iedzīvotāju, darbaspēka resursu un ģimeņu skaitu un sastāvu.

Tautas skaitīšanā kā masveida statistisko ziņu ieguves pasākumā piedalās daudzi tūkstoši tiešo skaitīšanas organizatoru un veicēju. Kā ziņu sniedzēji dalību ņem visi iedzīvotāji. Skaitīšanas rezultātos ieinteresētas ne tikai dažādas iestādes, organizācijas, pētniecības un mācību institūti un citas mūsu valsts un partijas organizācijas, t. i., oficiālās iestādes, bet arī visi interesenti, plašas iedzīvotāju masas. Šī abpusējā ieinteresētība tad arī prasa, lai abas puses būtu godīgas: kā ziņu sniedzēja, tā izstrādātāja.

Var uzskatīt, ka tautas skaitīšanā veidojas noslēgts loks: datus iegūst no iedzīvotājiem, un pēc to apkopošanas tie atkal nonāk pie iedzīvotājiem, taču jau daudz augstākā, vispārinātākā pakāpē. Tautas skaitītājiem iedzīvotāji ziņas sniedz par sevi, savu ģimeni, bet pēc tautas skaitīšanas rezultātu apkopošanas tautas skaitīšanas materiālos katrs atkal var saskatīt sevi, paša ģimeni it kā spoguļi, var salīdzināt šo «attēlu» ar sevi, paša ģimeni, novērtēt sevi attiecībā pret citiem. Tādējādi var saskatīt savu stāvokli (vecums, izglītība, demogrāfiskie raksturojumi, dzīvokļa apstākļi) un pamanīt novirzes (ja tādas ir). Protams, šāds salīdzinājums ir kā konkrētais pret vispārējo (vecumu, izglītību utt.). Individuālais labāk novērtējams salīdzinājumā ar abstrakto, katrs cilvēks — ar visu cilvēci.

Tātad, tautas skaitīšanas rezultāti nepieciešami mums katram atsevišķi un, jo sevišķi, visai mūsu sabiedrībai kopumā.

IEDZĪVOTĀJU UN DARBASPĒKA PROBLĒMAS LATVIJĀ

Iedzīvotāju skaits, sastāvs, teritoriālais izvietojums, viņu intereses un vajadzības, sociālā un ražošanas aktivitāte, darba un sadzīves apstākļi — visi šie faktori būtiski ietekmē dažādu sabiedrības procesu noriti, to intensitāti un virzību. Tādēļ iedzīvotāju un darbaspēka procesu sīka izpēte ir svarīgs sabiedrības tālākās attīstības priekšnoteikums. Šo darbu nav iespējams veikt bez tautas skaitīšanas materiālu izmantošanas. Uz to bāzes ir iespējams rast risinājumu visu daudzpusīgo problēmu klāstam, kuras iztirzātas šajā nodaļā, izstrādāt attiecīgos pārvaldes lēmumus un veikt plānošanas darbam tik ļoti nepieciešamos perspektīvos aprēķinus.

Padomju Savienībā pastāv lielas reģionālās atšķirības iedzīvotāju un darbaspēka sastāvā, izvietojumā, kā arī atražošanas režīmā. Tā rezultātā atsevišķi reģioni būtiski atšķiras pēc apdzīvotības blīvuma, pēc demogrāfiskā un sociāli ekonomiskā stāvokļa. Tas jāievēro, risinot informācijas nodrošināšanas jautājumus.

Iedzīvotāju skaita veidošanās pamatfaktori atsevišķos reģionos ir viņu dabiskā kustība un mehāniskā kustība. Raksturīgi, ka šie abi iedzīvotāju kustības veidi jūtami palīdz izlīdzināt atsevišķās teritorijās pastāvošās demogrāfiskās atšķirības. Tā, piemēram, reģionos ar mazu dabisko pieaugumu, parasti intensīva ir iedzīvotāju migrācija un otrādi. Piemēram, Vidusāzijas republikās vienmēr ir bijis augsts iedzīvotāju dabiskā pieauguma līmenis un zema migrācijas intensitāte. Turpretī Baltijas republikas vienmēr ir raksturojušās ar samērā zemu dabiskā pieauguma līmeni un pastiprinātu iedzīvotāju migrāciju. Iedzīvotāju skaita mehāniskais

pieaugums Latvijā un Igaunijā, kā arī Baltijas republikās kopumā, parasti jūtami pārsniedz dabisko pieaugumu. Iedzīvotāju skaitliskā sastāva atražošana te galvenokārt tiek panākta uz viņu migrācijas, tātad teritoriālās pārvietošanās rēķina.

Latvijā iedzīvotāju skaits ir nemitīgi palielinājies visā pēckara periodā. Pēc kara, augstas dzimstības un intensīva migrācijas pieplūduma rezultātā, Latvijas iedzīvotāju kopskaits ātri pārsniedza pirmskara līmeni. 1950. gadā mūsu republikā dzīvoja jau 1 miljons 943 tūkstoši cilvēku, t. i., iedzīvotāju skaits par 57 tūkstošiem pārsniedza 1940. gada līmeni. Vēlāk, lai gan iedzīvotāju dzimstības līmenis samazinājās, iedzīvotāju kopskaits turpināja ik gadus palielināties. 1976. gadā pirmoreiz Latvijas vēsturē tas pārsniedza 2,5 miljonus, bet 1987. gadā sasniedza jau 2 miljonus 647 tūkstošus. Kā jau teikts, 71 % no šiem iedzīvotājiem dzīvoja pilsētās.

Iedzīvotāju kopskaita pieaugumu uzskatāmi parāda arī mūsu republikā veiktās Vissavienības tautas skaitīšanas. Ja 1959. gadā Latvijā tika fiksēti 2 miljoni 93 tūkstoši iedzīvotāju, tad 1979. gadā — 2 miljoni 521 tūkstotis iedzīvotāju. Laikā no 1959. līdz 1970. gadam vidēji Latvijā ik gadus iedzīvotāju kopskaits palielinājās par 27 tūkstošiem, bet periodā no 1970. līdz 1979. gadam — vairs tikai par 17 tūkstošiem. Perspektīvie aprēķini liecina, ka līdz 1989. gada tautas skaitīšanai šis pieaugums vēl samazināsies. Tādējādi varam secināt, ka iedzīvotāju kopskaita pieauguma tempi kļūst aizvien mazāki. Iezīmējas tendence uz iedzīvotāju skaita nostabilizēšanos.

Mainoties iedzīvotāju kopskaitam, Latvijā notiek būtiskas pārmaiņas arī iedzīvotāju struktūrā un teritoriālajā izvietojumā. Ja vēl pēc 1959. gada tautas skaitīšanas datiem mūsu republikā sieviešu bija par 255 tūkstošiem vairāk nekā vīriešu, tad 1970. gadā šī starpība bija samazinājusies līdz 202 tūkstošiem, 1979. gadā — līdz 199 tūkstošiem, bet 1987. gadā jau līdz 187 tūkstošiem. Tādējādi pamazām izlīdzinās vīriešu un sieviešu skaits. Demogrāfiskajā skatījumā

visnozīmīgākie šajā ziņā ir iedzīvotāji vecumā no 20 līdz 40 gadiem. Jāatzīmē, ka šajā iedzīvotāju vecumā mūsu republikā faktiski ir jau sasniegta vēlamā atbilstība starp vīriešu un sieviešu skaitu. Šāds stāvoklis vērojams kopumā par Latviju, taču atsevišķos rajonos sastopamas krasas atšķirības. Tas, protams, negatīvi ietekmē attiecīgā rajona iedzīvotāju demogrāfisko aktivitāti.

Latvijā pastāv mūsdienīgs iedzīvotāju un darbaspēka atražošanas režīms. Tas raksturo iedzīvotāju skaita un sastāva pārmaiņas kā pilsētās, tā arī laukos. Galvenās šāda režīma iezīmes ir sekojošas: mazs iedzīvotāju dabiskais pieaugums, augsta viņu migrācijas aktivitāte un strauja kvalitatīvā izaugsme (izglītība, profesionālā meistarība u. c. aspekti). Visu šo procesu rezultātā mūsu republikā jau vairākus gadu desmitus pastāv sarežģītas problēmas gan visu iedzīvotāju, gan arī viņu ekonomiski aktīvākās daļas, darbaspēka, atražošanas jomā. Te varam minēt dažus no tām: nelabvēlīgo demogrāfisko stāvokli, trūkumus darbaspēka profesionālajā izaugsme, pastāvošās atšķirības starp tautas saimniecības pieprasījumu un faktiski esošajiem darbaspēka resursiem kā pēc to skaita, tā arī sastāva un sagatavotības līmeņa. Vairākas neatrisinātas problēmas pastāv reģionālā līmenī. Latvijā ir rajoni, kuros demogrāfiskās un darbaspēka problēmas ir krietni vien asākas nekā visā mūsu republikā kopumā. Te varam minēt demogrāfiski vecākos un industriāli mazāk attīstītos Ludzas, Krāslavas, Balvu un Gulbenes rajonus.

Daudz problēmu pastāv arī iedzīvotāju nodarbinātības, vispārējās un profesionālās sagatavotības jomā. Nozīmīga vieta te ierādāma ne vien ražošanas, bet arī sadzīves faktoriem. Īpaši svarīga nozīme ir dzīvokļu apstākļiem. Dzīvoklis ir vide, kurā cilvēks pavada daudzas stundas ārpus darba laika. Dzīvokļa apstākļi būtiski ietekmē gan iedzīvotāju dabisko un mehānisko kustību, gan viņu sociāli ekonomisko izaugsmi. Noturīga ģimene ir faktors, kas veicina cilvēka ražošanas un sabiedriskās aktivitātes paaugstināšanos.

Ļoti sarežģīts ir jautājums par iedzīvotāju un darbaspēka

optimālākā atražošanas režīma noteikšanu un nodrošināšanu. Kā iedzīvotāju, tā darbaspēka sastāvs nav vienveidīgs. Tādēļ, risinot jautājumu par atražošanas režīmu, nepieciešama stingri diferencēta pieeja. Te jāievēro iedzīvotāju sastāva, interešu un vajadzību daudzveidība. Visas šīs atšķirības būtiski ietekmē iedzīvotāju atražošanas režīmu.

Darbaspēka skaita un demogrāfiskā sastāva atražošana orientējama uz optimālas iedzīvotāju nodarbinātības struktūras izveidošanu, ņemot vērā iedzīvotāju dzimuma un vecuma sastāvu, dabiskās un mehāniskās iedzīvotāju kustības intensitāti un pamatvirzienus, pamattendences. Iedzīvotāju skaitliskā sastāva atražošanai jānodrošina vismaz vienkārša paaudžu nomaiņa. Par optimālu te jāatzīst nedaudz paplašināts iedzīvotāju atražošanas režīms, tātad stāvoklis, kad iedzīvotāju kopskaits nedaudz palielinās. Tūlīt gan jāuzsver, ka darbaspēka sociāli ekonomiskajam sastāvam noteikti jāatrazojas paplašinātā režīmā. Mūsu mērķis ir panākt, lai katra nākamā paaudze būtu kvalitatīvi labāk sagatavota par iepriekšējo.

Iedzīvotāju dabiskā kustība

Iedzīvotāju dabiskā kustība ir galvenā un visnoturīgākā iedzīvotāju skaitliskā sastāva atražošanas forma. Tā vislēnāk maina savus pamatrādītājus un līdz ar to visgrūtāk padodas regulēšanai. Tas savukārt nozīmē, ka reģionos ar zemu iedzīvotāju migrācijas aktivitāti, veicot perspektīvos aprēķinus pat ilgākam laika periodam, var sasniegt augstu ticamības līmeni. Latvijā, Lietuvā un Igaunijā šai ziņā stāvoklis ir daudz citādāks. Iedzīvotāju migrācija te daudzkārt jau ir bijusi par pamatu lielajām atšķirībām starp plānoto un faktisko iedzīvotāju skaitu ne vien atsevišķās apdzīvotās vietās, bet arī katrā republikā un visās Baltijas republikās kopumā.

Latvijas iedzīvotāju dzimstība, mirstība un dabiskais pieaugums* (rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem)

Gads	Dzimušie	Mirušie	Dabiskais pieaugums
1960	16,7	10,0	6,7
1970	14,5	11,2	3,3
1980	14,0	12,7	1,3
1985	15,2	13,1	2,1
1986	15,9	11,9	4,0

* Latvijas PSR tautas saimniecība 1986. gadā. Statistiskās gadagrāmata. R., 1987., 23. lpp.

Jāteic, ka iedzīvotāju dabisko kustību Latvijā raksturo vairākas noturīgas iezīmes. Te jāatgādina, ka mūsu republikā jau vairāk nekā 20 gadus vērojama zema iedzīvotāju dzimstība un relatīvi augsta mirstība, sastopami bieži laulības šķiršanas gadījumi, liels bezbērnu ģimeņu un ģimeņu ar vienu bērnu īpatsvars. Vērojama arī jauniešu pastiprināta orientācija uz savas «demogrāfiskās neatkarības» (t. i., neprecēties, atturēties no bērniem) saglabāšanu un vairākas citas visas sabiedrības interesēm neatbilstošas parādības. Tomēr jāatgādina, ka Latvijā iedzīvotāju dzimstība vienmēr ir bijusi salīdzinoši augstāka nekā iedzīvotāju mirstība. Bet sīkāka šī procesa analīze liecina, ka mūsu republikā iedzīvotāju dabiskā kustība pilnībā nenodrošina paaudžu nomaiņu. Faktiski Latvijā pastāv sašaurināts iedzīvotāju skaita atražošanas režīms, kuru apstiprina vairāku specializēto atražošanas koeficientu analīze. Tā, piemēram, iedzīvotāju atražošanas koeficienti uzskatāmi parāda, ka mūsu republikā pastāvošais dzimstības līmenis nespēj nodrošināt vēlamo paaudžu nomaiņu ilgstošā periodā. Tādējādi, lai gan dabiskais pieaugums republikā vēl ne reizi nav bijis negatīvs, tomēr sabiedriski nepieciešamā paaudžu nomaiņa nodrošināta netiek. Daļēji to uzlabo iedzīvotāju migrācija. Kā zināms, dzīvesvietu visbiežāk maina iedzīvotāji demogrāfiski visaktīvākajā vecumā. Tas ir vecums, kad vairums iedzīvotāju

dibina ģimeni un kad ģimenē visbiežāk dzimst bērni. Mūsu republikas apstākļos iedzīvotāju migrācija kopumā labvēlīgi ietekmē iedzīvotāju demogrāfiskā sastāva atražošanu.

Astoņdesmito gadu otrajā pusē Latvijā vērojama iedzīvotāju dzimstības paaugstināšanās. Tā, piemēram, 1986. gadā mūsu republikā piedzima 42 tūkstoši bērnu. Tik daudz bērnu pie mums nebija dzimuši nevienā gadā. Lai gan dzimušo bērnu skaits ir palielinājies, tomēr šobrīd vēl pārāgri viennozīmīgi apgalvot, ka iedzīvotāju dzimstības līmeņa — šā nozīmīgākā iedzīvotāju dabiskās atražošanas rādītāja — samazināšanās ir beigusies un ka Latvijā, kaut gan uz ļoti zema līmeņa, tomēr tas ir nostabilizējies¹. Mūsu republikā pastāv vēl pārāk daudz faktoru, kuri turpmākajos gados var izraisīt dzimstības līmeņa pazemināšanos. Starp faktoriem, kuri var izraisīt dzimstības līmeņa tālāku pazemināšanos, vispirms jāmin republikas rūpniecības pāreja uz vairākmaiņu darba režīmu. Ar šo faktu nerēķināties nedrīkst. Pašreiz pagrūti paredzēt demogrāfiskās un sociāli ekonomiskās sekas šim procesam. Cik lielā mērā tas atsauksies uz dzimstības, ģimenes noturības un citiem demogrāfiskajiem rādītājiem, uz kadru profesionālo izaugsmi un strādnieku ražošanas un sabiedrisko aktivitāti.² Līdzīgs stāvoklis ir arī ar iedzīvotāju migrācijas apjoma samazināšanos. Diemžēl šā procesa ietekme uz dažādajiem demogrāfiskajiem procesiem pagaidām vēl nav pietiekami izpētīta.

Patīkami ir pateikt, ka pēdējos gados Latvijā palielinās «trešā bērna» īpatsvars. Sī parādība visnotaļ ir apsveicama, jo tieši trešais bērns, kā zināms, nodrošina iedzīvotāju skaitliskā sastāva pietiekamu atražošanu, nodrošina paaudžu nomaiņu.

¹ Visplašākos iedzīvotāju dzimstības pētījumus Latvijā ir veikuši PSRS Valsts statistikas komitejas Zinātniski pētnieciskā institūta Latvijas nodaļas un Latvijas Valsts universitātes darbinieki.

² Latvijas PSR Valsts statistikas komiteja 1988. gada sākumā organizējusi rūpniecības uzņēmumu strādnieku izlasveida apsekojumu. Tā rezultāti ļaus sīkāk izpētīt vairākmaiņu darba dažādos sociālos aspektus, ieskaitot arī demogrāfiskos un sociāli ekonomiskos aspektus.

Piedzimušo bērnu skaita pārmaiņas Latvijā*

Gads	Dzimušo skaits (tūkstošos)	Tai skaitā mātēm, kurām dzimis trešais bērns un vairāk	
		Bērnu skaits (tūkstošos)	Īpatsvars dzimušo kopskaitā (procentos)
1960	35,5	5,8	16,4
1970	34,3	5,0	14,4
1980	35,5	4,9	13,8
1985	39,8	6,5	16,3
1986	41,9	7,5	17,9

* Latvijas PSR tautas saimniecība 1986. gadā. Statistikas gadagrāmata. R., 1987., 24. lpp.

Bērnu skaits ģimenē atkarīgs no daudziem faktoriem. No- teicošā nozīme, protams, ir vecāku reprodūktīvajai orientā- cijai, ģimenes demogrāfiskajiem plāniem un iecerēm. Svarīga nozīme ir ģimenes stāvoklim. Pēc PSRS statistikas ZPI Lat- vijas nodaļas zinātniskās līdzstrādnieces V. Trostinas izlas- veida apsekojuma datiem 1980. gadā republikas precētajām sievietēm vidējais bērnu skaits bija 1,4 bērni, bet neprecē- tajām — 1,2 bērni. Ģimenes stāvokli būtiski ietekmē sociāli ekonomiska rakstura faktori: vecāku izglītības līmenis, no- darbinātība, darba raksturs u. c. Tā, piemēram, V. Trostinas apsekojums pierādīja, ka sievietēm ar pamatskolas izglītību vidējais bērnu skaits bija 1,7 bērni, sievietēm ar vispārējo vidējo un vidējo speciālo izglītību šis rādītājs bija 1,1 bērns, bet sievietēm ar augstāko izglītību — viens bērns. Tai pašā laikā apsekojums parādīja, ka 22% sieviešu, kurām ir aug- stākā izglītība, vēlas ģimenē vismaz 3 bērnus. No sievietēm, kurām ir pamatskolas izglītība, vismaz 52% vēlas 3 bērnus ģimenē. Tātad pastāv vairāki faktori, kuri kavē sievietes sasniegt vēlamo bērnu skaitu ģimenē. Pirmām kārtām jau te jārunā par sievietes ikdienas noslodzi, viņas interešu daudzveidību un brīvā laika deficītu. Līdz ar indivīda so- ciālo izaugsmi parasti paaugstinās viņa sabiedriskā aktivi-

tāte un bagātinās interešu klāsts. Tas viss neapšaubāmi ir saistīts ar kopējās noslodzes palielināšanos. Te jāņem vērā apstākļi, ka bērnu audzināšanai pagaidām vēl nepieciešami lieli līdzekļi no ģimenes budžeta. Lai gan mūsu valstī ir aktivizējusies demogrāfiskā politika, tomēr pagaidām vēl sabiedrības palīdzība ģimenēm nav pietiekami liela. Šāds stāvoklis ne vien saglabā bezbērnu ģimeņu un ģimeņu ar mazu bērnu skaitu augstu sabiedrisko prestižu, bet dažkārt negatīvi ietekmē arī bērnu attīstību. Mediķi jau sen pierādījuši, ka bērni ir veselīgāki vairākbērnu ģimenē. Arī šajā ziņā par optimālām jāatzīst ģimenes ar diviem trim bērniem. Tieši pie šāda ģimenes modeļa iedzīvotāju mūža ilgums visbiežāk pārsniedz 70 gadus.¹

Mūsdienu uzdevums ir maksimāli paildzināt cilvēka dzīves ilgumu un viņa dzīvi padarīt saturīgāku, radīt iespējas pilnīgāk aktivizēt cilvēcisko faktoru. Taču statistika rāda, ka joprojām vēl Latvijā pastāv augsta iedzīvotāju mirstība gan bērnības un jaunības, gan arī tā saucamajos brieduma gados. Latvijā vīriešu mirstība ir krietni vien lielāka nekā sieviešu. Praktiski tā tas ir visās vecuma grupās. Īpaši izteikti tas vērojams darbaspējīgajās vecuma grupās — tātad ekonomiski visaktīvākajā iedzīvotāju vecumā. Lai gan mirušo iedzīvotāju skaits kopumā mūsu republikā nepārsniedz dzimušo skaitu, atsevišķos rajonos vērojama arī pretēja aina. Pirmām kārtām te jārunā par republikas lauku rajoniem, kur migrācijas ietekmē izveidojies vecs iedzīvotāju demogrāfiskais sastāvs. Šādā situācijā pilnīgi saprotams, ka iedzīvotāju dabiskā pieauguma rādītāji ir zemā līmenī. Bet apmēram pusei no Latvijas lauku rajoniem šis pieaugums ir pat negatīvs, proti, iedzīvotāju mirstības līmenis tajos pārsniedz dzimstības līmeni. Visnelabvēlīgākais stāvoklis šajā ziņā ir republikas Latgales zonā.

¹ Te gan jāatzīmē, ka sakarība starp bērnu skaitu ģimenē un mūža ilgumu pagaidām vēl nav pietiekami izpētīta.

Latvijā joprojām vēl augsta ir iedzīvotāju mirstība dažādu nelaiemes gadījumu dēļ. Īpaši tas attiecināms uz vīriešu mirstību. Nav izskausta iedzīvotāju mirstība alkohola lietošanas ietekmē. Krietni vien jāsamazina bērnu mirstības līmenis. Lai gan šis rādītājs Latvijā ir uz pusi mazāks nekā vidēji Padomju Savienībā, tomēr joprojām nepieļaujami daudz jaundzimušo nesasniedz gada vecumu. Tā, protams, ir liela traģēdija, pret kuru jāvēršas ar visiem iespējamajiem līdzekļiem. Lielu ieguldījumu šā jautājuma risināšanā sniedz mūsu republikā veiktā iedzīvotāju dispanserizācija, medicīniskās palīdzības iestāžu paplašināšana un medicīniskās apkalpošanas kvalitātes paaugstināšana. Šo darbu sāka aktivizēt kopš 1980. gada. Taču vērā ņemamas pārmaiņas pagaidām tikpat kā nav manāmas. Ja 1970. gadā, rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem, mūsu republikā vidēji nomira 11,2 cilvēki, tad 1986. gadā pat vairāk — 11,9 cilvēki. Latvijā lauku iedzīvotāju mirstības līmenis apmēram 1,5 reizes pārsniedz pilsētnieku mirstības līmeni. Tam ir dažādi iemesli. Pirmām kārtām jau laukos dzīvo krietni vien vairāk veco ļaužu nekā pilsētās. Arī medicīniskās apkalpošanas līmenis laukos nav tik augsts kā pilsētās. Te būtu jārunā arī par iedzīvotāju attieksmi pret savu veselības stāvokli. Pilsētnieki šajā ziņā ir daudz rūpīgāki nekā lauku iedzīvotāji.

Iedzīvotāju dabiskās kustības intensitāte un tendences daudzējādā ziņā atkarīgas no ģimenes veidošanās, no tās sastāva un noturības. Latvijā ģimeņu skaitam ir tendence palielināties, bet to lielumam — samazināties. Tā, piemēram, periodā no 1959. līdz 1979. gadam ģimeņu kopskaits mūsu republikā palielinājies par 140 tūkstošiem. Raksturīgi, ka šāda parādība vērojama tikai pilsētās. Laukos ģimeņu kopskaits samazinās. Ja minētajā periodā pilsētās ģimeņu skaits palielinājies par 165 tūkstošiem, tad laukos tas samazinājies par 25 tūkstošiem. Šāds stāvoklis izveidojies galvenokārt iedzīvotāju migrācijas ietekmē.

Kopumā Latvijā vidējam cilvēku skaitam ģimenēs ir tendence samazināties gan pilsētās, gan laukos. 1979. gada tau-

Laulības un šķiršanās Latvijā*
(rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem)

Gads	Reģistrē- tas laulības	Reģistrē- tas šķiršanās
1960	11,0	2,4
1970	10,1	4,6
1980	9,7	5,0
1985	9,2	4,5
1986	9,5	4,2

* Latvijas PSR tautas saimniecība
1986. gadā. Statistikas gadagrāmata. R.,
1987., 23. lpp.

tas skaitīšana parādīja, ka Latvijā šis rādītājs ir tikai 3,1 cilvēks. Jā, Latvijā ģimeņu kļūst skaitliski vairāk, bet to lielums samazinās. Šī ir būtiska sociāli ekonomiska problēma, kas saistīta ar jauniešu cenšanos dzīvot atsevišķi no saviem vecākiem. Mūsu republikā pagaidām vēl negūst izplatību vairākpaudžu ģimenes. Daļēji to kavē tradicionālā dzīvokļu celtniecības prakse. Mazgabarītu dzīvokļu celtniecība nenoliedzami limitē ģimenes lielumu.

Latvija raksturojas ne vien ar mazu ģimenes locekļu vidējo skaitu, bet arī ar nenoturīgām ģimenēm. Tas negatīvi ietekmē iedzīvotāju demogrāfiskā sastāva atražošanu, kavē sekmīgi veikt ģimenes funkcijas. Sarežģījumi, kuri rodas ģimenes dzīvē, negatīvi ietekmē iedzīvotāju atražošanas jebkuru aspektu. Šajā sakarā varam runāt gan par iedzīvotāju skaitliskā, gan arī par viņu kvalitatīvā sastāva atražošanu. Pastāv cieša saistība arī starp šķirto laulību īpatsvaru un iedzīvotāju migrācijas aktivitāti. Sairstot ģimenei, bijušie laulātie draugi bieži vien meklē iespēju dzīvot dažādās dzīvesvietās, bieži vien pat dažādās pilsētās vai rajonos.

Ir Latvijā, ir visā Padomju Savienībā kopumā, nemitīgi palielinās laulībā sastāvošo iedzīvotāju skaits. Tā, piemēram, 1959. gada tautas skaitīšana konstatēja, ka mūsu republikā laulībā sastāv 910 tūkstoši cilvēku, kas sastādīja 43,5% no

visiem iedzīvotājiem. Līdz 1970. gadam laulībā sastāvošo iedzīvotāju kopskaits palielinājās par 213 tūkstošiem cilvēku, bet līdz 1979. gadam tas palielinājās vēl par 72 tūkstošiem. Tādējādi 1979. gadā Latvijā laulībā sastāvēja jau 1 miljons 195 tūkstoši cilvēku, kas sastādīja 48% no visiem mūsu republikas iedzīvotājiem. Jāteic, ka astoņdesmitajos gados laulībā sastāvošo iedzīvotāju kopskaita pieaugums vairs nav tik straujš kā septiņdesmitajos gados. Tomēr laulībā sastāvošo iedzīvotāju skaits turpina palielināties. Tam ir vairāki iemesli. Pirmām kārtām jau republikas iedzīvotāju kopskaits palielinās. Svarīga nozīme te ir apstāklim, ka Latvijā pazeminās vidējais iedzīvotāju vecums laulības noslēgšanas brīdī. Patlaban vairums jauniešu laulību noslēdz 20—24 gadu vecumā. Stājoties laulībā, vīrieši parasti ir nedaudz vecāki nekā sievietes. Lauku rajonos šī vecuma starpība it bieži ir vairāk izteikta nekā pilsētās. Šāda parādība ir pilnīgi likumsakarīga un saistīta ar pilsētnieku dzīvesveida specifiku un laulātā drauga izvēles reālajām iespējām. Pilnīgi saprotams, ka pilsētās tās ir lielākas nekā laukos. Visi šie apstākļi ņemami vērā, analizējot vīriešu un sieviešu vecumstruktūras atsevišķās apdzīvotajās vietās, izdarot secinājumus par pastāvošajām reālajām iespējām laulības partnera izvēlei. Taču ne jau vecuma cenzs vien nosaka partnera izvēli. Liela nozīme te ir interešu, vajadzību, dzīves ieceru un vērtību orientācijas kopībai, kā arī daudziem citiem gan sociāla, sociāli ekonomiska un psiholoģiska, gan demogrāfiska rakstura faktoriem.

Vecumam, kādā jaunieši stājas laulībā, ir ļoti svarīga nozīme ģimenes formēšanā. Pie agrām laulībām pirmais bērns ģimenē dzimst samērā jauniem cilvēkiem. Līdz ar to arī kopējais bērnu skaits ģimenē reāli var būt lielāks. Jau minētais iedzīvotāju apsekojums, kuru veikusi V. Trostina, uzskatāmi parādīja, ka vairums Latvijas sieviešu par optimālo laulībā stāšanās vecumu uzskata vecumu no 21 līdz 24 gadiem. Pirmā bērna dzimšana tiek plānota pēc 2—3 laulībā nodzīvotiem gadiem, pēc 3—4 gadiem — otrā bērna dzimšana.

Laulībā sastāvošo iedzīvotāju īpatsvars Latvijā* (uz 1000 iedzīvotājiem
16 un vairāk gadu vecumā)

Gadi	Dzimums	Repub- lika kopumā	Pilsētas	Lauki
1959	Vīrieši	661	665	655
	Sievietes	500	504	495
1970	Vīrieši	696	688	710
	Sievietes	557	556	558
1979	Vīrieši	683	687	675
	Sievietes	551	551	553

* Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. II том, М., 1972, с. 266; Численность и состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1979 года. М., 1984. С. 219.

Un tā parasti jau 30—35 gadu vecumā vecākiem ģimenē ir jau vēlamais bērnu skaits.

Diemžēl, Latvijā palielinās ne vien laulībā sastāvošo iedzīvotāju skaits, bet arī to iedzīvotāju skaits, kuri nekad nav laulībā sastāvējuši. 1979. gada tautas skaitīšana parādīja, ka 23% no visiem 16 gadus veciem un vecākiem mūsu republikas vīriešiem un 17% no sievietēm laulībā nekad nav sastāvējuši. Mūsu republikā ir arī liels skaits atraitņu un šķirteņu. Jo vecāks ir iedzīvotāju sastāvs, jo atraitņu un šķirteņu īpatsvars ir lielāks. Tas ir likumsakarīgi. Gados vecākiem iedzīvotājiem ir sarežģīti atkārtoti nodibināt ģimeni. Arī ģimenes sociālā nozīme šai vecumā mainās. Daudzos gadījumos netiek vairst pildīta ģimenes pamatfunkcija — bērnu audzināšana. Visi šie jautājumi cieši saistīti ar ģimenes sairšanu un šā fakta juridisko noformējumu — laulības šķiršanu.

Lai gan Latvijā ir liels neprecēto ļaužu īpatsvars, taču, kā rāda iepriekšējo tautas skaitīšanu dati, tam ir tendence samazināties. Šāda tendence vērojama kā starp vīriešiem, tā arī starp sievietēm, ir pilsētās, ir laukos. Tā, piemēram, 1979. gadā 32% Latvijas vīriešu un 45% sieviešu vecuma grupā «16 gadi un vecāki» laulībā nesastāvēja. Raksturīgi,

Ziņas par Latvijas iedzīvotāju sastāvēšanu laulībā pēc 1979. gada tautas skaitīšanas datiem* (uz 1000 iedzīvotājiem — 16 gadus veciem un vecākiem)

Iedzīvotāji	Republikā kopumā	Pilsētu iedzīvotāji	Lauku iedzīvotāji
Vīrieši			
Sastāv laulībā	683	687	675
Nekad nav sastāvējuši laulībā	231	227	238
Atraitņi	29	25	38
Šķirteņi	56	60	48
Sievietes			
Sastāv laulībā	551	551	553
Nekad nav sastāvējušas laulībā	170	174	162
Atraitnes	187	169	225
Šķirtenes	91	105	59

* Численность и состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1979 года. М., 1984. С. 219.

ka mums laukos un arī pilsētās laulībā nesastāvošo sieviešu īpatsvars ir krietni vien lielāks nekā vīriešu. Galvenokārt tas saistīts ar atšķirībām vīriešu un sieviešu vecuma struktūrā. Kā zināms, sievietēm ir krietni lielāks vidējais mūža ilgums un sieviešu kopskaits vecākajās vecuma grupās pat divkārt pārsniedz attiecīgo grupu vīriešu kopskaitu. Vecāko gadagājumu cilvēki šajā ziņā vēl izjūt arī kara sekas.

Iedzīvotāju dabiskās kustības jautājumu klāsts ir plašs. Mūsu republikā visos šās kustības aspektos vērojamas daudz neatrisinātas problēmas. Tieši tādēļ arī Latvijā izveidojies jūtami nelabvēlīgs demogrāfiskais stāvoklis. Šā stāvokļa kardināla uzlabošana ir mūsu dzīves nepieciešamība. Efektīvus demogrāfiskās politikas pasākumus paredz mērķprogramma «Latvijas PSR iedzīvotāji», kura izstrādāta laika periodam no 1986. līdz 2000. gadam. Patlaban programma tiek realizēta. Taču, lai gan mūsu republikā jau vērojama demogrāfiskās situācijas uzlabošanās tendence, tomēr optimismu tā pagaidām neievieš. Neskaidrs ir jautājums par

demogrāfiskās politikas pasākumu ietekmes noturīgumu. Kā rāda citu zemju pieredze, demogrāfiskās politikas efektivitāte ar laiku samazinās un demogrāfiskais stāvoklis atkal var saasināties. Lai no tā izvairītos, demogrāfiskās politikas pasākumiem jābūt ļoti elastīgiem, saskaņotiem ar valsti veicamajiem sociāli ekonomiskajiem pārkārtojumiem un sabiedrisko domu. Tā, piemēram, ļoti svarīgi panākt, lai piemaksas ģimenēm un vienreizējie pabalsti bērnu dzimšanas gadījumā regulāri tiktu pārskatīti atbilstoši cenu un iedzīvotāju reālās pirktpējas pārmaiņām. Šāda pieredze, piemēram, ir jau uzkrāta Čehoslovākijā un Polijā. Jāatzīst, ka tā sevi attaisno.

Iedzīvotāju teritoriālā pārvietošanās

Iedzīvotāju mehāniskā kustība jeb to migrācija var radīt būtiskas pārmaiņas iedzīvotāju teritoriālajā izvietojumā, viņu skaitā un sastāvā. Sai parādībai ir milzīga tautsaimnieciska, sociāla un demogrāfiska nozīme.

Padomju Savienībā ir reģioni, kuri savstarpēji būtiski atšķiras pēc iedzīvotāju migrācijas aktivitātes, migrantu sastāva un atsevišķu migrācijas plūsmu īpatsvara. Tā, piemēram, Vidusāzijas republikās iedzīvotāju migrācija ir daudz mazāka nekā Baltijas republikās. Ja Vidusāzijā maz iedzīvotāju migrē no laukiem uz pilsētām, tad industriāli vairāk attīstītajos mūsu valsts rajonos šī migrācijas plūsma parasti ir pat dominējošā. Tā rezultātā strauji rit urbanizācija, mainās iedzīvotāju dzīvesveids. Šādos apstākļos mobilāki kļūst iedzīvotāji, efektīvāk var risināt ražoļājspēku, to teritoriālās sadales un pārdales jautājumus.

Praktiski nav tādas dzīves sfēras, kurā neparādītos migrācijas ietekme. Sai parādībai, kā ikvienam sabiedriskajam procesam, ir gan pozitīvās, gan negatīvās iezīmes. Migrācija var gan nodrošināt vēlamo atbilstību starp darbaspēka pieprasījumu un piedāvājumu, gan arī pastiprināt šajā jomā pastāvošās disproporcijas. Daudzos gadījumos migrācijas

ietekme vēl nav pietiekami izpētīta. Te var minēt saistību starp iedzīvotāju migrāciju un viņu demogrāfisko aktivitāti — faktisko un vēlamo bērnu skaitu ģimenē un citiem aspektiem.

Pēdējos gados daudz rakstīts par lauku iedzīvotāju migrāciju uz pilsētām, iztirzātas darbaspēka izmantošanas problēmas, kuras rodas urbanizācijas rezultātā, kā arī aplūkotas bijušo lauku iedzīvotāju adaptācijas grūtības pilsētās. Izdarīti mēģinājumi sniegt visu šo procesu novērtējumu. Taču vairumā gadījumu netiek ņemts vērā, ka visiem šiem procesiem ir kā negatīvi, tā arī pozitīvi aspekti. Tā, piemēram, ja konkrētajā gadījumā migrācijas rezultātā tautas saimniecībā nodarbinātajam indivīdam rodas labākas iespējas viņa profesionālajai attīstībai, tad šis process var tikt vērtēts arī pozitīvi, turklāt ne vien attiecībā uz pašu nodarbināto, bet arī uz viņa darba ieguldījumu tautas saimniecībā.

Kā jau teikts, Padomju Latvijā vienmēr ir bijusi augsta iedzīvotāju migrācijas aktivitāte. Visā pēckara periodā mūsu republikas migrācijas saldo ir bijis tikai pozitīvs. Tas nozīmē, ka migrācijas rezultātā iedzīvotāju skaits Latvijā vienmēr ir palielinājies. Un ja 1987. gadā Latvijā dzīvoja vairāk nekā 2,6 miljoni iedzīvotāju, tad te liela nozīme ir migrācijai. Ilgstoši pastāvot zemam iedzīvotāju dzimstības līmenim, mūsu republikas iedzīvotāju skaita ikgadējais dabiskais pieaugums ir visai mazs. Līdz šim tas nenodrošināja nemitīgi pieaugošās tautsaimniecības vajadzības pēc darbaspēka. Arī migrācija tās pilnībā nespēja apmierināt, tādēļ jau kopš sešdesmito gadu vidus mūsu republika regulāri izjūt darbaspēka trūkumu. Taču pēdējos gados stāvoklis mainās. Šā ekonomiski svarīgā migrācijas faktora nozīme sāk samazināties. Un tas ir likumsakarīgi. Iedzīvotāju teritoriālo pārvietošanos nosaka dažādi faktori. Līdztekus ekonomiska rakstura faktoriem te varam minēt demogrāfiska un sociāla rakstura faktorus. Svarīga nozīme ir arī klimatiskajiem apstākļiem. Migrācijas faktora struktūrā notiek pārmaiņas. Mainās arī atsevišķu faktoru nozīme. Ja sešdesmitajos gados darbaspēka

kustību radikāli ietekmēja materiālais faktors, tad jau septiņdesmito gadu otrajā pusē strauji palielinājās morālo faktoru nozīme. Astoņdesmito gadu sākumā šo faktoru nozīme vēl vairāk ir pieaugusi, taču materiālā faktora nozīme joprojām saglabājas. Līdzās tādiem faktoriem kā izpildāmo funkciju sabiedriskais prestižs, strādnieka autoritāte kolektīvā u. c., joprojām liela nozīme ir arī darba samaksai, darba un sadzīves apstākļiem. Apstākļos, kad morālo faktoru nozīme pieaug, regulēt darbaspēka pārvietošanos kļūst aizvien sarežģītāk.

Līdz ar valsts sociālo un ekonomisko izaugsmi nodarbināto iedzīvotāju kustības formas kļūst vēl sarežģītākas, grūtāk ir noteikt pārvietošanās cēloņsakarības, izstrādāt pasākumus, kas ļautu efektīvi regulēt iedzīvotāju pārvietošanās procesus. Tai pašā laikā šādu pasākumu aktualitāte un sabiedriskā nepieciešamība vēl vairāk palielinās.

Jāteic, ļoti liels īpatsvars un milzīga tautsaimnieciskā nozīme ir darbaspēka mehāniskajai kustībai mūsu republikas robežās. Visos Latvijas rajonos vērojama intensīva tautas saimniecībā nodarbināto iedzīvotāju teritoriālā pārvietošanās. Iedzīvotāji pārceļas no laukiem uz pilsētām, no viena rajona uz citu, no vienas pilsētas uz citu. Uzlabojoties dzīves un darba apstākļiem laukos, daļa nodarbināto iedzīvotāju pārceļas uz dzīvi no pilsētām uz laukiem. Taču šī migrācijas plūsma mūsu republikā joprojām ir ļoti niecīga. Iedzīvotāju mehāniskās kustības pamattendence ir pārcelšanās uz dzīvi ekonomiski spēcīgākajos un industriāli vairāk attīstītajos rajonos un pilsētās. Taču pieredze rāda, ka līdz šim mūsu republikas daudzās pilsētās darbavietu skaits palielinājies straujāk nekā attīstījusies sociālā infrastruktūra. Šādos apstākļos pilsētas nespēj pietiekami pilnīgi apmierināt iedzīvotāju pieprasījumu pēc sadzīves pakalpojumiem un labiekārtotiem dzīvokļiem. Lai nodrošinātu ražošanas plānu sekmīgu izpildi, daudzi uzņēmumi meklēja iespējas darbā iesaistīt strādniekus no piepilsētas lauku rajoniem. Tādēļ par vienu no vairāk izplatītajiem darbaspēka teritoriālās pārvietošanās

veidiem kļūst svārstveida migrācija. Taču lauku rajonos brīvais darbaspēks praktiski ir jau izsīcis. Tādējādi darbaspēka aizplūdums uz pilsētām sāk kavēt atsevišķu reģionu ekonomisko izaugsmi. Jāievēro, ka ražošanas attīstību, jaunu ražošanas jaudu ieviešanu plāno, vadoties arī no reģiona darbaspēka resursiem. Iedzīvotāju svārstveida migrācija šajā ziņā rada būtiskas disproporcijas — padziļina neatbilstību starp darbaspēka pieprasījumu un piedāvājumu. Un tomēr, paplašinoties sabiedriskā transporta tīklam, svārstveida migrācijas amplitūda aizvien palielinās.

Latvijā svārstveida migrācija galvenokārt saistīta ar darbu sabiedriskajā ražošanā. Seit ar svārstveida migrāciju mēs saprotam gadījumus, kad cilvēks strādā ne tajā pilsētā, pilsētciemātā vai lauku rajonā, kurā dzīvo. Tādējādi ik dienas viņam nākas vairākas stundas pavadīt ceļā uz darbu, no darba uz mājām. Bieži vien nākas izmantot pat vairākus transporta veidus, tādējādi palielinot to noslodzi. No svārstveida migrācijas parasti visvairāk cieš ekonomiski vājākie lauksaimniecības uzņēmumi. Tieši no šādiem lauksaimniecības uzņēmumiem darbaspēks visbiežāk dodas peļņā uz apkārtnējām pilsētām. Nepareizi būtu uzskatīt, ka ekonomiski vājākās saimniecības nespēj nodrošināt ar darbu savā teritorijā dzīvojošos pilsoņus. Tas, protams, tā nav. Grūtības rodas ar izpeļņas un darba, kā arī sadzīves apstākļu nodrošināšanu. Tādējādi izveidojas stāvoklis, ka svārstveida migrācijas rezultātā parasti kvalificētais darbaspēks atrod nodarbošanos ārpus teritorijas, kurā dzīvo. Šādi migranti parasti pie pirmās izdevības maina arī dzīvesvietu. Te redzama saistība starp iedzīvotāju svārstveida un pastāvīgo migrāciju. Iedzīvotāju svārstveida migrācijas pamatplūsmas virzītas uz mūsu republikas lielākajām pilsētām. Tā, piemēram, Rīgā ik dienas no apkārtnējām pilsētām un rajoniem ierodas vismaz 30 tūkstoši strādnieku un kalpotāju, pat no 50 līdz 100 km attāluma, ceļā pavadot vairākas stundas. Darbaspēks Rīgā iebrauc no Tukuma, Siguldas, Lielvārdes, Stučkas un vēl daudzām citām apdzīvotajām vietām. Arī citām Lat-

vijas pilsētām ir intensīvi svārstveida migrācijas sakari ar apkārtnējiem rajoniem un pilsētām. Taču, jo mazāka pēc iedzīvotāju skaita ir pilsēta, jo no tuvākas apkaimes tajā ierodas darbaspēks.

Latvijā vērojama arī sezonas migrācija. Tā galvenokārt saistīta ne vien ar lauksaimnieciskās ražošanas specifiku, bet arī ar darbaļaužu atpūtu. Mūsu republika ir plaši pazīstama ar saviem kūrortiem. Pie tam to popularitāte aizvien pieaug. Visnozīmīgākā, protams, ir republikas piejūras kūrortu zona, kurā centrālo vietu ieņem Jūrmalas pilsēta. Tajā vērojamas vislielākās iedzīvotāju skaita sezonas svārstības. Līdztekus stacionāriem atpūtniekiem vasaras mēnešos uz pludmali ik dienas dodas vairāki simti tūkstoši vienas dienas atpūtnieki. Visu šo cilvēku apkalpošanai būtiski jāpaplašina tirdzniecības, sabiedriskās ēdināšanas un dažādu komunālo pakalpojumu tīkls, jāpalielina tā jaudas. Tas, protams, rada vajadzību pēc papildus darbaspēka. Astondesmitajos gados strauji palielinās Vidzemes jūrmalas nozīme. Aizvien vairāk iedzīvotāju atpūšas šajā piejūras zonā. Tādējādi vēl vairāk palielinās pieprasījums pēc darbaspēka. Šo jautājumu palīdz atrisināt gan darbaspēka svārstveida, gan arī sezonālā migrācija.

Lai gan iedzīvotāju svārstveida migrācijas apjoms un intensitāte nemitīgi palielinās, arī iedzīvotāju pastāvīgā migrācija¹ savu aktivitāti saglabā. Vairumā gadījumu migranti, mainot dzīvesvietu, maina arī darbavietu. Te izpaužas iedzīvotāju migrācijas ciešā saistība ar kadru mainību.

Iedzīvotāju migrācija ir cieši saistīta ar vakanto darbavietu skaitu tautas saimniecībā un to teritoriālo izvietojumu. Svarīga nozīme te ir patlaban veicamajai darbavietu atestācijai un racionalizācijai. Tās rezultātā efektīvāk izmantos pastāvošās ražošanas jaudas un darbaspēku. Samazināsies nenokomplektēto darbavietu skaits un līdz ar to arī piepra-

¹ Ar pastāvīgo migrāciju jāsaprot iedzīvotāju pārcelšanās uz pastāvīgu dzīvi citā apdzīvotajā vietā.

sijums pēc papildus darbaspēka — tātad arī pēc migrantu pieplūduma. Jāuzsver, ka no katriem četriem migrantiem trīs ir jaunieši vecumā līdz 30 gadiem. Tā ir vismobilākā iedzīvotāju daļa. Šajā vecumā parasti jau ir pabeigtas mācības, izraudzīta profesija un darbavieta, nodibināta ģimene. Pēc 30 gadiem sāk darboties vairāki ierobežojoši faktori, un iedzīvotāju migrācijas aktivitāte sāk strauji pazemināties. Pētījumi liecina, ka starp migrantiem daudzi vēl nav paspējuši nodibināt ģimeni, daudz ir arī tādu cilvēku, kam ģimene ir sairusi. Ģimene sarežģī dzīvesvietas maiņu. Šajā sakarībā ģimenes noturība ir faktors, kas samazina migrācijas aktivitāti. Ja arī migranti sastāv laulībā, tad vairumā gadījumu viņiem nav bērnu vai arī ir tikai viens bērns. Ja runājam par ģimenes migrāciju, tad te vairāk nekā 75% sastāda bezbērnu ģimenes. Tādējādi arī ģimenes lielums un tās sastāvs ietekmē migrācijas aktivitāti. Jā, jo lielāks ir bērnu skaits ģimenē, jo sarežģītāk tai ir mainīt dzīvesvietu.

Iedzīvotāju migrācijas iemesli ir visdažādākie. Taču jebkurā gadījumā to pamatā ir konkrētas cilvēku vajadzības. Līdzīgi tam, kā mainās cilvēku vajadzības, pārmaiņas notiek arī viņu migrācijas iemeslos. Dzīvesvietas maiņa nav stihisks process, to cilvēki veic apzināti, apsverot gan objektīva, gan arī subjektīva rakstura faktoros, un vadoties no savām un savas ģimenes locekļu vajadzībām. Starp iedzīvotāju vajadzībām, kuras nosaka viņu migrāciju, var izdalīt gan tādas, kuras saglabās savu nozīmību arī turpmāk, gan tādas, kuras pamazām izzudīs. Pirmajā gadījumā varam atzīmēt vēlēšanos strādāt savā specialitātē, turpināt izglītību, iegūt noteiktu specialitāti, arī dzīvesvietas maiņu sakarā ar veselības stāvokli un klimatiskajiem apstākļiem, sakarā ar ģimenes nodibināšanu vai arī tās sairšanu. Otrajā gadījumā dzīvesvietu maina sakarā ar vēlēšanos uzlabot sadzīves apstākļus, iekārtot bērnus pirmskolas vecuma bērnu iestādēs. Te arī pieskaitāma migrācija bez noteiktas motivācijas. Tātad, migrācijas iemeslus nosaka kā objektīva, tā arī subjektīva rakstura faktori.

Padomju Latvijai pastāv gan intensīvi iedzīvotāju migrācijas sakari ar kaimiņrepublikām, gan arī intensīva iekšrepublikāniskā migrācija. Bieži vien sastopami gadījumi, kad abi šie migrācijas paveidi savstarpēji it kā saplūst. Ieradušies no citām Padomju Savienības republikām, migranti nevar iedzīvoties izraudzītajā dzīvesvietā un maina to, taču bieži — jau republikas ietvaros. Latvijā ir samērā izplatīta tā saucamā daudzpakāpju migrācija. Tie ir gadījumi, kad migranti vispirms apmetas uz dzīvi lauku rajonos, pēc tam pārceļas uz rajonu centriem, un beidzot — uz lielajām pilsētām.

Iedzīvotāju migrācijas rezultātā Latvijā strauji attīstās urbanizācija. Migrantu pamatplūsmas ir virzītas uz pilsētām. Tādēļ pilsētu iedzīvotāju īpatsvars nemitīgi palielinās. Piecdesmito gadu vidū Latvijas laukos dzīvoja salīdzinoši vairāk iedzīvotāju nekā pilsētās. Tagad stāvoklis ir jau krasi mainījies. 1987. gadā pēc pilsētu iedzīvotāju īpatsvara starp visiem republikas iedzīvotājiem Latvija un Igaunija mūsu valstī dalīja otro-trešo vietu, atpaliekot tikai no Krievijas Federācijas. Migrācija ir galvenais faktors, kas nosaka pilsētu iedzīvotāju īpatsvara strauju pieaugumu. 1985. gada sociāli demogrāfiskais iedzīvotāju izlasveida apsekojums parādīja, ka Latvijā 74% no visiem migrantiem apmetas uz dzīvi pilsētās, bet 26% — lauku rajonos. Visbiežāk iedzīvotāji dzīvesvietu maina, pārceļoties no vienas pilsētas uz citu. Gandrīz katrs trešais migrants pārceļas no lauku rajoniem uz pilsētām. Tādējādi iedzīvotāji galvenokārt orientējas uz pilsētniecisko dzīvesveidu. Šāda iezīme ir raksturīga ne tikai Latvijai, bet arī vairumam citu Padomju Savienības republiku.

Jāteic, ka galvenokārt iedzīvotāju migrācijas ietekmē Latvijā palielinās pilsētu, bet samazinās lauku iedzīvotāju skaits. Palielinoties cilvēku skaitam atsevišķās lauku apdzīvotajās vietās un attīstoties tajās rūpnieciskajai ražošanai, tiek veidotas jaunas pilsēttipa apdzīvotas vietas. Tā, piemēram, septiņdesmitajos gados Balvu rajonā izveidojās pilsēt-

Migrantu sadalījums pēc migrācijas virzieniem Latvijā 1985. gadā*
(procentos)

Migrācijas virziens	Abi dzimumi	Vīrieši	Sievietes
Pilsēta—pilsēta	41,3	42,2	40,6
Lauki—pilsēta	32,4	30,3	34,0
Pilsēta—lauki	10,2	11,2	9,4
Lauki—lauki	16,1	16,2	16,0

* Вестник статистики, 1986, № 8. С. 80.

ciemats Kuprava, bet astoņdesmitajos gados Jelgavas rajonā — Ozolnieki. Visu šo pārmaiņu rezultātā laikā no 1971. līdz 1986. gadam mūsu republikas pilsētu iedzīvotāju skaits palielinājies par 374 tūkstošiem cilvēku, bet lauku iedzīvotāju skaits samazinājies par 111 tūkstošiem. Šis pārmaiņas mūsu republikā izraisījušas būtiskas problēmas lauksaimniecības nodrošinātībā ar kadriem. Migrācijas rezultātā lauku jauniešu liela daļa aizplūst uz pilsētām. Šai plūsmai ir tendence samazināties, taču tās apjoms joprojām vēl ir nepieļaujami liels. Jāatgādina arī, ka lauksaimniecībā palielinās veco cilvēku īpatsvars. Tas nozīmē, ka tiek kavēta lauksaimniecības kadru kvalitatīvā izaugsme un lauksaimniecības industrializācija. Kritisks stāvoklis šai ziņā ir izveidojies ekonomiski vājākajās mūsu republikas saimniecībās. Šādā situācijā īpaši asi izjūtama nepieciešamība kardināli uzlabot lauku iedzīvotāju darba un sadzīves apstākļus, pastiprināt jauniešu orientāciju apgūt lauksaimniecības profesijas. Divpadsmitās piecgades laikā mūsu republikā palielinās sieviešu īpatsvars starp migrantiem, kuri pārceļas no laukiem uz dzīvi pilsētās. Tādējādi laukos samazinās gados jaunu sieviešu skaits. Šim apstāklim ir tālejošas demogrāfiskās sekas. Laukos vēl vairāk var samazināties bērnu dzimstība un dzimstības intensitāte. Jāatgādina, ka republikas laukos tā ir 1,3 reizes augstāka nekā pilsētās. Lai stāvokli uzlabotu,

nepieciešams vēl vairāk aktivizēt demogrāfisko politiku, veicot speciālus pasākumus reģionālā līmenī: papildus piemaksa par bērniem, atvieglojumi strādājošajām sievietēm, mazu bērnu mātēm u. c.

Pēc 1979. gada Vissavienības tautas skaitīšanas datiem Latvijā 60% iedzīvotāju ir mainījuši dzīvesvietu. Latvijas lauku iedzīvotājiem šis rādītājs ir 55%, bet pilsētu iedzīvotājiem — 63%. Raksturīgi, ka 45% no šiem migrantiem attiecīgajā dzīvesvietā dzīvo mazāk nekā 10 gadus, bet 15% — mazāk nekā divus gadus. Šie dati, protams, liecina par iedzīvotāju migrācijas aktivitāti. Pastāv uzskats, ka iedzīvotājus, kuri attiecīgajā dzīvesvietā ir nodzīvojuši vismaz 10 gadus, var uzskatīt par šās teritorijas pamatiedzīvotājiem. Šādā skatījumā migrācijas rezultātā pamatiedzīvotāju skaits mūsu republikas pilsētās un rajonos ir palielinājies par 681 tūkstoši cilvēku, tai skaitā lauku rajonos par — 238 tūkstošiem, bet pilsētās — par 443 tūkstošiem.

Mūsu republikas pilsētās migrācija ir lielāka nekā laukos. Ja pilsētās 41% no migrantiem ir nodzīvojuši jaunajā dzīvesvietā mazāk par 10 gadiem, tad laukos — 53%. Tas liecina, ka laukos migrācijas efektivitāte nav tik augsta kā pilsētās. Kā jau teikts, migranti, kuri apmetušies uz dzīvi republikas laukos, parasti ātri vien atkārtoti maina dzīvesvietu. Jāatgādina arī, ka atšķirības adaptācijas efektivitātē vērojamas ne vien starp pilsētu un lauku iedzīvotājiem, bet arī starp vīriešiem un sievietēm. Tā, piemēram, 1985. gada sociāli demogrāfiskais iedzīvotāju izlasveida apsekojums parādīja, ka Latvijā sieviešu adaptācija jaunajā dzīvesvietā kopumā norit veiksmīgāk nekā vīriešu adaptācija. Pēc minētā pētījuma datiem par mūsu republikas pamatiedzīvotājiem (tātad migranti, kuri jaunajā dzīvesvietā ir nodzīvojuši vismaz 10 gadus) var uzskatīt 62% migrantu vīriešu un 65% migrantu sieviešu.

Latvijā veiktie migrantu apsekojumi rāda, ka pagaidām vēl mums migrantu adaptācija jaunajā dzīvesvietā ir nepietiekami augsta. Joprojām sastopami daudz gadījumi, kad

Latvijas iedzīvotāju migrantu sadalījums pēc dzīves ilguma pastāvīgajā dzīvesvietā pēc 1979. gada tautas skaitīšanas datiem* (procentos no iedzīvotāju kopskaita, kuri nedzīvo pastāvīgajā dzīvesvietā kopš dzimšanas)

Dzīves ilgums	Visi iedzīvotāji	Pilsētu iedzīvotāji	Lauku iedzīvotāji
Mazāk par 2 gadiem	14,6	12,8	18,7
2 — 5 gadi	17,8	16,6	20,6
6 — 9 gadi	12,6	12,1	14,0
10 — 14 gadi	11,7	11,9	11,3
15 — 19 gadi	11,2	11,8	9,7
20 — 24 gadi	8,4	8,8	7,6
25 un vairāk gadi	23,7	26,0	18,1

* Численность и состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1979 года. — М., 1984. С. 362—363.

migranta izvēlētā dzīvesvieta viņu neapmierina. Te jārunā par būtisku konfliktu, kas rodas starp migranta iecerēm, viņa dzīves plāniem un iespējām tos realizēt izraudzītajā dzīvesvietā. Bieži vien tam iemesls meklējams nepietiekamajā informācijas nodrošinātībā. Migrants nav bijis pietiekami pilnīgi informēts par dzīves un darba apstākļiem, par profesionālās izaugsmes iespējām un citiem jautājumiem. Atkārtoti mainot dzīvesvietu, migrants parasti maina arī darbvietu un atkal no jauna viņam jāiziet tā saucamā adaptācija. Īpaši grūti šos jautājumus ir risināt tad, ja migrē visa ģimene. Te jāatgādina, ka ģimeņu migrācija Latvijā ir samērā izplatīta parādība.

Iedzīvotāju migrācijas precīza uzskaitē ir nepieciešams priekšnoteikums plānošanas darba tālākai pilnīgošanai, iedzīvotāju labklājības līmeņa celšanai. Lai gan atsevišķu migrācijas plūsmu apjomam ir tendence samazināties, tomēr mūsu republikā iedzīvotāju migrācijas intensitāte joprojām paliek uz augsta līmeņa.

Jāuzsver, ka iedzīvotāju migrācija ir nozīmīgs sabiedrības attīstības faktors. Migrācija ļauj novērst nelabvēlīgas re-

ģionālās atšķirības iedzīvotāju demogrāfiskajā sastāvā, daudzos gadījumos tā veicina iedzīvotāju profesionālo izaugsmi. Taču migrācijas apjoms nedrīkstētu būt pārāk liels, nevēlamas ir arī šā apjoma krasas pārmaiņas. Tas viss traucē sabiedrisko procesu noriti un rada grūtības, risinot sociāli ekonomiskās problēmas. Domāju, ka Latvijai, Lietuvai un Igaunijai par optimālu būtu jāatzīst tāds iedzīvotāju skaita mehāniskais pieaugums¹, kas nepārsniegtu dabiskā pieauguma līmeni. Iedzīvotāju kopskaita pieauguma noteicošajam faktoram jābūt iedzīvotāju dabiskajai kustībai, bet nevis mehāniskajai kustībai.

Iedzīvotāju profesionālā izaugsme

Mūsdienās iedzīvotāju profesionālā izaugsme ir viņu sastāva atražošanas svarīgākais aspekts. Izglītības kvalitatīvo faktoru nozīmība Padomju Savienībā strauji paaugstinājās jau sākot ar 1980. gadu. Šis process aizvien vairāk pastiprinās un patlaban jau viennozīmīgi ir kļuvis par ekonomiskās un sociālās izaugsmes dominējošo faktoru. Tas ir pilnīgi saprotams, jo tautsaimniecības attīstībā ekstensīvie faktori faktiski ir sevi jau izsmēlušī. Arī sociālajā sfērā to nozīme ir samazinājusies.

Jau sen pierādīta saistība starp iedzīvotāju profesionālo meistarību, viņu ražošanas aktivitāti un sociālā brieduma līmeni. Jo kvalitatīvāks ir darbaspēks, jo racionālāk un efektīvāk to var izmantot, jo operatīvāk var apgūt jauno tehniku, progresīvākās darba metodes un formas. Tātad, efektīvāk var izlietot visus esošos resursus, var nodrošināt augstu darba ražīguma līmeni un ražošanas efektivitāti. Paaugstinoties nodarbināto iedzīvotāju vispārējās un profesionālās sagatavotības līmenim, noris būtiska vērtību pārorientācija, samazinās mazkvalificēta darba sabiedriskais prestižs. Pat

¹ Iedzīvotāju mehāniskais pieaugums ir starpība starp attiecīgajā teritorijā iebrukušo un no tās izbrukušo migrantu skaitu.

zemākās kvalifikācijas strādniekiem ir izteikta vēlēšanās izpildīt vismaz vidējas kvalifikācijas darbu. Praksē bieži vērojamas disproporcijas starp nodarbināto iedzīvotāju kvalifikāciju un izpildāmā darba kvalitāti. Tas, protams, neveicina ražošanas procesu pilnveidošanu, ražošanas rādītāju uzlabošanu. Spriežot pēc kvalifikācijas kategorijām, Latvijas darbaspēkam ir augsts sagatavotības līmenis. Katrā gadījumā tas ir krietni vien augstāks nekā Padomju Savienības republiku vairākumā. Statistisko datu analīze rāda, ka pusei Latvijas tautas saimniecībā nodarbināto strādnieku ir vismaz piektā kategorija, katram ceturtajam — trešā vai ceturta kategorija. Taču jāatzīst, ka sasniegtie darba rezultāti (kvalitātes ziņā) vēlamajam līmenim bieži vien neatbilst. Daļēji tas izskaidrojams ar pastāvošo neatbilstību starp strādnieku kvalifikāciju un tām funkcijām, ko viņi veic ražošanā. Daudziem strādniekiem, kam ir augsta kvalifikācijas kategorija, nākas veikt lielu apjomu mazražīga roku darba; viņiem jāpilda arī palīgfunckijas, kuras var izpildīt strādnieks ar daudz zemāku kvalifikāciju. Šāds stāvoklis negatīvi ietekmē kopējā darba kvalitāti. Minētie apstākļi jūtami pazemina strādnieku ražošanas aktivitāti.

Iedzīvotāju profesionālajai izaugsmei (tātad arī viņu kvalitatīvā sastāva atražošanai) ir dažādas formas. Par pamatformu tiek uzskatīta iedzīvotāju vispārīzglītojošās un profesionālās sagatavotības līmeņa paaugstināšana specializētajās mācību iestādēs un profesionālās meistarības paaugstināšana tiešajā darbā ražošanā. Svarīga nozīme ir mūsu republikā veicamajam jauniešu profesionālās orientācijas un strādnieku profesionālās pārorientācijas darbam. Jāatgādina, ka darbaspēka kvalitatīvo un kvantitatīvo atražošanu stipri ietekmē un pat daļēji nosaka iedzīvotāju teritoriālā pārvietošanās un tās modernākais paveids — iedzīvotāju svārstveida migrācija. Šie iedzīvotāju kustības veidi cieši saistīti ar kadru mainību uzņēmumos, ar nodarbināto iedzīvotāju sociālo un profesionālo izaugsmi. Cilvēkam, iesaistoties darbā citā uzņēmumā, var rasties objektīva nepieciešamība

un subjektīva vēlēšanās paātrināt savu profesionālo izaugsmi, pilnveidot darbā iegūtās iemaņas un celt savas profesionālās meistarības līmeni. No astoņdesmito gadu sākuma mūsu republikas tautas saimniecībā nodarbinātie iedzīvotāji īpaši intensīvi apgūst tā dēvētās saskarīgās profesijas. Arī šās profesionālās izaugsmes veids liecina par kvalitatīvi jauna darbaspēka rašanos. Daudzpusīgāka kļūst strādnieku profesionālā sagatavotība, paaugstinās viņu sociālā un ražošanas aktivitāte. Strādnieks aktīvi piedalās ne vien ražošanas, bet arī pārvaldes darbā.

Visu šo procesu ietekmē veidojas noteikts iedzīvotāju profesionālā sastāva atražošanas režīms, kura atbilstība tautas saimniecības prasībām ir svarīgs ekonomiskās izaugsmes un izvīrīto ražošanas uzdevumu sekmīgas izpildes priekšnosacījums. Praksē šāda atbilstība ir visai nosacīta. Gadījumu vairākumā tomēr nav vēlamās saskaņotības starp darbaspēka pieprasījumu un piedāvājumu, starp darbu mehanizācijas līmeni, strādnieku kvalifikāciju un izpildāmā darba sarežģītību utt.

Dažādiem iedzīvotāju kontingentiem vērojamas atšķirības viņu profesionālā sastāva atražošanā. Uzskatāmi tas redzams, ja salīdzinām pilsētu un lauku — pat lielo un mazo pilsētu — iedzīvotāju sastāvu. Arī lauku apvidos nav vienveidības. Jo ekonomiski spēcīgāks ir attiecīgais rajons vai konkrēta saimniecība, jo straujāk rit iedzīvotāju profesionālā izaugsme, jo vieglāk tajā nokomplektēt darbaspēku. Tā, piemēram, agrofirmai «Ādaži», kolhoziem «Mārupe», «Lāčplēsis» un daudzām citām republikas spēcīgākajām saimniecībām kadru problēma vispār nepastāv. Šīm saimniecībām ir plašas iespējas speciālistu izvēlē. Turpretī ekonomiski vājās saimniecībās parasti trūkst darbaspēka, gausi rit darbaspēka profesionālā izaugsme, nepietiek speciālistu. Diemžēl Latvijā ir daudz ekonomiski vāju saimniecību. Mūsu republikas ekonomiski vājo saimniecību vadītāju un partijas organizāciju sekretāru republikāniskajā seminārā, kas notika Latvijas PSR Valsts agrorūpnieciskajā komitejā 1988. gada

17. martā, piedalījās 150 saimniecību pārstāvji. Gandrīz visās šajās saimniecībās ļoti aktuāls ir kadru jautājums. Rast tam optimālo risinājumu — šāds bija minētā semināra uzdevums. Darbaspēka kvalitatīvā sastāva atražošana mainās arī atbilstoši iedzīvotāju skaita un sastāva pārmaiņām. Latvijas iedzīvotāju vecuma struktūrā, līdzīgi citām Baltijas republikām, augstāks ir veco cilvēku, bet zemāks bērnu un pusaudžu īpatsvars nekā vidēji visā Padomju Savienībā. Mūsu republikas darbaspēka sastāvā pensionāru īpatsvars pat vairāk nekā divas reizes pārsniedz attiecīgo Padomju Savienības vidējo rādītāju. Tas viss būtiski ietekmē iedzīvotāju kvalitatīvo sastāvu.

Latvijā, līdzīgi kā visā mūsu valstī kopumā, iedzīvotāju izglītības līmenis paaugstinās. Tā, piemēram, pēdējo divdesmit gadu laikā mūsu republikā iedzīvotāju īpatsvars ar augstāko un vidējo (pilnu un nepilnu) izglītību paaugstinājies apmēram par 40%. Tai pašā laikā strauji samazinās iedzīvotāju īpatsvars ar pamatskolas izglītību. Ja 1959. gadā iedzīvotāju kontingents ar pamatskolas izglītību bija 34% no visiem mūsu republikas iedzīvotājiem, tad 1979. gadā — 27%. Tas ir likumsakarīgi. Taču būtu maldīgi šo faktu izskaidrot tikai ar jaunatnes vēlēšanos paaugstināt savu izglītības līmeni. Liela nozīme te ir dabiskajai paaudžu nomainībai. Katrai nākamajai paaudzei izglītības līmenis ir būtiski augstāks nekā iepriekšējai. Tagad jau par ārkārtēju tiek uzskatīts stāvoklis, ja jauniešiem brieduma gados nav vēl pat pamatskolas izglītība. Domāju, ka Latvijā līdz ar sabiedrības tālāko attīstību, izglītības līmeņa atšķirības starp paaudzēm samazināsies. Protams, pilnīgi tās laikam neizzudīs nekad.

Septiņdesmito gadu nogalē jau lielākajai daļai Latvijas tautas saimniecībā nodarbināto iedzīvotāju bija vismaz pabeigta vidējā izglītība. Taču sīkāka statistikas datu analīze liecina, ka joprojām vēl sastopami jaunieši, kuri nevēlas turpināt mācības, lai iegūtu vidējo izglītību. Visvairāk šādu jauniešu ir starp lauksaimniecībā nodarbinātajiem iedzīvotā-

jiem. Noteicošā nozīme te, protams, ir izglītības sabiedriskajam prestižam. Mūsu sabiedrībā tas vēl pagaidām nav pietiekami augsts. Katrā gadījumā pašreizējais izglītības prestiža līmenis neatbilst faktiskajam darba un pūliņu patēriņam, lai iegūtu attiecīgo izglītību, kā arī pastāvošajiem materiālajiem un morālajiem stimuliem. Ir pamats cerēt, ka skolu reformas realizēšana novērsīs minētās neatbilstības, jūtami cels izglītības atdevi un līdz ar to tās sabiedrisko prestižu.

Ikviena cilvēka kvalitatīvā izaugsme ir ilgstošs process. Ļoti svarīga nozīme te ir jauniešu profesionālās orientācijas darbam. Latvijā praktiski visi jaunieši orientējas uz vidējās izglītības iegūšanu. Tā, piemēram, 1987. gadā 97,5% no visiem jauniešiem, kuri beidza vispārizglītojošās skolas astoto klasi, turpināja izglītību. 51,7% no viņiem iestājās devītajā klasē, 17,7% — vidējās speciālajās mācību iestādēs, bet 28,1% — profesionāli tehniskajās vidusskolās. Pastiprinoties jauniešu kopējai orientācijai uz izglītības turpināšanu, mūsu republikā samazinās to jauniešu īpatsvars, kuri pēc skolas beigšanas tūdaļ sāk strādāt tautas saimniecībā. Šis faktors savukārt izraisa mūsu republikas tautas saimniecībā nodarbināto iedzīvotāju tālāku novecošanos. Taču vienlaikus paaugstinās arī nodarbināto iedzīvotāju vidējais izglītības līmenis — tāpat viņu kvalifikācijas līmenis.

Latvijā pamazām samazinās to iedzīvotāju īpatsvars, kuri apvieno mācības ar darbu kādā no tautas saimniecības nozarēm. Tas ir likumsakarīgi, jo samazinās to vecāko gadagājumu iedzīvotāju īpatsvars, kuriem nav vidējās izglītības. Taču tieši šis iedzīvotāju kontingents visbiežāk mācās vakara un neklātienēs nodaļās, tādējādi apvienojot mācības un darbu tautas saimniecībā. Pārmaiņas notiek arī atsevišķu apmācības veidu izplatībā. Laikā no 1981. līdz 1985. gadam, t. i., vienpadsmitajā piecgadē, mūsu republikā samazinājās to audzēkņu kopskaits, kuri beidza vidējās vispārizglītojošās skolas. Ja 1980. gadā tās beidza 24,7 tūkstoši cilvēku, tad 1985. gadā — tikai 21,6 tūkstoši. Daļēji šis fak-

tors saistīts arī ar pārmaiņām, kas noris iedzīvotāju vecuma struktūrā. Taču noteicošā nozīme te neapstrīdami ir pārmaiņām izglītības struktūrā.

No astoņdesmitajiem gadiem Latvijā strauji palielinās kvalificēto strādnieku sagatavošana darbam dažādās tautas saimniecības nozarēs. Un tas ir likumsakarīgi, jo ražošanas process nepārtraukti pilnveidojas un tautas saimniecībā nodarbinātajiem iedzīvotājiem jāizpilda aizvien vairāk sarežģītu un daudzveidīgu funkciju. Visās tautas saimniecības nozarēs samazinās smagā roku darba īpatsvars, palielinās to profesiju skaits un īpatsvars, kurās dominē radošais darbs. Šādos apstākļos nepieciešams jauno darbaspēku kvalitatīvi labāk sagatavot nekā iepriekšējo. Nozīmīga vieta šo jautājumu risināšanā ir vidējām speciālajām un profesionāli tehniskajām mācību iestādēm. To absolventu skaits aizvien vairāk palielinās. 1980. gadā Latvijā profesionāli tehniskajās mācību iestādēs sagatavoja 20,7 tūkstošus kvalificētu strādnieku, bet 1985. gadā — jau 22,6 tūkstošus. Pašreiz profesionāli tehniskajās mācību iestādēs sagatavo apmēram katru trešo kvalificēto strādnieku. Taču pagaidām vēl šis apmācības veids nespēj apmierināt tautas saimniecības nemitīgi augošo pieprasījumu pēc kvalificētiem strādniekiem.

Šādos apstākļos aizvien lielāka nozīme ir iedzīvotāju profesionālajai sagatavotībai tieši ražošanā. Šāda apmācība cieši saistīta ar attiecīgās nozares specifiku. Pilnīgāk arī tiek ievērotas prasības, ko attiecīgais ražošanas iecirknis izvirza strādniekiem. Sajā ziņā par visefektīvāko uzskatāma strādnieku apmācība ražošanasursos. Taču ne visiem mūsu republikas uzņēmumiem ir iespējas šādus kursus pietiekami kvalitatīvi noorganizēt. Daudziem uzņēmumiem nav nepieciešamās materiāli tehniskās bāzes, bieži vien trūkst arī vajadzīgie speciālisti. Sis ir viens no iemesliem, kādēļ vienpadsmitās piecgades laikā tikai katrs trešais republikas strādnieks kvalifikāciju paaugstināja šāda tipa apmācībasursos.

Jaunas iespējas strādnieku profesionālās izaugsmes aktivizēšanai radušās divpadsmitajā piecgadē. Domāju, ka saim-

nieciskā aprēķina un pašfinansēšanās apstākļos republikas lielākajiem uzņēmumiem vajadzētu organizēt maksas kursus, kuros savu kvalifikāciju varētu paaugstināt arī mazo uzņēmumu strādnieki. No tā iegūtu ne vien pats strādnieks, bet arī uzņēmums, kurā viņš strādā, un visa tautas saimniecība. Izšķiroša nozīme te ir PSRS Likumam par valsts uzņēmumu (apvienību).¹ Jaunais likums palielina uzņēmuma patstāvību un paredz vairākus pasākumus, kuri ļauj veikt aktīvu kadru politiku uzņēmuma (apvienības) līmenī, visiem spēkiem sekmējot kadru profesionālo izaugsmi, izpildāmā darba kvalitātes un efektivitātes paaugstināšanu. Minētajā likumā paredzēti pasākumi, lai maksimāli pilnīgi izmantotu darbaspēka potenciālu un radītu katra strādnieka augstākajam darbam nepieciešamos apstākļus. Ražošanā tiek ieviestas zinātniski un tehniski pamatotas darba normas, progresīvas darba organizācijas metodes utt.

Darbaspēka sastāvā notiek nemitīgas pārmaiņas. Aizvien vairāk paaugstinās nodarbināto iedzīvotāju kvalifikācija, pilnveidojas viņu profesionālā meistarība. Pēc speciālistu aprēķiniem pašreizējā attīstības posmā iegūtās zināšanas no veco 4—7 gadu laikā, tādēļ to savlaicīga atjaunināšana ir tautsaimnieciski ļoti svarīgs uzdevums, kura atrisināšana prasa organizēt plānveidīgu kadru sagatavošanu visās nozarēs. Šai darbā nepieciešams iesaistīt gan stacionārās mācību iestādes, gan arī organizācijas, uzņēmumus un iestādes, kurās attiecīgie cilvēki strādā. Ar administratīvām pārvaldes metodēm noturīgi panākumi te nav gūstami. Iniciatīvai jānāk no pašiem darba darītājiem. Taču to nepieciešams veicināt ar dažādu materiāla un morāla rakstura stimulu palīdzību.

Padomju Latvijā kadru jautājums ir ļoti aktuāls. Te jārunā ne vien par kvalificētu kadru trūkumu, bet arī par to, ka nodarbināto iedzīvotāju sagatavotības līmenis nav pietiekami augsts. Mūsdienās ražošana ir tik ļoti dinamiska, ka

¹ Padomju Sociālistisko Republiku Savienības likums par valsts uzņēmumu (apvienību). R., 1988.

Strādnieku un kalpotāju sagatavošana un kvalifikācijas paaugstināšana
Latvijas uzņēmumos, iestādēs un organizācijās* (tūkst. cilvēku)

Iedzīvotāju grupas	1970. g.	1975. g.	1980. g.	1986. g.
Pavisam strādnieku un kalpotāju, kuri apmācīti jaunās profesijās un specialitātēs:				
tai skaitā strādnieki	72,8	77,3	76,8	70,7
Pavisam strādnieku un kalpotāju, kuri apmācīti kvalifikācijas paaugstināšanas kursos:				
tai skaitā strādnieki	68,7	74,9	75,7	69,5
Pavisam kvalificētu darbinieku, kuri sagatavoti uzņēmumu profesionālajās skolās	122,7	244,2	319,5	589,4
	76,2	144,6	220,2	437,3
	1,3	2,7	2,6	1,9

* Latvijas PSR tautas saimniecība 1986. gadā. Statistikas gadagrāmata. R., 1987., 222. lpp.

profesionālo zināšanu vien ir par maz. Lielas cerības te liekamas uz profesionāli tehniskajām mācību iestādēm. Taču to popularitāte pagaidām nav augsta. Vairāk nekā 70% nodarbināto Latvijas iedzīvotāju profesiju apgūst tieši ražošanā. Tam, protams, ir arī savi plusi: apmācāmais pilnīgāk iepazīstas ar konkrēto ražošanas iekārtu, sekmīgāk norit viņa adaptācija darba kolektīvā. Jau tika norādīts, ka par efektīvāko jāatzīst strādnieku apmācība ražošanas kursos. Taču praksē pagaidām vēl visizplatītākā ir strādnieku individuālā apmācība. Tā parasti ilgst ne vairāk kā 6 mēnešus un praktiski gandrīz nemaz nesniedz teorētiskās zināšanas. Individuālā apmācība rada iespēju iegūt šauru specializāciju konkrētu ražošanas uzdevumu veikšanai. Tas ierobežo strādnieka profesionālo izaugsmi. Nepietiekama strādnieku sagatavotība ir iemesls neefektīvai ražošanas iekārtas izmantošanai, brāķa produkcijas ražošanai un ražošanas normu neizpildei. Šāds stāvoklis negatīvi ietekmē darbaspēka sastāva veidošanos, strādnieku aktivitāti ražošanā. Lai ikviens strādnieks mūsdienās varētu sekmīgi veikt savu ražošanas

uzdevumu un gūt gandarījumu par paveikto, viņam jābūt ne vien praktiski, bet arī teorētiski labi sagatavotam. To var nodrošināt stacionārās profesionāli tehniskās mācību iestādes.

Lai nodrošinātu darbaspēka atražošanu, svarīgi iepazīt strādnieku attieksmi pret izpildāmo darbu, noskaidrot viņu apmierinātības pakāpi ar savu profesiju, ar darba apstākļiem, konkrēto darbavietu un citiem apstākļiem. Latvijā veiktie pētījumi liecina, ka visos šajos jautājumos vērojamas būtiskas atšķirības. Tas redzams, gan analizējot strādnieku demogrāfisko sastāvu, gan viņu teritoriālo izvietojumu un sadali pa tautas saimniecības nozarēm. Kopumā vīrieši ir apmierinātāki ar izvēlēto profesiju un darbavietu nekā sievietes. Mazo un vidējo pilsētu iedzīvotāji šajā ziņā ir apmierinātāki nekā lielo pilsētu pārstāvji. Te vērojama arī noteikta sakarība: jo mazāka ir pilsēta, jo tās iedzīvotāji ir apmierinātāki ar savu tiešo darbu, mazāka ir kadru mainība un noturīgāks ir darbaspēks. Mazo pilsētu iedzīvotājiem darbavietas maiņa bieži vien saistīta ar dzīvesvietas maiņu. Arī uzņēmumiem te ir mazākas kadru izvēles iespējas. Tādējādi uzņēmums un strādnieki savstarpēji ir ciešāk saistīti nekā tas mēdz būt lielajās pilsētās. Un tomēr strādnieki atrodas izdevīgākā stāvoklī. Šādos apstākļos uzņēmumiem vairāk jā rūpējas par savu strādnieku darba un sadzīves apstākļiem, par iespējām saturīgi pavadīt brīvo laiku. Priekšrocības te, protams, ir mūsu republikas lielajiem uzņēmumiem. Taču lielajiem uzņēmumiem ir citas problēmas: jo lielāks uzņēmums, jo daudzveidīgākas ir strādnieku vajadzības, jo sarežģītāk tās apmierināt. Vienmēr atradīsies daļa neapmierināto darbinieku. Viņi bez jebkādiem sirdsapziņas pārmetumiem meklēs darbavietu citos uzņēmumos. Lielajās pilsētās šajā ziņā iespējas arī ir daudz lielākas. Taču arī te pastāv noteikta sakarība: jo augstāka strādnieka kvalifikācija, jo grūtāk viņam ir atrast darbu savā tiešajā specialitātē.

Vēl uzsverams, ka mūsu republikas tautas saimniecībā nemitīgi palielinās speciālistu skaits ar augstāko un vidējo

speciālo izglītību. Tā, piemēram, periodā no 1970. līdz 1986. gadam šādu speciālistu skaits Latvijā palielinājās gandrīz vai par 170 tūkstošiem cilvēku. Īpaši strauji pieauga speciālistu skaits ar vidējo speciālo izglītību. Šo speciālistu skaits minētajā laika periodā palielinājās par 88 tūkstošiem cilvēku.

1979. gadā mūsu republikas tautas saimniecībā strādāja 125 tūkstoši cilvēku ar augstāko izglītību, bet vidējā speciālā izglītība bija jau 165 tūkstošiem nodarbināto iedzīvotāju. Strauji speciālistu skaits palielinājās astoņdesmitajos gados. Tā, piemēram, 1986. gadā mūsu republikas tautas saimniecībā bija nodarbināti jau 158 tūkstoši speciālistu ar augstāko un 196 tūkstoši ar vidējo speciālo izglītību. Tomēr pieprasījums pēc augstas kvalitātes darbaspēka vēl joprojām netiek apmierināts. Tas attiecas ne tikai uz inženiertehnisko personālu, bet arī uz strādniekiem un kolhozniekiem. Mūsu republikas vadošajā tautas saimniecības nozarē — rūpniecībā — jau tagad ir daudzas profesijas, kur darbiniekam nepieciešama vismaz vidējā izglītība. Šādu profesiju skaits aizvien palielinās.

Visas šās pārmaiņas ietekmē pieprasījumu pēc augstākās kvalifikācijas speciālistiem. Būtiska nozīme ir šo speciālistu sadalei pa atsevišķām tautas saimniecības nozarēm. Tā, piemēram, 1985. gadā 23% no visiem mūsu republikas tautas saimniecībā nodarbinātajiem speciālistiem ar augstāko un vidējo speciālo izglītību bija nodarbināti rūpniecībā, bet 12% — lauksaimniecībā. No speciālistiem ar vidējo speciālo izglītību lauksaimniecības uzņēmumos un organizācijās nodarbināto īpatsvars sastāda 15%, bet rūpniecības uzņēmumos — 25%. Speciālistiem ar augstāko izglītību šis sadalījums ir attiecīgi 8% un 20%. Mūsu republikā pamazām mainās speciālistu sadalījums pēc izglītības līmeņa. Ja 1970. gadā 41% no visiem tautas saimniecībā strādājošajiem speciālistiem bija augstākā izglītība, tad 1985. gadā viņu īpatsvars sastādīja jau 44%. Tas ir labs rādītājs.

Dažkārt izglītības līmenis tikai formāli raksturo cilvēka sagatavotību, viņa kvalitāti. Galvenais ir, kā cilvēks iegūtās zināšanas ir uztvēris, kā viņš prot tās izmantot praksē, savā ikdienas darbā. Tieši iedzīvotāju nodarbinātības jomā vispilnīgāk izpaužas viņu zināšanu faktiskā vērtība — tātad arī darbaspēka kvalitāte.

Iedzīvotāju nodarbinātība

Latvijas tautas saimniecībā nodarbināto iedzīvotāju kop skaits nemitīgi palielinās. Tā, piemēram, divdesmit gadu periodā (1959—1979) tas palielinājies par 291 tūkstoši cilvēku, tas ir, vidēji vairāk nekā par 10 tūkstošiem gadā. Taču kopējā attīstības tendence ir tāda, ka darbaspēka skaitliskā sastāva ikgadējais pieaugums pamazām samazinās. Līdzīga situācija ir arī Padomju Savienībā kopumā. Taču nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars visā aplūkotajā laika periodā ir nemitīgi palielinājies. Latvijā iedzīvotāju nodarbinātības līmenis ir augstāks nekā visā Padomju Savienībā kopumā. 1970. gadā nodarbinātības līmenis Latvijā bija par 5,8 procentu punktiem augstāks nekā visā mūsu valstī kopumā, bet 1979. gadā — par 3,3 procentu punktiem. Tātad, pamazām minētās atšķirības samazinās. Šāda samazināšanās tendence vērojama gan Latvijas pilsētās, gan laukos. Latvijas pilsētās iedzīvotāju nodarbinātības līmenis 1979. gadā sasniedza 58,4%, bet republikas laukos — 47,2%. Turklāt pilsētnieku nodarbinātības līmenis bija par 3,4 procentu punktiem augstāks, bet laukos — par 1,6 procentu punktiem augstāks nekā Padomju Savienībā kopumā. Tātad, gan Latvijas pilsētās, gan arī laukos iedzīvotāju nodarbinātības līmenis pārsniedz tās vidējos rādītājus mūsu valstī.

Latvija vienmēr ir raksturojusies ar iedzīvotāju augstu nodarbinātības līmeni tautas saimniecībā. Tā, piemēram, 1986. gadā vidējais strādnieku un kalpotāju skaits tautas saimniecībā un kolhozu sabiedriskajā saimniecībā nodarbi-

nāto kolhoznieku skaits sasniedza jau 1 miljonu 376 tūkstošus cilvēku, kas sastādīja 52,5% no republikas iedzīvotāju skaita. Gandrīz jau 90% mūsu republikas darbaspējīgo iedzīvotāju strādāja sabiedriskajā ražošanā vai arī mācījās, nepvienojot mācības ar darbu tautas saimniecībā. Tātad, mūsu republikā ir sasniegts augsts iedzīvotāju nodarbinātības līmenis. Turklāt tam ir tendence joprojām pieaugt.

Periodā no 1970. līdz 1986. gadam Latvijas tautas saimniecībā nodarbināto iedzīvotāju kopskaits palielinājies par 177 tūkstošiem. Visu mūsu republikas iedzīvotāju kopskaits minētajā laikā palielinājās par 258 tūkstošiem cilvēku. Tādējādi nodarbināto iedzīvotāju kopskaits pieaugums veidoja 71% no republikas visu iedzīvotāju kopskaits pieauguma. Tātad, lai gan mūsu republikā jau sasniegts augsts iedzīvotāju nodarbinātības līmenis, joprojām vēl tautas saimniecībā nodarbināto iedzīvotāju kopskaits pieauguma temps apsteidz visu iedzīvotāju kopskaits pieaugumu. Būtiska ietekme te ir gan iedzīvotāju vecuma struktūras pārmaiņām, gan viņu aktivitātei ražošanā.

Pārmaiņas iedzīvotāju nodarbinātībā sagaidāmas arī turpmāk. Dažādo sociālo pārkārtojumu rezultātā nedaudz var palielināties gan jauniešu īpatsvars, kuri mācās, nesavienojot mācības ar darbu tautas saimniecībā, gan arī mājsaimniecībā un personiskajā lauku palīgsaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars. Iedzīvotāju vecuma sastāva tālākas novecošanās dēļ sagaidāms, ka palielināsies arī pensionāru īpatsvars. Taču maz ticams, ka mūsu republikā būs strādājošo pensionāru īpatsvara jūtams pieaugums. Šķiet, ka, palielinoties pensionāru kopskaitam un uzlabojoties viņu veselības stāvoklim, aktivizēsies šā iedzīvotāju kontingenta kooperatīvā un individuālā darbība ražošanā. Tomēr visu minēto procesu ietekmē reāli var samazināties Latvijas tautas saimniecībā nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars.

Kā zināms, Latvijas tautas saimniecībā ļoti augsts ir sieviešu un pensionāru nodarbinātības līmenis. Tam, protams, ir savas demogrāfiskās, sociālās un ekonomiskās sekas. Vie-

nīgi samazinot sieviešu pārmērīgo nodarbinātību ražošanā, var cerēt uz bērnu skaita palielināšanos ģimenēs. Jāteic, Latvijā tas ir nepieciešams priekšnosacījums paaudžu maiņas nodrošināšanai. Arī pensionāru nodarbinātības jomā ir daudz risināmu problēmu. Patlaban apmēram katrs devītais desmitais tautas saimniecībā strādājošais ir pensionārs. Tādējādi pensionāru ieguldījums mūsu republikā izvirzīto ekonomiskās un sociālās attīstības uzdevumu izpildē ir ļoti liels.

Iespējas pensionāriem strādāt sabiedriskajā ražošanā praktiski ir neierobežotas. Taču no tautas saimniecības viedokļa viņu nodarbinātība galvenokārt būtu orientējama uz neražojošajām nozarēm. Šajā ziņā būtu vēlama pat daļēja strādājošo pensionāru pārorientēšana no materiālās ražošanas uz neražojošajām nozarēm.

Mūsu republikā pastāv arī faktori, kas veicina iedzīvotāju nodarbinātības līmeņa paaugstināšanos. Pirmām kārtām te nosaucama darbspējīgā vecuma iedzīvotāju mirstības līmeņa samazināšanās. Īpaši tas sakāms par vīriešiem. Izšķīroša ietekme šajā jomā ir alkohola lietošanas samazināšanai, veselīga dzīvesveida izplatībai. Iedzīvotāji aizvien saturīgāk pavada savu brīvo laiku. Sabiedrībā noris būtiska vērtību pārvērtēšana atbilstoši sociālistiskā dzīvesveida prasībām. Iedzīvotāju aktivitātes paaugstināšanos ražošanā veicinās arī darba organizatoriskie pārkārtojumi, iedzīvotāju daudzveidīgajām vajadzībām atbilstošāka darbalaika režīma aizvien lielāka izplatība, saskarīgo profesiju apgūšana un vairāki citi pasākumi.

Nodarbināto iedzīvotāju sadale pa tautas saimniecības nozarēm daudzējādā ziņā atkarīga ne vien no attiecīgās tautas saimniecības nozares tehniskās nodrošinātības un darba ražīguma līmeņa, bet arī no tā, cik racionāli un efektīvi tiek izmantots darbspēks un tehnika, kāda izveidojusies darbaspēka bilance un cik lielā mērā tā atbilst ražošanas konkrētajām prasībām. Faktiski visi šie faktori darbojas kompleksi. Te pastāv arī cieša saistība. Tehniskās nodrošinātības un darba ražīguma līmenis nosaka kādas prasības uzņēmumā

tiek izvirzītas strādnieku kvalifikācijai. Pastāv arī pretēja saistība — jo kvalitatīvāks ir darbaspēks, jo sasniedzami augstāki ražošanas rādītāji, jo plašāk un operatīvāk ražošanā var ieviest tehniskā progresa jauninājumus, tādējādi ceļot uzņēmumu tehniskās nodrošinātības līmeni.

Rūpniecība ir materiālās ražošanas nozare, kurā nodarbinātajiem iedzīvotājiem tiek izvirzītas pastiprinātas prasības. Tas ir likumsakarīgi, jo šai nozarei ir vissarežģītākā tehnika. Attiecīgi zemāks tehniskās nodrošinātības līmenis ir celtniecībā, lauksaimniecībā un atsevišķās pakalpojumu sfēras nozarēs. Atbilstoši šīm prasībām mainās strādnieku ražošanas aktivitāte un uzņēmumu nodrošinātība ar kvalificētu darbaspēku. Jo augstākas prasības ražošanā tiek izvirzītas darbaspēkam, jo grūtāk ir nokomplektēt darbavietas ar nepieciešamās kvalifikācijas strādniekiem. Īpaši grūti nodrošināt nepieciešamo kadru pieplūdumu ražošanas iecirkņos ar lielu fiziski smaga roku darba īpatsvaru. Taču šādu iecirkņu īpatsvars kā mūsu republikas rūpniecībā, tā vēl jo vairāk citās materiālās ražošanas nozarēs, pagaidām vēl ir ļoti liels.

Latvijā iedzīvotāju nodarbinātības struktūrā, līdzīgi kā visā mūsu valstī kopumā, palielinās nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars neražojošajās nozarēs, un attiecīgi samazinās viņu īpatsvars materiālās ražošanas nozarēs. Šāds process turpinās jau vairāk nekā divdesmit gadus. Līdz šim šāda situācija sekmēja valsts ekonomisko un sociālo izaugsmi. Veicinot neražojošo nozaru paātrinātu attīstību, radās iespēja ne vien uzlabot iedzīvotāju apkalpošanu, bet arī racionālāk un efektīvāk izmantot darbaspēku materiālajā ražošanā. Jāpaskaidro, ka darbaspēka pārdalīšana par labu neražojošajai sfērai galvenokārt noris, paaugstinot darba ražīgumu materiālajā ražošanā. Tādējādi abas šīs tautas saimniecības nozaru grupas var attīstīties un sekmīgi funkcionēt tikai ciešā savstarpējā saistībā.

1986. gadā Latvijas tautas saimniecības neražojošajās nozarēs strādāja 27% no mūsu republikas nodarbinātajiem iedzīvotājiem. Var droši apgalvot, ka šis rādītājs vēl palieli-

Latvijas tautas saimniecībā nodarbināto iedzīvotāju sadalījums
pa ražošanas sfērām* (procentos)

Iedzīvotāji	1970. g.	1975. g.	1980. g.	1986. g.
Tautas saimniecībā nodarbinātie	100	100	100	100
tai skaitā: materiālās ražošanas nozarēs strādājošie	77,9	75,5	74,3	73,4
neražojošajās nozarēs strādājošie	22,1	24,5	25,7	26,6

* Latvijas PSR tautas saimniecība 1986. gadā. Statistikas gadagrāmata. R., 1987., 211. lpp.

nāsies. Un tas ir likumsakarīgi, jo pagaidām neražojošās nozares nav pietiekami nodrošinātas ar darbaspēku. Te uzsverams, ka intensīvo faktoru ietekme neražojošajās nozarēs ir mazāk izteikta nekā materiālās ražošanas nozarēs. Daļējs iemesls tam ir fakts, ka līdz šim galvenā uzmanība, sadalot un pārdalot ražošanas fondus, tika velīta materiālās ražošanas nozarēm. Neražojošās nozares bieži vien palika it kā otrajā vietā. Tas, protams, tieši atsaucās uz Latvijas iedzīvotāju dzīves līmeni, izraisīja būtiskas disproporcijas atsevišķu reģionu ekonomiskajā un sociālajā izaugsmē. Šis ir viens no iemesliem, kādēļ mūsdienās laukos ir tik mazs jauniešu īpatsvars, kādēļ vairākos ekonomiski vājāk attīstītos rajonos izveidojies pat katastrofāls stāvoklis: trūkst kadru. Tikai aktīvi risinot lauku sociālās attīstības problēmas — bet tās ir tieši saistītas ar neražojošo nozaru attīstību — ir iespējams jūtami pacelt lauksaimniecības profesijas prestižu jauniešu vidū un līdz ar to veicināt kadru pieplūdumu šajā tautas saimniecībai tik ļoti nepieciešamajā nozarē.

Kopumā Latvijā ir izveidojusies būtiska neatbilstība starp esošajiem darba resursiem un tautas saimniecības pieprasījumu pēc darbaspēka. Nekur pasaulē iedzīvotāju nodarbinātības līmenis nav tik augsts kā Latvijā. Un tomēr mūsu republikā vērojams darbaspēka trūkums! Kā darbaspēks, tā

arī tehnika mūsu republikā netiek vēl pietiekami racionāli un efektīvi izmantota. Joprojām lēni tiek atjaunota ražošanas fondu aktīvā daļa, nepieļaujami lieli ir darbalaika zudumi, liels roku darba īpatsvars. Tas viss pēc iespējas ātrāk jānovērš. Mūsu republikā jāpanāk straujš darba ražīguma kāpinājums, nepalielinot strādājošo skaitu. Taču, lai to sasniegtu, jānodrošina precīza darbaspēka un tā izmantošanas uzskaitē. Svarīga nozīme te ir informācijai, kuru iegūst, veicot kārtējo tautas skaitīšanu.

Dzīvokļu fonds

Ikviena cilvēka dzīvē svarīga nozīme ir dzīvokļa apstākļiem. Šī faktora ietekme ģimenes veidošanā, tās noturībā, jaunā cilvēka audzināšanā un izaugsmē, fizisko un garīgo darbaspēju atražošanā ir jau sen pierādīta. Diemžēl Padomju Latvijā dzīvokļu problēma pagaidām vēl atrisināta nav. Joprojām daudzās apdzīvotajās vietās asi izjūtams dzīvokļu trūkums. Daudz darāms arī dzīvokļu labiekārtošanas jomā. Akūtais dzīvokļu trūkums negatīvi ietekmē gan iedzīvotāju demogrāfisko, sociālo un ekonomisko procesu noriti, gan viņu profesionālo izaugsmi.

Pēc 1986. gada datiem mūsu republikas kopējais dzīvokļu fonds sastādīja vairāk nekā 49 miljonus kvadrātmetru. Laikā no 1970. līdz 1986. gadam dzīvokļu fonds palielinājās par 44%. Raksturīgi, ka 63% no mūsu republikas dzīvokļu fonda atrodas pilsētās. Salīdzinājumā ar 1970. gadu pilsētās tas palielinājies par 53%. Tanī pašā laikā lauku dzīvokļu fonds palielinājies tikai par 29%. Jāuzsver, ka minētajā laika periodā Latvijas pilsētu iedzīvotāju kopskaits palielinājies par 351 tūkstošiem cilvēku, bet laukos tas samazinājies par 113 tūkstošiem cilvēku.

Kopumā Latvijā vidēji uz vienu iedzīvotāju iznāk 18,8 m² lietderīgas dzīvojamās platības. Pilsētās šis rādītājs sastāda 17,0 m², bet laukos — 23,3 m². Tādējādi, spriežot pēc ap-

dzīvojamās platības, varam uzskatīt, ka laukos iedzīvotāju nodrošinātība ar dzīvojamo platību ir labāka. Tomēr arī laukos iedzīvotāju nodrošinātībā ar dzīvokļiem vēl daudz kas darāms, sevišķi jautājumā par to labiekārtotību. Daudz sarežģītāks stāvoklis šai ziņā ir pilsētās. Praktiski visās 7 mūsu republikas pakļautības pilsētās — Rīgā, Daugavpilī, Liepājā, Jelgavā, Jūrmalā, Ventspilī un Rēzeknē —, kā arī daudzos rajona centros ir liels dzīvokļu trūkums. Joprojām vēl simtiem cilvēku dzīvo komunālajos dzīvokļos un kopmītnēs. Jāteic, dzīvokļu fonds ir ļoti vecs. Tā, piemēram, Rīgā astoņdesmito gadu sākumā no kopējā dzīvokļu fonda, t. i., 271 tūkstoša dzīvokļu, 40% dzīvokļu bija nodoti ekspluatācijā jau pirms 1940. gada. Apmēram 14 tūkstoši ģimeņu Rīgas pilsētā dzīvo vecos dzīvokļos, gandrīz 38 tūkstoši ģimeņu dzīvo komunālajos dzīvokļos. Visai neapmierinošs stāvoklis šai ziņā ir arī citās mūsu republikas lielākajās pilsētās. Tā, piemēram, Daugavpilī 30% no dzīvokļu fonda ir gaužām veci. 1987. gada sākumā katrs piektais Daugavpils iedzīvotājs bija uzņemts dzīvokļu rindā. Jāatzīmē, ka mūsu republikas pilsētās ne tikai trūkst dzīvokļu, bet arī esošie dzīvokļi nav pietiekami nodrošināti ar labierīcībām. Tātad, mūsu republikas dzīvokļu fonds lielā mērā ir gan fiziski, gan arī morāli novecojis.

Dzīvokļu celtniecības paātrināšana un esošā dzīvokļu fonda atjaunināšana prasa milzīgus kapitālieguldījumus, kuri jāsedz materiālās ražošanas nozarēm. Vienīgi paaugstinot darba ražīgumu, racionālāk un efektīvāk izmantojot darbaspēku un tehniku, ir iespējams sekmīgi atrisināt dzīvokļu problēmu.

Rīgā vidēji uz vienu iedzīvotāju pēc 1986. gada datiem iznāca 17,1 m² lietderīgās dzīvojamās platības. Uz citu lielo pilsētu fona tas izskatās gandrīz labi. Statistikas datu analīze liecina, ka 1986. gadā Jelgavā, Liepājā, Rēzeknē un Daugavpilī pastāvīgo iedzīvotāju nodrošinātība ar dzīvojamo platību bija vēl sliktāka nekā Rīgā. Tā, piemēram, Jelgavā un Rēzeknē uz vienu iedzīvotāju vidēji iznāca 16,8 m² dzīvo-

Latvijas pilsētu un lauku dzīvokļu fonda labiekārtotības līmenis* (Viss dzīvokļu fonds — 100%)

Labierīcību veidi	1970. g.	1975. g.	1980. g.	1986. g.
Ūdensvads	84	88	90	93
Kanalizācija	83	87	90	92
Centrālapkure	57	66	72	78
Gāze	62	79	86	89
Karstais ūdens	43	56	65	73
Vanna	54	65	71	78

* Latvijas PSR tautas saimniecība 1986. gadā. Statistikas gadagrāmata. R., 1987., 234. lpp.

jamās platības, Liepājā — 15,4 m², bet Daugavpilī tikai 14,3 m². Daudz labāks stāvoklis ir Jūrmalas pilsētā — 19,0 m² un Ventspilī — 18 m².

Mūsu republikā pamazām noris strukturālas pārmaiņas dzīvokļu fonda sadalē. Visstraujāk palielinās valsts sabiedriskais un kooperatīvais dzīvokļu fonds. Tas palielinās gan republikas pilsētās, gan laukos. Krietni vien pieticīgāki pieauguma tempi vērojami pilsoņu personīgajā īpašumā esošā dzīvokļu fonda izaugsmē. Šajā ziņā pastāv atšķirības starp mūsu republikas pilsētām un laukiem. Pilsētās valsts un kooperatīvais dzīvokļu fonds palielinās trīskārt straujāk nekā pilsoņu personiskajā īpašumā esošais dzīvokļu fonds. Taču, ja mūsu republikas pilsētās iedzīvotāju personiskais dzīvokļu fonds palielinās, tad lauku rajonos tas samazinās. Minēsim piemēru. 1970. gadā pilsoņu personīgajā īpašumā atradās 8,5 miljonus kvadrātmetru dzīvojamās platības. 1986. gadā šā fonda kopapjoms bija samazinājies par 0,5 miljoniem kvadrātmetru. Tas ir likumsakarīgi. Galvenokārt šo procesu izraisa valsts un kooperatīvās celtniecības darba apjoma palielināšanās laukos un tā dēvētā viensētnieku pārcelšanās uz dzīvi perspektīvajos lauku ciematos.

Kā jau teikts, iedzīvotāju nodrošinātība ar dzīvojamo platību ir atkarīga ne tikai no dzīvokļu celtniecības tempiem, bet arī no iedzīvotāju teritoriālās pārvietošanās. Tā, piemē-

ram, intensīvs iedzīvotāju aizplūdums no laukiem un lauku iedzīvotāju kopskaita samazināšanās nenoliedzami palielina palicēju nodrošinātību ar dzīvojamo platību. Taču praktiski iedzīvotāju pārvietošanās visvairāk skar valsts un kooperatīvo dzīvokļu fondu. Personīgajā īpašumā esošais dzīvokļu fonds bieži vien paliek neizmantots, ja tā īpašnieks pārcēlies uz citu dzīvesvietu.

Daudz sarežģītāka situācija ir izveidojusies mūsu republikas pilsētās. Jo lielāka pēc iedzīvotāju skaita ir pilsēta, jo mazāks tajā ir iedzīvotāju personiskajā īpašumā esošā dzīvokļu fonda īpatsvars. Tādējādi pilsētu izaugsmes pamatfaktors ir valsts un kooperatīvā celtniecība.

Vēlreiz jāuzsver, ka svarīga nozīme iedzīvotāju dzīvokļu apstākļu uzlabošanā ir ne vien viņu nodrošinātībai ar dzīvojamo platību, bet arī dzīvokļu labiekārtotībai, to nodrošinātībai ar komunālajiem pakalpojumiem.

Padomju Latvijā vidēji ik gadus savus dzīvokļa apstākļus uzlabo apmēram 90 tūkstoši iedzīvotāju. 60 tūkstoši no viņiem saņem jaunu dzīvojamo platību vai arī uzceļ personīgo māju, bet 30 tūkstoši saņem vai paplašina dzīvojamo platību jau uzceltajās mājās. Taču iedzīvotāju vajadzības vēl ir lielas. Tādēļ nepieciešams krasi kāpināt celtniecības darba jaudas. Patlaban celtniecības darbu apjoms un ekspluatācijā nodoto dzīvokļu skaits jūtami palielinās. Tā, piemēram, 1980. gadā tika ekspluatācijā nodots 1 miljons 99 tūkstoši kvadrātmetru dzīvojamās platības, bet 1986. gadā šis rādītājs jau pieauga līdz 1 miljonam 220 tūkstošiem m². Tas nozīmē, ka gadā tika nodots ekspluatācijā apmēram 20 tūkstoši dzīvokļu. 1986. gadā mūsu republikā 16,6 tūkstošus dzīvokļu uzcēla un nodeva ekspluatācijā valsts un kooperatīvie uzņēmumi un organizācijas, kā arī dzīvokļu celtniecības kooperācija, 2,2 tūkstošus dzīvokļu uzcēla kolhozi, bet 1,8 tūkstošus — iedzīvotāji par saviem līdzekļiem. Pamazām palielinās ekspluatācijā nodoto dzīvokļu vidējā platība. Tā, piemēram, 1970. gadā tā sastādīja 45,5 m², 1980. gadā — 55,2 m², bet 1986. gadā — jau 59,2 m². Tādējādi mūsu re-

publikā jūtami aktivizējas dzīvokļu celtniecība, palielinās to platība. Tas ir nozīmīgs faktors, lai uzlabotos iedzīvotāju dzīvokļu apstākļi.

Krass dzīvokļu celtniecības darbu apjoms un kvalitātes pieaugums paredzēts turpmākajos gados. Saskaņā ar mērķprogrammu «Dzīvoklis—2000» līdz XX gadsimta beigām jāpanāk visu mūsu republikas iedzīvotāju pilnīga nodrošinātība ar dzīvokļiem. Lielu uzdevumi šajā ziņā izvirzīti jau divpadsmitajā piecgadē, t. i., līdz 1990. gadam. Paredzēts uzcelt un nodot ekspluatācijā dzīvokļus 5,9 miljonu kvadrātmetru platībā, kas apmēram par 300 tūkstošiem m² pārsniedz veikto darba apjomu vienpadsmitajā piecgadē. Vēl lielāks pieaugums plānots turpmākajās piecgadēs. Tā, piemēram, trīspadsmitajā piecgadē (1991—1995) paredzēts uzcelt un nodot ekspluatācijā 7,6 miljonus kvadrātmetru lietderīgās dzīvojamās platības, bet četrpadsmitajā piecgadē (1996—2000) — jau 10,3 miljonus m². Šāds celtniecības darbu tempa pieaugums ļaus laikā no 1990. līdz 2000. gadam nodot ekspluatācijā apmēram 400 tūkstošus dzīvokļu. Veiktā darba rezultātā gadsimta nogalē tiks sasniegts stāvoklis, kad uz vienu mūsu republikas iedzīvotāju vidēji iznāks 22,7 m² dzīvojamās platības. Pilsētās katram iedzīvotājam tiks nodrošināti 20,6 m², bet laukos — 28,2 m² dzīvojamās platības. Šāds stāvoklis ļaus izpildīt PSKP XXVII kongresā izvirzīto uzdevumu — līdz gadsimta beigām panākt, lai katrai ģimenei būtu atsevišķs dzīvoklis vai arī individuālā māja. Tas nozīmē, ka tiks nodrošināti labvēlīgi apstākļi ģimeņu nodibināšanai un to izaugsmei. Dzīvokļa apstākļi ļoti ietekmē mikroklimata veidošanos ģimenē, tāpat arī ģimenes veidošanu un noturību.

Lai sekmīgi varētu izpildīt mērķprogrammā «Dzīvoklis—2000» izvirzītos uzdevumus, svarīgi iegūt precīzu informāciju gan par dzīvokļu celtniecību un to labiekārtotību, gan par iedzīvotāju pieprasījumu pēc dzīvokļiem un viņu nodrošinātību ar tiem. Šajā ziņā informācijai, kura tiks iegūta 1989. gada Vissavienības tautas skaitīšanā, būs ārkārtīgi liela nozīme.

Grāmata pabeigta, viss svarīgākais par tautas skaitīšanu, šķiet, pateikts. Nobeigumā — daži secinājumi un īsa informācija par modernāku iedzīvotāju uzskaites veidu — iedzīvotāju registru.

Pirmām kārtām jāsecina, ka 1989. gada tautas skaitīšanas programma kļuvusi plašāka, bagātāka ar informatīvo materiālu. Neviena no iepriekšējām padomju tautas skaitīšanām nebija aptvērusi tik daudz jautājumu. Programma aptver ne tikai tradicionālos demogrāfiskos jautājumus, kuru atbilžu izstrāde sniedz ziņas par iedzīvotāju skaitu un sastāvu, tā pārmaiņām. Iedzīvotāju sociālais un demogrāfiskais raksturojums papildināts ar pilsoņu dzīvokļu un māju samērā sīku raksturojumu. Risinot dzīvokļu problēmu mūsu valstī, sīki jānoskaidro dzīvojamā fonda faktiskais stāvoklis un iedzīvotāju nodrošinātība ar dzīvokļiem.

Otrām kārtām jāuzsver, sarežģītāka kļuvusi datu ievākšanas organizācija tautas skaitīšanā. Skaitīšanas gaitā dati jāiegūst it kā pa trīs objektiem. No visiem iedzīvotājiem (pilnā skaitīšana) iegūs ziņas par skaitīšanas lapas 1.—13. jautājumu, izlasveida skaitīšanā aptvers 14.—18. jautājumu, bet 19.—25. jautājumu uzdos ģimenēm, vieniniekiem un atsevišķi dzīvojošajiem ģimenes locekļiem konkrēto dzīvokļu apstākļu noskaidrošanai.

Trešām kārtām jāatgādina, ka 1989. gada tautas skaitīšanas plašākais jautājumu loks un sarežģītākā datu ievākšana uzliek papildus slodzi tautas skaitīšanas dalībniekiem. Vienas skaitīšanas lapas aizpildīšana prasa vairāk laika. Tāpēc šajā skaitīšanā katram skaitītājam jāaptaujā mazāks

cilvēku skaits. Tādējādi viņiem ir dota iespēja savu darbu paveikt paredzētajā laikā un kvalitatīvi.

Tautas skaitīšana ir valstiski nozīmīgs pasākums. Taču nākotnē būtiski var mainīties tautas skaitīšanas uzdevumi un tās programma. Savu izpausmi te gūs patlaban realizējamais pārkārtošanās kurss, statistikas rādītāju sistēmas, datu uzskaites, informācijas vākšanas, glabāšanas un izstrādes pilnīgošana. Domājams, ka perspektīvās pārmaiņas šajā jomā noteikti saistāmas ar iedzīvotāju reģistru izstrādi un ieviešanu. Padomju Latvijā ir jau veikti nepieciešamie priekšdarbi un radītas reālas iespējas iedzīvotāju reģistru (tātad atsevišķu indivīdu raksturojošu, aktualizētu datu sistēmas) izveidošanai jau deviņdesmito gadu pirmajā pusē.

Paredzēts, ka iedzīvotāju reģistrs nodrošinās valsts statistikas automatizētās sistēmas apakšsistēmas «Iedzīvotāju statistika» funkciju izpildi. Reģistrs saturēs faktiski visus pamatrādītājus, kuri tiek iekļauti tautas skaitīšanas programmā. Taču būtu kļūdaini domāt, ka reģistrs ar laiku var pilnībā aizstāt tautas skaitīšanu un līdz ar to zudīs nepieciešamība veikt šo masveida kampaņu. Tas, protams, tā nebūs. Taču reģistru ieviešana izraisīs principiālas pārmaiņas tautas skaitīšanas programmā, jo mainīsies tautas skaitīšanas uzdevumi. Jaunajos apstākļos tautas skaitīšana palīdzēs pārbaudīt, vai reģistrs ir aptvēris visus attiecīgās teritorijas iedzīvotājus, kā arī iegūt plānošanas un pārvaldes orgāniem nepieciešamo papildus informāciju.

Ceram, ka kārtējā Vissavienības tautas skaitīšana, kas notiks pēc 1989. gada, noritēs jau jaunajos informācijas nodrošinātības apstākļos, tas ir, apstākļos, kad funkcionēs iedzīvotāju reģistrs. Ja reģistrs darbosies visas Padomju Savienības teritorijā, tad tautas skaitīšanas norise būs daudz raitāka, tās atdeve — daudz ātrāka.

Autori

SATURS

Priekšvārds	5
1. nodaļa Tautas skaitīšanas vēsture	8
2. nodaļa Tautas skaitīšanas uzdevumi un nozīme	20
3. nodaļa 1989. gada Vissavienības tautas skaitīšana	27
Tautas skaitīšanas cikli	27
Izmēģinājuma tautas skaitīšana	36
4. nodaļa 1989. gada tautas skaitīšanas programma	40
Skaitīšanas pamatprogramma	41
Izlasveida skaitīšana	45
Jautājumi dzīvokļa apstākļu noskaidrošanai	82
5. nodaļa 1989. gada tautas skaitīšanas organizēšana	93
Skaitīšanas laika izvēle	93
Skaitīšanas sagatavošana	95
Skaitīšanas vadība	96
Kadru sagatavošana	98
Skaitīšanas kārtība	101
Skaitīšanas datu automatizētā apstrāde un izmantošana	111
6. nodaļa Iedzīvotāju un darbaspēka problēmas Latvijā	115
Iedzīvotāju dabiskā kustība	118
Iedzīvotāju teritoriālā pārvietošanās	128
Iedzīvotāju profesionālā izaugsme	138
Iedzīvotāju nodarbinātība	148
Dzīvokļu fonds	153
Nobeigums	158

Барановский Николай, Межгайлис Бруно

ПЕРЕПИСЬ НАСЕЛЕНИЯ В ЛАТВИИ:
краткая история, организация, проблемы

Готовясь к Всесоюзной переписи населения 1989 года в Латвии
Рига «Авотс» 1988

Художник *Алдис Рускулис*

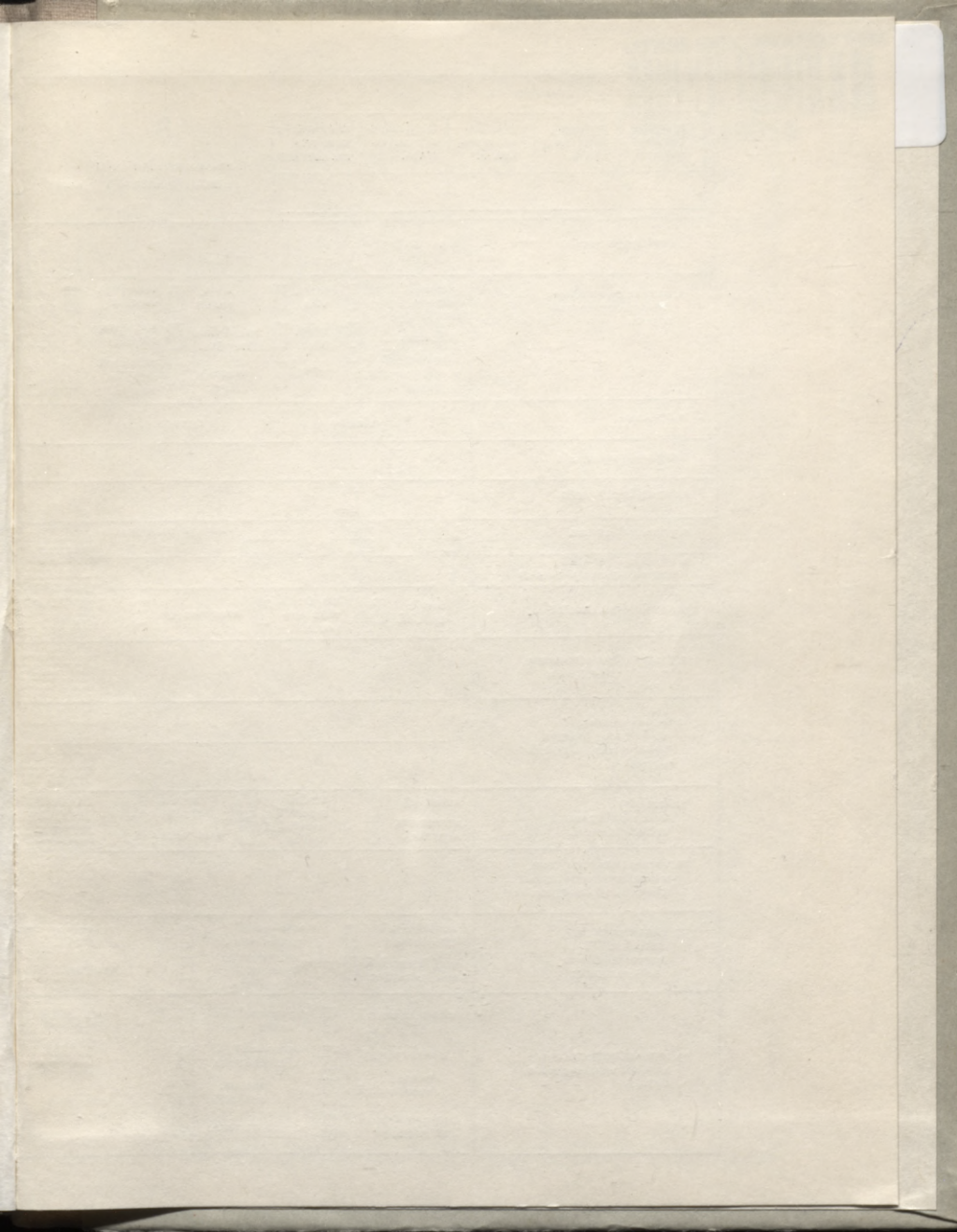
Nikolajs Baranovskis, Bruno Mežgailis

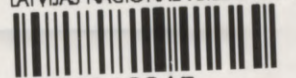
TAUTAS SKAITĪŠANA LATVIJĀ:
īsa vēsture, organizēšana, problēmas

Redaktore *Aija Dzintara*. Mākslinieciskais redaktors *Andris Zirnis*. Tehniskā redaktore *Dagmāra Radziņa*. Korektore *Vita Dreimane*

ИБ 2314

Nodota salikšanai 29.04.88. Parakstīta iespiešanai 26.09.88. JT 01453. Formāts 70×108/32. Tipogrāfijas papīrs № 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums, 7,0 uzsk. Iespiedl.: 7,43 uzsk. kr. nov. 8,0 izdevn. 1. Metiens 10 000 eks. Pasūt. № 4701. Cena 50 kap. Izdevniecība «Avots», 226047 Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. № 83-ML-108. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

0304046015

PSRS VSK
16.10.87. Nr. 146

B

(IZLASVEIDA SKAITĪTĪŠANA)
SKAITĪTĪŠANAS LAPA

IERAKSTI SKAITĪTĪŠANAS LAPĀ IZMANTOJAMI TIKAI KOPSAVI-
KUMA DATU IEGŪŠANAI PAR IEDZĪVOTĀJU SKAITĻU, SASTĀVU
UN DZĪVOKĻA PASTĀKĻIEM PĒC NOTEIKTAS PROGRAMMAS,
SKAITĪTĪŠANAS DARBINIEKIEM AIZLIEGTS IZPAUST ATBILŽU
SATURU.

PAREIZI NEPAREIZI

SKAITĪTĪŠANAS NO- DAĻAS Nr.	INSTRUK- TORA IECIR- KĻA Nr.	SKAITĪTĪŠANAS IECIR- KĻA Nr.	TELPĀ DZĪVO- JOŠO SAHAK- STA Nr.	KĀRTAS NU- MURS TEL- PAS ROBEŽĀS

UZVĀRDS UN INICIĀĻI	Nr.		
1. RADNIECĪBA AR PIRMO IERAKSTĪTO ĢIMENES LOCEKLI	PIRMAIS ĢIMENES LOCEKLIS ☐ VIENIEKIS ☐ ATSEVIŠĶI DZĪVOJOŠS ĢIMENES LOCEKLIS ☐	SIEVA ☐ MEITA DĒLS ☐ MĀTE, TĒVS ☐	MĀSA, BRĀLĪS ☐ SIEVAS (VĪRA) MĀTE (ITĒVS) ☐ VEDEKLA, ZNOTS ☐ VECĀMĀTE, VECTĒVS ☐ MAZMEITA, MAZDĒLS ☐ BRĀĻA (MĀSAS) DĒLS (MEITA) U.C. ☐
2. DZIMUMS	VĪRIETIS ☐	SIEVIETE ☐	
3. PAGAI DĀM PROMESOŠS	☐		
4. PAGAI DĀM DZĪVOJOŠS	☐		
5. DZIMŠANAS DATUMS	DATUMS <input type="text"/>	MĒNESIS <input type="text"/>	GADS <input type="text"/> PILNU GADU SKAITS <input type="text"/>
6. DZIMŠANAS VIETA (REPUBLIKA, NOVADS, APGABALS)			
7. SASTĀVĒŠANA LAULĪBĀ	SASTĀV LAULĪBĀ ☐	NAV SASTĀVĒJĒS (USI) LAULĪBĀ ☐	ATRĀITNIS (-E) ☐ ŠKĪRTS (-A), ŠKĪRIES (-USIES) ☐
8. TAUTĪBA, ĀRVALSTNIEKIEM UZRĀDĪT ARĪ PILSONĪBU			
9. DZIMTĀ VALODA, UZRĀDĪT ARĪ OTRU PSRS TAUTU VALODU, KĀDU BRĪVĪ PĀRVALDA			
10. IZGLĪTĪBA (6 UN VAIRĀK GADU VECĀM PERSONĀM)	AUGSTĀKĀ ☐ NEPABEIGTA AUGSTĀKĀ ☐	VIDĒJĀ SPECIĀLĀ VISPĀRĒJĀ VIDĒJĀ ☐ VISPĀRĒJĀ VIDĒJĀ ☐	NEPILNA VIDĒJĀ ☐ PAMATSKOLA ☐ ZEMĀKA PAR PAMATSKOLAS ANALFĀBĒTS (-E) ☐
11. VAI PABEIGTA PROF. TEHN. MĀCĪBU IESTĀDE (15 UN VAIRĀK GADU VECĀM PERSONĀM)		JĀ ☐	NE ☐
12. KĀDA TIPI MĀCĪBU IESTĀDE MĀCĪS (6 UN VAIRĀK GADU VECĀM PERSONĀM)	AUGSTĀKĀ MĀCĪBU IESTĀDE ☐ VIDĒJĀ SPECIĀLĀ MĀCĪBU IESTĀDE ☐	VISPĀRIZGLĪTOJOŠĀ SKOLA ☐ PROFESIONĀLI TEHNISKĀ VIDUSSKOLA ☐	CITA SKOLA, KURSI ☐ NEMĀCĀS ☐
13. IZTIKAS LĪDZEKĻU AVOTI (UZRĀDĪT VIENU VAI DIVUS AVOTUS)	DARBS UZŅĒMUMĀ, IESTĀDE ☐ DARBS KOLHOZĀ ☐ DARBS KOOPERATĪVĀ ☐ DARBS PIE ATSEVIŠĶIEM PILSONIEM ☐	INDIVIDUĀLAIS ☐ PERSONISKĀ PALĪGSAIMNIECĪBA ☐ PENSĪJA, PABALSTS ☐ STIPENDIJA ☐	CITS VALSTS NODROŠINĀJUMA VEIDS ☐ APGĀDĪBĀ ☐ CITS IZTIKAS AVOTS ☐

14.- 25. JAUTĀJUMU PAGAIDĀM DZĪVOJOŠAJAM NEIZPILDA

14. DARBA VIETA (UZŅĒMUMA, IESTĀDES, KOLHOZA PILNS NOSAUKUMS)	
15. NODARBOŠANĀS ŠĀJĀ DARBA VIETĀ (AMATS VAI IZPILDĀMAIS DARBS)	
16. SABIEDRISKĀ GRUPA	STRĀDNIEKS (-CE) ☐ KOLHOZNIKIS (-CE) ☐ KULTA KALPOTĀJIS ☐ KALPOTĀJIS (-A) ☐ INDIVIDUĀLAJĀ DARBĀ ☐ NODARBINĀTAIS (-Ā) ☐
17. NEPĀRTRAUKTĀS DZĪVOŠANAS ILGUMS ŠĀJĀ APDZĪVOTĀJĀ VIETĀ	a) DZĪVO NEPĀRTRAUKI KOPŠ DZIMŠANAS ☐ JĀ ☐ NE ☐ JA "NE", TAD NORĀDĪT: ☐ b) NO KĀDAS APDZĪVOTĀS VIETAS IERADĀS ☐ c) GADU, NO KURA APDZĪVOTĀS VIETAS NEPĀRTRAUKI ☐
18. SIEVIETEI NORĀDĪT:	a) CIK BĒRNU ☐ b) CIK NO PIEDZIMUŠI ☐ c) CIK TIEM IR DZĪVI ☐
NO PILSĒTAS ☐	
NO LAUKIEM ☐	

19.- 25. JAUTĀJUMU IZPILDA PIRMAJAM ĢIMENES LOCEKLIM, VIENIENĒKAM VAI ATSEVIŠĶI DZĪVOJOŠAJAM ĢIMENES LOCEKLIM	☐
19. ĒKAS UZCEĻŠANAS LAIKS	LĪDZ 1918 ☐ 1911-1950 ☐ 1961-1970 ☐ 1981-1983 ☐ 1918-1940 ☐ 1951-1960 ☐ 1971-1980 ☐
20. ĒKAS ĀRSIENU MATERIĀLS	ĶĪEĢELIS, AKMENS ☐ KOKS ☐ MĀLS ☐ BETONS, DZELZBETONS, BLOKS, PANELIS ☐ JAUKTS MATERIĀLS ☐ CITS MATERIĀLS ☐
21. ĒKAS PIEDERĪBA	VALSTS, KOOPERATĪVAJAI VAI SABIEDRISKĀJAI ORGANIZĀCIJAI ☐ DZĪVOKĻU CELTNIECĪBAS KOOPERATĪVAM ☐ PILSONU PERSONĪKAJĀ IPAŠUMĀ ☐
22. DZĪVOJAMĀS TELPAS TIPS	INDIVIDUĀLĀ MĀJA ☐ KOPĒJAIS (KOMUNĀLAIS) DZĪVOKĻIS ☐ INDIVIDUĀLĀS MĀJAS DAĻA ☐ ATSEVIŠĶS DZĪVOKĻIS ☐
DZĪVOJAMĀS TELPAS SĀKUMS (PIRMAJAI TELPAS ROBEŽĀS IERAKSTĪTAJAI PERSONAI)	TRĒ DZĪVOJAMO TELPU ☐ PIE ATSEVIŠĶIEM PILSONIEM ☐
23. DZĪVOJAMĀS TELPAS LABIE RĪCĪBAS	ELEKTRĪBA ☐ KANALIZĀCIJA ☐ GRĪDAS ELEKTROPĻĪTS ☐ CENTRĀLĀPKURE ☐ KARSTĀIS ŪDENS ☐ VANNA VAI DUŠA ☐ ŪDENSVADES ☐ GĀZE ☐ LABIERĪCĪBU NAV ☐
24. AIZŅEMTO DZĪVOJAMO ISTABU SKAITS	
25. TELPAS PLATĪBA (m ²)	ISTABAS DAĻA ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ 6 ☐ 7 ☐ 8 ☐ 9 ☐ 10 ☐ KOPĒJĀ ☐ DZĪVOJAMĀ ☐
	ĀRVALSTNIEKAM ☐

NIKOLAJS BARANOVSKIS
BRUNO MEŽGAILIS

50 kap.

Tautas skaitīšana LATVIJĀ:

*īsa vēsture,
organizēšana,
problēmas*

Grāmatā iztirzāti svarīgākie
1989. gada Vissavienības tautas
skaitīšanas pasākumi Latvijā,
izskaidroti skaitīšanas lapā
ieviesto tie jautājumi. Visi iedzīvotāji
tiks fiksēti pulksten 12.00 naktī
no 11. uz 12. janvāri.

Tautas skaitīšanā iegūtie dati
palīdzēs risināt arī Latvijas
sasāpējušās demogrāfiskās un citas
problēmas.